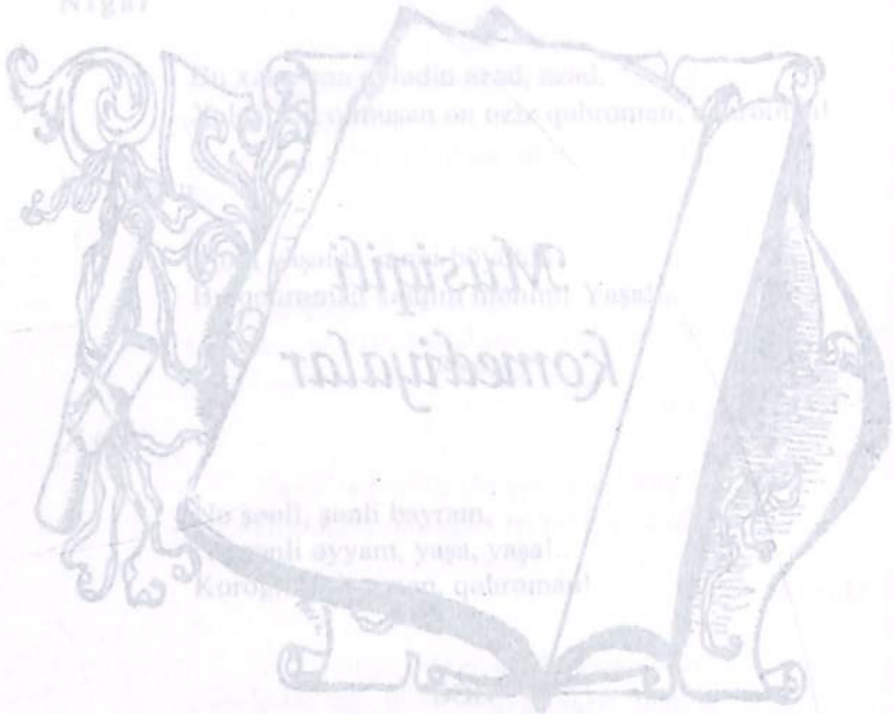

ƏR VƏ ARVAD

Üç pərdəli operetta

İŞTİRAK EDİRLƏR

Kərbəlayı Qubad – 40 yaşında
Kərbəlayı Qubadın kənddəki qoca arvadı
Mərcan bəy – cavan
Minnət xanım – onun arvadı
Gülpəri – qulluqçu
Səfi – nökər
Qeyri nökərlər, tarzən, xanəndə, xor və qeyriləri

BİRİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur Mərcan bəyin otağında; otaq Avropa qaydasında düzəlmişdir. Musiqi çalınır. Mərcan bəy tək; pərdə qalxır.

Mərcan bəy.

Mən bir kişiyəm, düşmüşəm arvadın əlinə, (*2 dəfə*)
Əldən qoya gər dolayacaq məni dilinə, (*2 dəfə*)
Bəs mən nə edim kim, qurtarım böylə bəladan;
Təxlisi-giriban eləyim cövri-çəfadan. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Allah səni vursun, belə arvad, belə arvad! (*2 dəfə*)
Kim etdi səni mən fəqirə tuş, a bədzad? (*2 dəfə*)
Saldı çatını dar boğazıma, məni boğdu,
Eylədi mənim zəhmətimi on dəfə min qat. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (*2 dəfə*)
Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam çatlaram.
Heç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlim ona, (*2 dəfə*)
Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.
Bəs mən nə edim kim, həmi arvadı boşayım,
Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın,
Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (*2 dəfə*)

Minnət xanım (*tələsik daxil olur*). Bu saat mənə de görüm, udmusan, yoxsa uduzmusan?.. Tez ol!

Mərcan bəy (*özünü itirib*). Udmuşam! Yox... Belə uduzmuşam! Yox, mən qumar oynamamışam ki, udam, ya uduzam, əvvəla. İkiminciyə qalan yerdə, çox da udmuşam, ya çox da uduzmuşam, sənə nə?

Minnət xanım (*qeyzlə*). Mənə nə? Mənə nə?..

Mərcan bəy (*lap özünü itirir*). Məsələn deyirəm!

Minnət xanım. Çıxart bu saat cibindəki pulları mənə ver!

Mərcan bəy. Əcəb ekspropriatorsan, "руки вверх!"

Minnət xanım. Tez ol, işim var!

Mərcan bəy. İşin var, get işinə! Ancaq məndən əl götür. Cibimdə beş-altı şahı var, o da özümə lazımdır. Bu gün müsəlman qəzetəsi alıb oxuyaçağam. Daha bundan sonra mən millətpərəst olmuşam.

Minnət xanım. Bura ver pulu! Mən özüm aldıraram, oxuyarsan.

Mərcan bəy. Minnət! Sənin bu cürə hərəkətin çox pis hərəkətlərin birisidir. Heç bilirsən bu cürə hərəkətlərin adına rusca nə deyirlər? Bu hərəkətlərə deyirlər: вмешателство во внутренние дела, yəni mənim öz məxsusi işimə sən qarışırsan. Qoymursan ki, mən öz işimi özüm görüm. Canım, mən səni aldım ki, mənə arvad olasan, nəinki üstümdə qəyyum! Mənə qəyyum lazım deyil. Allaha şükür, həddi-büluğa çatmışam, ağlım başımdadır. Özüm də çamaat arasında sayılan bir kişiyəm; belə olan surətdə sənin nə haqqın var ki, mənim cibimə girəsən?

Minnət xanım. İndi beləmi, Mərcan?! Beləmi? Çox əcəb! Zərər yoxdur. Bir də sən məndən pul istəsən, onda özün bil! Xudahafiz!

(Tez gedir.)

Mərcan bəy. De görüm, ay çamaat! Tutubdur ki, gərək ciblərini soyam. Bu nə kələk idi mən özümü saldım, ay çamaat!.. Bu nə kələk idi? Pulun ola, malın ola, amma arvad sənə göz verə, işıq verməyə?

(Musiqi)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (*2 dəfə*)
Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam, çatlaram.
Heç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlim ona, (*2 dəfə*)
Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.
Bəs mən nə edim kim, həmi arvadı boşayım,
Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın.
Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (*2 dəfə*)

Musiqi: tarda şur çalınır, Kərbəlayı Qubad daxil olur.

Kərbəlayı Qubad. Səlamünəleyküm.

Mərcan bəy. Ay əleyküməssalam.

Kərbəlayı Qubad. Ağanın kefi-əhvalı necədir?

Mərcan bəy. Sağ olasan, Kərbəlayı, çox yaxşıdır. (*Kənara*) Başıma bir yaxşı fikir gəlibdir, görum mənim arvadımı bu kişi ala bilərmi?

(Musiqi)

Mərcan bəy. Kəblə Qubad, gəl bəri!

Kərbəlayı Qubad. Baş üstə, baş üstə.

Mərcan bəy. Bir qulaq ver sən mənə!

Kərbəlayı Qubad. Baş üstə, baş üstə.

Mərcan bəy. Mən sənə söz söyləyim.

Kərbəlayı Qubad. Sən buyur, sən buyur.

Mərcan bəy diqqətlə Kərbəlayı Qubadın üzünə baxır.

Mərcan bəy. Mənə bir söylə görüm, Kərbəlayı Qubad, Qubad, neçə danə arvadın var, ay neçə danə arvadın var? Tez söylə görum!

Kərbəlayı Qubad. Bir danə!

Mərcan bəy. Tək bircə danə?

Kərbəlayı Qubad. Bir danə.

Mərcan bəy. Bəs necəsən, Kablayı, sən?
Bəs necəsən, Kablayı, sən!
İstəyirsənmi cənə bir danə arvad alım, ay!
Özü dövlətli ola!

Kərbəlayı Qubad. Özü dövlətli ola?..

Mərcan bəy. Yaxşı pulu var, dövləti var!

Kərbəlayı Qubad. Yaxşı pulu var, dövləti var?
Al, sənə mən qurban olum. (*2 dəfə*)

Mərcan bəy. Kərbəlayı Qubad! Sən özün bilirsən ki, bir arvad ilə kişinin ömrü keçməyir; ona görə kişiyə heç olmasa iki danə arvad lazımdır. Belədir, belə deyil?..

Kərbəlayı Qubad. Doğrudan da, mənim də ağlım kəsir ki, iki arvad salahdır. Əlbəttə, kişinin hər bir ləvazimatı iki olsa dəxi yaxşı olar. Buna kimin bir sözü ola bilər.

Mərcan bəy. Yox, məndən sənə əmanət! Arvadını həmişə iki saxla, kişi olan şəxsin arvadı gərək qoşa ola və "Molla Nəsrəddin" jurnalı əbəs yerə bu barədə danışmır.

Kərbəlayı Qubad. Belə görürəm ki, bəy, fərmayişatın hamısı doğrudur. Məsələn, mənim, üzüm ayağının altına, eyb olmasın, bir danə arvadım var; özü də kənddə; deməli, mən şəhərdə lap tək qalmışam. Əlbəttə, əgər bir arvadım da şəhərdə olsa idi, heç halıma təfavüt eyləməzdi. Halbuki indi halıma bərk təfavüt eyləyir. Bəy, təvəqqə eyləyirəm ki, bu biədəb sözlərimi bağışlayasınız.

Mərcan bəy. Zərər yoxdur, doğru sözdür ki, danışırsan. İndi mən özüm də niyyət eyləmişəm ki, iki danə arvad alam, indi mən istəyirəm ki, əvvəlcə öz arvadımı boşayam; çünki mən bu arvadı heç istəmirəm.

Kərbəlayı Qubad. İstəmirsən, boşa! Daha nəyə məəttəlsən?

Mərcan bəy. Boşaram. Ancaq iş burasındadır ki, qabaqda axmaqlıq edib, kəbin pulunu beş min manat yazdırmışam.

Kərbəlayı Qubad. Əcəb sözdür, kəbin pulu nədir, zad nədir? Bir-iki dəfə üzünə baxma, inciyib onda özü deyər ki, kəbinim halal, canım azad.

Mərcan bəy. Vallah, onun özü məni o qədər incidib ki, az qalmışam özüm deyəm ki, kəbinim halal, canım azad, məndən əl çək. (*Bu əsnada qapıdan səs gəlir.*) Dur gedək o biri otağa, burada bizi pusarlar.

Gedirlər; Minnət xanım daxil olur.

Minnət xanım

Mənim adım Minnətdir;
Yerim burda cənnətdir.
Təzə ayı gördükdə
Mənə baxmaq sünnətdir. } (*2 dəfə*)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda çənnətdir.

(Musiqi)

Sizə doğrusun deyim,
Ərimin başı yoxdur.
Ağlı yoxdur axmağın,
Qədrimi bilmir, bilmir. } (*2 dəfə*)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

(Musiqi)

Belə fikri vardır kim,
Məni boşasın, özgəsin alsın.
Onu bilmir ki, axmaq,
Belə fikri müşküldür. } (*2 dəfə*)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir:
Gəl məni gör, dərdimdən öl!.
Yerim burda cənnətdir.

(Musiqi)

Mərcan bəy tez daxil olur.

Mərcan bəy

Bu nə səs-küydür burda?
Qonağım vardır orda.
Səsin düşüb hər yana,
Çığırırsan, ay... arvad!

Minnət xanım (*gedir o tərəfə*)

Əcəb eyləyirəm mən,
İstəmirsən, çıx get sən.
Qulağına pambıq tut,
Boynuna sal ağ kəfən. } (*2 dəfə*)
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən öl!
Yerim burda cənnətdir.

Mərcan bəy acıqlı-acıqlı çırtıq vurur.

Minnət xanım. İndi buyura bilərsən. Buyura bilərsən! (*Gədə-gədə*) Buyur, buyur, buyur!

Mərcan bəy. Tfu!..

Minnət xanım. Tfu!..

Mərcan bəy. Tfu!.. (*Gedir.*)

Minnət xanım. Tfu!.. (*Gedir.*)

Səfi (*daxil olur*). Tfu!.. Süpurək!

Mərcan bəy (*Kərbəlayı Qubad ilə daxil olurlar*). Tfu!.. Balam, gedək o biri otağa. (*Gedirlər.*)

Səfi. Bu canım ölsun ki, bularda bir kələk var; gedim görum nə danışırlar.

Gedir dallarınca. Minnət daxil olur və tez yüyürüb pərdənin dalında gizlənir.

Mərcan bəy (*daxil olur, dalınca Kərbəlayı Qubad əvvəlki qərar ilə*). Balam, orada olmadı, gəl yenə burada danışaq. İndi, Kərbəlayı, mən istəyirəm ki, arvadımı boşayam, ona görə də...

Səfi (*daxil olur*). Bəy, çay gətirim?

Mərcan bəy. Allahü-əkbər! (*Çığırır.*) Gədə, rədd ol! Bir də bu otağa girmə, xəlvət sözum var. (*Nökər gedir.*) Mənim arvadımın kəbin pulu beş min manat eləyir, əgər bu beş min manatı...

Səfi (*daxil olur*). Ağa, istəyirsiniz qapıları daldan bağlayım?

Mərcan bəy. Pa atannan, yeri, gədə yiyəsi! A gədə, qoçaq, mən səni çağırmayınca sən bu otağa girmə!

Səfi. Baş üstə, ağa (*Gedir.*)

Mərcan bəy (*qapılara qulaq asıb, sonra deyir*). İndi mən bilməyirəm kn, arvadımı nə tövr boşayım.

Kərbəlayı Qubad. Nə qayırım, arvad mənim olaydı, görəydin ki, nə tövr boşayırdım.

Mərcan bəy. Bu cürə arvadı sən də boşaya bilməzdin.

Kərbəlayı Qubad. Xeyr, boşayardım.

Mərcan bəy. Yaxşı, nə tövr edərsən?

Kərbəlayı Qubad. Onu mən bilirəm, sənə deməröm və bir də mən arvad almağın da yolunu bilirəm, boşamağın da, amma siz oxumuşlar o cürə şeyləri dürüst bilməzsiniz. Sizin bu curə səriştəniz olmaz.

Mərcan bəy. Yaxşı, sən heç ухаживать eləmisən ki, belə danışırsan?

Kərbəlayı Qubad. Eləmişəm, amma bilmirəm ki, ухаживать nədir, çünki urusca savadım yoxdur.

Mərcan bəy. Kərbəlayı Qubad, indi ki, sən belə mahir kişisən, gəl bir iş eyləyək.

Kərbəlayı Qubad. Nə iş?..

Mərcan bəy. Bax, əgər mən arvadımı boşasam, onda gərək beş min manat kəbin pulu verəm. Amma əgər sən bir iş görə bilsən ki, arvadım mənə deyə kəbinim halal, canım azad və məndən çıxıb gedə, onda sənə iki min manat nəqd pul verərəm. Anladınmı nə deyirəm?

Kərbəlayı Qubad. Nə üçün, heyvan ki deyiləm, yaxşı anlayıram.

Mərcan bəy. Bacararsanmı?

Kərbəlayı Qubad. Bacararam. Ancaq bunu bil ki, iki min manat çox azdır.

Mərcan bəy. Paho, nə danışırsan? İki min manat iyirmi danə yüzlük eləyir.

Kərbəlayı Qubad. Bəy, qorxuram zərər eyləyim, çünki kənddəki arvadım çox bədzat şeydir, sən gəl beş yuz manat da artır.

Mərcan bəy. Zərər yoxdur, iki min beş yuz manat olsun!

Kərbəlayı Qubad. Allah sənə ömür versin, indi, bəy, olmazmı ki, bu işi notarius əli ilə eyliyək?

Mərcan bəy. Yaxşı, o da mumkündür. Gedək notariusun yanına; ancaq de görüm nə tövr edəcəksən?

Kərbəlayı Qubad. Sən bir iş eylə ki, mən bu otaqda arvad ilə bir dəfə görüşüm, vəssalam. Ondan sonra sənin işin yoxdur.

Mərcan bəy. Elə bu?..

Kərbəlayı Qubad. Elə bu, vəssalam.

Mərcan bəy. Di onda gedək. (*Gedirlər.*)

Minnət xanım (*pərdənin dalından çıxır*). Bəs belə, Mərcan, bəs belə; məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? Ha... ha... ha... Bəs belə, Mərcan! Məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? İndi görək kim bədzatdır; sən, yoxsa mən? (*Çağırır.*) Səfi! Səfi!

Səfi (*daxil olur*). Nə buyurursan, xanım?

Minnət xanım. Gülpərini tez buraya çağır.

Nökər gedir. Musiqi.

Gülpəri (*daxil olur*)

Nədir dərdin sənin, xanım? (*2 dəfə*)
Sənə nə olub, sənə nə olub,
Cənə nə olub, kefsizsən? } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Minnət xanım

Mənim dərdim var, Gülpəri!
Sənə söyləyim dərdimi;
Ona sən bir əlac eylə (*2 dəfə*)
Mənim dərdimin dərmanı
Ərimi aldatmaqlıqdır.
Mənə nə olub, mənə nə olub,
Mənə nə olub, bildinmi? } (*2 dəfə*)

Gülpəri, mənim ərim istəyir ki, məni iki min beş yüz manata satsın.

Gülpəri. Buy, Allah o cürə ərin başına bir daş salsın!

Minnət xanım. Qarğış eləmə. Təqsir ərimdə deyil.

Gülpəri. Bəs kimdədir?

Minnət xanım. Təqsir ərimin başındadır ki, içində beyin yoxdur.

Gülpəri. Bəs mən də deyirəm ki, başına daş salsın, özünə ki, demirəm.

Minnət xanım – Bax, Gülpəri, sabah bura bir kişi gələcəkdir. Onda sən üzünü bərk-bərk tutub və burada otur; o kişi başlayacaq səni tovlamağa və deyəcəkdir ki, gəl səni alım, onda sən də deginən yaxşı.

Ancaq gərək ərimdəm boşanam sonra... O kişi sənə hər nə desə razı ol, bacararsanmı?

Gülpəri. Elə bacararam! Hanı o bəxtəvər kişi, gəlsin görək.

Minnət xanım. Sabah gələcəkdir. Sən bu saat mənə bir qədər kağız ilə mürəkkəb və qələm gətir.

Gülpəri. Bu saat. (*Gətirir.*)

Minnət xanım. İndi mən ərimin axmaq başına bir oyun açım ki, özü də məəttəl qalsın.

Gülpəri. Buyur. (*Kağız, qələm verir.*)

Minnət xanım. Mən kağız yazıram. (*Yazır.*) İndi, Gülpəri, sən get nökərlərin, qulluqçuların hamısını buraya çağır, gəlsinlər.

Gülpəri. Bu saat. (*Gedir.*)

Minnət xanım. İndi qoy bu kağızı Mərcan bəy oxusun, onsuz da dəli başı lap dəli olsun.

Bu əsnada nökərlər, qulluqçular bir-birini basa-basa daxil olurlar. Yoğun aşpaz əlində kəfkir, qolları çirməkli; mehtər əlində xəlbir, üzü samanlı; birinin əlində süpürgə, suçiləyən və Gülpəri də gəlirlər.

Minnət xanım. Ay uşaqlar, bilirsiniz nə var?

Hamı. Xeyr, xanım, bilmirik.

Minnət xanım. Mənim ərim məni satmaq istəyir.

Hamı. Yox, belə iş ola bilməz; bu nə hərəkətdir, by nə bədnamçılıqdır.

Minnət xanım. Amma... (*Hamı sakit*) Mən bir elə iş görəcəyəm ki, məni sata bilməyəcəkdir.

Hamı (*sevinclə*). Ha, bu yaxşıdır.

Minnət xanım. Amma... (*Hamı sakit*) Siz gərək mən deyən sözlərə, mən elədiyim işlərə dürüst diqqət edəsiniz. (*Onlar dim-dik dururlar.*) Və ərimə heç bir söz deməyəsiniz. (*Onlar düz dururlar.*) Əyər biriniz demiş olsa, vay onun halına! (*Hamı tez aşağı oturub qalır.*) Əyər mən deyənə qulaq assanız, hərənizə on manat pul bağışlayacağam. (*Hamı sevincək ayağa qalxır.*)

Hamı. Sağ ol, xanım, sağ ol!

Minnət xanım. Gülpəri, bayaqkı sözlər yadından çıxmasın. Səfi! Buraya gəl, bu kağızı al, Mərcan bəy gələndə ona verib deyərsən ki, bir nəfər qulluqçu arvad gətirdi və başqa heç bir söz demə!

Səfi. Heç bir söz!

(Musiqi)

Minnət xanım

İnsaf eyləyin, bir baxın mənə!
Mərcan eyləyir çox zəbun məni! } (*2 dəfə*)

Xor

Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. } (*2 dəfə*)
Ağzı bir çuval, boynu şam piyi,
Başı gərmək, burnu yelpənək;
Əbləhin biri Kərbəlayı Qubad
İstəyir gələ xanıma kələk.
Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur həmin otaqda. Pərdədən qabaq musiqi çalınır; sonra pərdə qalxır. Səfi tək.

(*Musiqi*)

Səfi

Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində. } (*2 dəfə*)

Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha!..
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala } (*2 dəfə*)
Camaatın içində.

Xor.

Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha, ha!..
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala. } (*2 dəfə*)

Camaatın içində.

Səfi

Qıldı nəfsin tuğyan, bala-bala,
Arvad ilə savaşdın.
Bir tövr qıldı şeytan, bala-bala,
Başdan dibə dolaşdın.
Ha, ha, ha!.. Ha, ha, ha!..
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində.

Qapı döyülür. Hamı qaçır, tək bir Səfi qalıb, qapını açır, əlində süpürgə. Mərcan bəy daxil olur, dalınca Kərbəlayı Qubad.

Mərcan bəy. Kərbəlayı, sən hələ qapıda gözlə; sonra mən səni çağıranda gələrsən.

Səfi. Ağa, sənə bir kağız var, buyurun!

Mərcan bəy. Nə kağızdır, kim verdi?

Səfi. Dünən bir qulluqçu qız bunu gətirdi.

Mərcan bəy. Kimin qulluqçusu idi?

Səfi. Bilmirəm. (*Gedir.*)

Mərcan bəy (*kağızı oxuyur*). "Ey mənim ruhi-rəvanım Mərcan bəy. Bir dəfə səni gördüm, aşiq oldum. İkinci dəfə gördüm, dəli oldum. Üçüncu dəfə gördüm, tab gətirə bilmədim və bu kağızı sənə yazdım. Əyər sən mənə iltifat edib məni almasan və məni özünə arvad etməsən dəli-divanə olub, çöllərə düşəcəyəm. Ah-naləm səni tutacaq. Mən iyirmi üç yaşında bir nazəninəm ki, dərdimdən ölənlər çoxdur; amma mən də sənin dərdindən ölürəm. Əgər məni alsan, iki yüz min manatlıq malımı da sənə qurban edərəm. Məni görmək istəsən, sabah saat altıda gəlib, qapınızı təqqülbab edərəm... Sənə aşiq bir nazənin". (*Məbhut*) Görəsən bu yuxudur, yoxsa gerçəkdir? Yox-yox, bu, yuxudur... Mən yuxu görürəm... Səfi! Səfi! (*Çağırır.*)

Səfi (*daxil olur*). Nə buyurursan, ağa?

Mərcan bəy. Səfi! Mən yatmışam, yoxsa oyağam?

Səfi. Allaha şükür, oyaqsan.

Mərcan bəy. Bərəkallah, Səfi! Bu kağızı sənə kim verdi?

Səfi. Bir qulluqçu.

Mərcan bəy. Kimin qulluqçusu idi?

Səfi. Bilmirəm.

Mərcan bəy. Nə dedi?

Səfi. Dedi bu kağızı Mərcan bəyə ver.

Mərcan bəy. Yaxşı, get. (*Səfi gedir. Mərcan kağızı öpüb, qoyur gözlərinin üstünə.*) Oxxay! A bu kağızı yazan əllər, a bu kağızı yazan əllərin sahibi! Sən ki mənim dərdimdən dəlisən, mən də sənin dərdindən dəli olacağam. (*Ağlamsınır.*) Ox, aşiq oldum, dəli oldum. Yox-yox, bu eşq məni öldürər. Mənim eşq bəlasına bir o qədər tabım yoxdur. Doğrudan da ki: məhəbbət bir bəla şeydir, giriftar olmayan bilməz. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! Sən iki yüz min manatını mənə qurban edirsənsə, mən də əlli min manatı sənə qurban edirəm və bir canımı da üstündə verirəm. (*Bərkdən*) Yox-yox, rədd olsun Minnət! Mən gərək onu bu gün boşayam, mən aşiqəm, aşiq!

Qəzayi-eşqi ta gördüm, səlahi-əqldən durəm.
Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, məzurəm.

Kərbəlayı Qubad! Kərbəlayı Qubad! (*Kərbəlayı Qubad daxil olur.*) Başına dönüm, axı mən aşiq olmuşam. Cən allah, bu işi bu gün qurtar. Məni Minnətin üzündən xilas eylə, Allah atana rəhmət eyləsin. Zərər yoxdur, sənə iki min beş yüz əvəzinə, üç min manat verərəm. Mən aşiq olmuşam... Mənə aşiq... Mənə aşiq olublar... Mən də aşiqəm... Eşq vurub başıma. Oy, ürəyim xarab olur. Nə şirin şeydir bu eşq... Oy, bitab oldum. (*Yıxılır səndəlin üstə, ürəyi bitab olan tək olur.*)

Kərbəlayı Qubad. Ağa, ağa Mərcan bəy! Ağa Mərcan bəy, ay ağa!

Mərcan bəy (*gözünü açır*). Hə!.

Kərbəlayı Qubad. Ağa! Olmazmı o beş yüz manatı bu saat mənə verəsən! Çünki o, notariusda yazılmayıbdır. Əgər arvadı bu gün tovladım, tovladım; tovlamadım, onda beş yüz manatı gətirib verərəm özünə.

Mərcan bəy. Yaxşı, bir hovur verərəm. Ürəyim xarab oldu, aşiq olmuşam. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! (*Bitab olur. Sonra birdən ayağa durub kağızı cibindən çıxardır.*) Ay kişi, kağızda da yazıbdır ki, sabah caat altıda gələcəyəm... Kağız dünən yazılıbdır, deməli, bu gün gələcəkdir. Hurra!. Bu gün gələcəkdir. İndi saat neçədir? (*Saata baxır.*) Saat ikidir, hələ dörd saat var. De bircə, Kərbəlayı, sən tez ol, işini gör.

Kərbəlayı Qubad. Mən hazıram, ancaq arvad gəlsə başlarıq.

Mərcan bəy. Aha, çox yaxşı, sən get qapıda dur, sonra çağırram. (*Qubad gedir.*) Səfi! Səfi! (*Səfi daxil olur.*) Get, Minnət xanımı buraya

çağır. (*Səfi gedir.*) Yox, bu kağız mənə cürət verdi. Mən ona açıq-açığına deyəcəyəm ki, səni boşayıram, daha sənin lə bir yerdə ola bilmərəm.

Minnət xanım (*daxil olur*). Buyurun! Nə deyirsən! (*Gülümsünür.*)

Mərcan bəy. Minnət. (*Kənara*) Cürətim gəlməyir, gözümü bərk qorxuzub. (*Ona*) Minnət... Ey! (*Kənara*) Lap arvada dönmüşəm (*Ona*) Ağız, Minnət!.. Çörək yeyibsən?

Minnət xanım. Yemişəm! Nə eyləyirsən?

Mərcan bəy. Sözün doğrusu, daha bundan sonra mən sənin lə bir yerdə... çörək yeyəcəyəm. (*Kənara*) Tfu mənim üzümə; görün mən nə deyirəm, ay camaat!..

Minnnət xanım. Daha niyə acıqlanırsan?

Mərcan bəy. Çünki (*kağıza baxır*) acığımı sən tutdurursan, sən! Bütün təqsir səndədir. Ona görə bir də mən sənin lə dolana bilmərəm, gərək səni boşayam. (*Kənara*) Allah, sənə şükür, dedim.

Minnət xanım. Aha! Deməli, çörək bəhanə imiş! Sən məni boşamaq istəyirsən! Çox əcəb! Mən də namərd qızıyam, əgər bir dəqiqə sənin evində qalsam. Boşa məni!

Mərcan bəy (*kənara*). Nə yaxşı razı oldu! (*Ona*) Əlbəttə boşayacağam, təvəqqə edirəm ki, bu gün mənim evimdən çıxasan.

Mərcan bəy gedir. Minnət xanım tez gedib Gülpərini çağırıb evdə oturdur, özü də pərdənin dalına girir.

Minnət xanım. Gülpəri, dünən dediyim sözləri unutma, mən deyən kimi əməl eylə! (*Gizlənir.*)

Gülpəri. Arxayın ol! (*Üzün bərk tutub oturur*).

Kərbəlayı Qubad (*daxil olur*). Öhö!.. Öhö!.. (*Öskürür, sükut*) Bu gün hava çox istidir. (*Sükut*) Görəsən bu evlərin hamısı Mərcan bəyindir? (*Bir qədər çırtıq vurur.*)

(Musiqi)

Ay xanım, xanım, dərdin alım,
Bəs məni neylərsən, vəsməni neylərsən?..

(Musiqi)

Qaşın qara, gözün qara,
Bəş məni neylərsən, vəsməni neylərsən?

Gülpəri. Buy, a kişi, dəli deyilsən ki, Allah, aman, kişi elə bil ki, qızıbdır.

Kərbəlayı Qubad. Xanım, bir de görüm, səni görən adam da qızmazmı? Vallah, bu saat sənin dərdindən qızmış dəvəyə dönmüşəm, inanmırsan: lok, lok, lok, lok. (*Arvadın yanından keçəndə xoruz kimi qanad sallayır.*)

Gülpəri. Ay kişi, xoruz deyilsən ki, mənə qanad sallayırsan!

Kərbəlayı Qubad. Vallah, sənin dərdindən bu saat xoruz olmuşam, inanmırsan: quqqulu qu...

Gülpəri. Mənim ərim var, vallah, bilsə səni öldürər.

Kərbəlayı Qubad (*kənara*). Yazıq, daha bunu bilmir ki, əri mənə əli ilə üç min manat pul verir.

Gülpəri. Nə deyirsən?..

Kərbəlayı Qubad. Sənə Kərbəlayı qurban! Deyirəm ki, ərindən boşan, gəl mən səni alım, gül kimi saxlayım, bül-bül kimi saxlayım.

Gülpəri. Bəlkə ərim razı olmadı?!

Kərbəlayı Qubad. Neçün razı olmur? De ki, kəbinim halal, canım azad. Onda hansı ər olsa razı olar.

Gülpəri. Doğrusu, mən özüm də ərimdən incimişəm.

Kərbəlayı Qubad. Axı sənin ərin nə adamdır ki, sənin qədrini bilsin. Sənin qədrini bu qara lələşin bilər! Vallah, səni mən tükcə incitmərəm! Razısanmı? Nənəm sənə qurban! (*Sükut*) Razısanmı? Canım sənə qurban! (*Sükut*) Aha! Fars deyər ki: "Sükut əlaməti-rizast". Görünür ki, razısan. Elə deyilmi? Gözümün ağı gözünün qarasına qurban!

Gülpəri. Razıyam.

Kərbəlayı Qubad. Vəssəlam. Bax, sən bu güncə talağını ərindən al; sonra bir üç ay on gün gözlə iddən çıxsın; ondan sonra gedək evimizə.

Gülpəri. Yaxşı, sən get, mən bu gün kağızımı alaram. Səlamət qal. (*Gülpəri gedir.*)

Kərbəlayı Qubad. Səlamət qal, canım sənə qurban! Səlamət qal. (*Papağını çıxarır.*) Paho! Lap tərlədim. Amma, vallah, bərəkallah mənə. Sözün doğrusu, indi mən arvad alış-verişində yaxşıca dəllal ola bilərəm. Mən heç özümü belə bilmirdim.

Mərcan bəy (*daxil olur*). Nə tövr oldu?

Kərbəlayı Qubad. Çoxdan!..

Mərcan bəy. Nə çoxdan?

Kərbəlayı Qubad. Çoxdan!..

Mərcan bəy. Ay kişi, tez de görüm nə oldu?

Kərbəlayı Qubad. Nə olacaq? Razı oldu, qurtardı getdi.

Mərcan bəy. Ə kişi, nə deyirsən? Razı oldu?

Kərbəlayı Qubad. Əlbəttə oldu, oynaya-oynaya oldu.

Mərcan bəy. Ə kişi, qəribə sən hünərlisən!

Kərbəlayı Qubad. Rəhmətlik oğlu, dəvə kimi nərildəmişəm, xoruz kimi banlamışam, qoç kimi mələmişəm, zarafat deyildir!

Mərcan bəy. Yəni dedi ərimdən boşanıb gələrəm?

Kərbəlayı Qubad. Bəli, bu gün səndən talaq alacaqdır.

Mərcan bəy. Ay bivəfa arvad!.. Hər halda, balam, Allah səndən razı olsun, mən ki səndən razıyam.

Kərbəlayı Qubad. Bəs pulu nə vaxt verəcəksən?

Mərcan bəy. Elə ki arvad sənin evinə gəldi, haman dəm yüyür gəl pulunu al!

Kərbəlayı Qubad. Çox gözəl.

Mərcan bəy. Yəni lap razı oldu?

Kərbəlayı Qubad. Səni aldatmıram ki, indi bir hovur arvad səndən talağını istəyəndə görərsən. İndi mən gedirəm, sabah işi lap təmizləyərik. İndi tələsiyirəm.

Mərcan bəy. Niyə tələsiyirsən?

Kərbəlayı Qubad. Gedirəm Sijimqulu bəyin yanına. Deyəsən, o da arvadından narazıdır, boşamaq istəyir.

Mərcan bəy. Çox əcəb! (*Kərbəlayı Qubadı yola salır.*)

Minnət xanım (*pərdənin dalından çıxır*). Qoçaq Gülpəri oyun oynadı, indi qaldım mən özüm. (*Mərcan bəy daxil olur. Acıqlı o yan-bu yana gəzir.*) Bu saat mənim talağımı ver!

Mərcan bəy (*kənara*). Kişi doğru deyirmiş. (*Ona*) Hə!.. Özgə ərə getmək istəyirsən?..

Minnət xanım. O sənin borcun deyil, bu saat mənim talağımı ver!

Mərcan bəy. Baş üstə, hazır olum, gedək talağa. (*Gedir.*)

Gülpəri daxil olur.

Minnət xanım. Ay Gülpəri, bərəkallah, çox yaxşı iş gördun. İndi mənim işim qalıbdır. Mən bu saat gedəcəyəm atam evinə, ancaq

bir hovur buraya gəlib, sonra yenə gedəcəyəm. Sən sabah mənim çarşabımı geyərsən və qapının ağzında gözlərsən, mən ərimdən talağ kağızımı alıb sənə verəcəyəm. Onu da yanında saxlarsan, sonra hər nə lazımdır mən sənə deyərəm.

Gülpəri. Baş üstə, xanım.

Minnət xanım. İndi get, ərim səni burada görməsin.

Gülpəri gedir.

Mərcan bəy (*daxil olur*). Gedək talağa.

Minnət xanım. Bu saat. (*Gedir.*)

Mərcan bəy (*fikirli*). Ay bivəfa arvad! Gör, sən Allah, məni qoyub Kərbəlayı Qubada gedir. Məni, məni ki, iyirmi üç yaşında bir nazənin dərdimdən ölür. (*Tələsik*) Aha, saat neçədir, o vaxta bir saat qalıbdır, zərər yoxdur, qurtardım Minnətin üzündən, qurtardım! Bir saatdan sonra bir nazənin sənəm gələcəkdir. O mənə aşiq, mən ona aşiq. Əlbəttə, insan gərək arvada əvvəlcə aşiq ola sonra ala, yoxsa görməz-bilməz alırıq, sonra da peşman olub qovuruq. (*Çağırır.*) Səfi! Səfi! (*Səfi gəlir.*) Xanım hazırdırmı?

Səfi. Bəli, hazırdır!

Mərcan bəy. Çox yaxşı. İndi sən bu otağı təmizcə süpür, bir saata qədər qurtar və sonra qapı döyülən kimi, gəl mənə xəbər ver. Mən də bu saat gəlirəm. (*Gedir.*)

Səfi. Baş üstə!

(Musiqi)

Elə ki, ər axmaqdır,
Onun payı toxmaqdır.
Dəyirman öz işində,
Baş ağrıdan çax-çaxdır. } (*2 dəfə*)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

(Musiqi)

Millətpərəst olmaqlıq,
Xalqın evin yıxmaqlıq –
İkisi də bir işdir,
O da, bu da – axmaqlıq! } (*2 dəfə*)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

Mərcan bəy gəlib keçir öz otağına. Qapı döyülür, Səfi qapını açır.

Minnət xanım yaxşı libasda daxil olur.

Səfi. Buy, xanım, heç sizi tanımadım!

Minnət xanım. Sus!.. (*Üzünü açır.*) Səfi! Get Mərcan bəyə söylə ki, bir nəfər arvad gəlib onu görmək istəyir. Ancaq mən olduğumu demə ha! Anlayırsan nə deyirəm?

Səfi. Arxayın ol, xanım, yaxşı anlayıram. (*Gedir.*)

Minnət xanım. Bu libasda o məni tanımaz, gərək bir qədər ehtiyatlı olam.

Səs gəlir, Minnət xanım bərk-bərk gizlənir.

Mərcan bəy (*titrəyə-titrəyə daxil olur*). A... a... Nazənin sənəm! Mənə kağız yazan sənsənmi?

Minnət xanım. Bəli, mənəm!

Mərcan bəy (*ağlamsınır*). Mən sənə aşiq olmuşam, dərdindən ölürəm, ya məni öldür, ya dirilt!

Minnət xanım. Xeyr, əvvəl mən sənə aşiq olmuşam. Mən səni əvvəl ibtidadə gördükdə qəlbimin içinə bir zərrəyi-eşq daxil olub, bəədə o zərrə mürur-zaman ilə tövsi edib, bir atəşi suznak oldu və fikrimi etraf-binnar etdi.

Mərcan bəy (*kənara*). Paho! Görünür, bu da qəzet oxuyanlardandır.

Minnət xanım. İndi gəlmişəm ki, görüm sən də məni sevirsənmi? Çünki sən məni görübsən.

Mərcan bəy. Ey nazənin sənəm! Mən səni görməmişdən sənə aşiqəm, ancaq urus demişkən: интересно знать, mən səni nərədə görmüşəm?

Minnət xanım. Bir gün sən at ilə gedirdin, mən də balkonda oturmuşdum, gilas yeyirdim; sən ötən zaman mən sənin başına bir danə gilas atdım, sən başını yuxarı qaldırıb məni gördün.

Mərcan bəy (*şadlığından bilmir nə qayırsın*). Vay, dədəm vay! Sən o nazəninsən? Yəni mən bu qədər xoşbəxt olmuşam! Yox, yox!.. Mən bu qədər xoşbəxtliyə davam gətirə bilmərəm! Yox, yox!.. Mən dəli olaram, özümü itirmişəm! Hanı mənim başım? Mən haradayam? Bura haradır? (*Ora-bura yüyürüb, divardan bir şey tutur.*) Elə bildim

taxtabitidir. Bax, eşq vurub məni dəli edibdir! Ey nazənin sənəm! Bir ləhzə üzünü açıb mənə göstər.

Minnət xanım. Yox, bu səfər əlimə bax! Hələ üzümü görməzsən, ancaq o vaxt ki, mənim kəbinimi kəsdirərsən. Mən buraya gəldikdə bütün qonaqların içində üzümü açıb sənə göstərərəm ki, xalq sənin taleyinə həsəd aparsın!

Mərcan bəy (*kənara*). Vaxsey, anam qurban! (*Ona*) Ey nazənin sənəm! Bəs nə vaxt kəbinimizi kəsdirək?

Minnət xanım. Üç aydan sonra.

Mərcan bəy. Vay, dədəm vay!.. Üç aydan sonra! Yox, bu xoşbəxtlik məni dəli edəcəkdir!

Minnət xanım. Üç aydan sonra mənim kəbinimi kəsdir, mənim tərəfimdən hər kəsi istəsən vəkil elə, mənim adım Bədigülcamaldır. Üç aydan sonra qonaqların hazır olsun, mən öz adamlarım ilə gələcəyəm. Hələ ki, xudahafiz!.. (*Tez çıxıb gedir.*)

Mərcan bəy. Yox, getmə, sən getsən mənim canım gedər. Üç aydan sonra... üç ay, üç ay!.. Ey fələk!.. Mən sənə nə etdim ki, sən məni bu qədər xoşbəxt elədin? Yoxsa mənə sataşırsan? Yox, yox! Sataşma!.. Bəli, getdi, getdi. (*Oxuyur.*)

Getsən o qədər ağlaram, aləm olu dərya,
Axırda olursan qərq o dəryayə, yavaş get!

(*Çağırır.*) Səfi! Səfi!

Səfi (*daxil olur*). Bəy, nə buyurursan?

Mərcan bəy. Get, hamını buraya çağır. (*Səfi gedir.*) Bəxtim qudurubdur, amma qorxuram içindən bir xəta çıxa... Xeyr, nə xətası vardır?! Bir göyçək arvaddır rastıma çıxıbdır, alıram. (*Nökərlər daxil olurlar*). Ay uşaqlar, heç dünyada xoşbəxt adam görübsünüz?

Hamı. Xeyr, ağa!

Mərcan bəy. Di görün! O xoşbəxt adam mənəm!

Hamısı. Allah səni həmişə xoşbəxt eyləsin!

Mərcan bəy. Bu yavuqda mənim toyumdur. Taza arvad alıram, ona görə sizin hərənizə bir abbası pul bağışlayacağam.

Hamı. İltifatın artıq olsun! (*Onlardan biri gülməyini saxlaya bilməyib pıqqıldayır.*)

Mərcan bəy. Ha? Nə oldu? Nə üçün gülürsən? Mənə sataşırsan?

Nökər. Xeyr, ağa, səni xoşbəxt görüb şadlığımdan gülürəm.

Mərcan bəy. Qoçaq, sənə iki abbası verəcəyəm. (*Hamı gülür.*) Siz nə üçün güldünüz?..

Hamı. Ağası xoşbəxt olan adamlar əlbəttə gülərlər.

Mərcan bəy. Qoçaqlar, sizin də hərənizə iki abbası verəcəyəm. İndi hərəniz hər nə bilirsinizsə oxuyun, mən də qulaq asım. (*Nökərlər səs verib hərə bir şey oxuyur.*) Yox! Bu olmadı! Heyvan deyilsiz ki, uluyursunuz? Tək-tək oxuyun.

Bir nökər. Ağa, istəyirsən mən sənə bir türk havası oxuyum.

Mərcan bəy. Oxu!

(Musiqi)

Nökər. Mən bir türkəm, dinim, cinsim uludur. (*Oxuyub qurtarır.*)

Qeyri nökər. Ağa, istəyirsən mən sənə bir fars havası oxuyum.

Mərcan bəy. Oxu!

(Musiqi)

Nökər. Eşqin, eşqət pənceyi darəd ahəni. (*Oxuyub qurtarır.*)

Səfi. Ağa, istəyirsən mən sənə bir urus havası oxuyum.

Mərcan bəy. Oxu görək!

(Musiqi)

Səfi (*oxuyur*). Пой, ласточка, пой! (*Oxuyub qurtarır.*)

Bir nökər də. Ağa, istəyirsən mən sənə bir gürcü havası oxuyum.

Mərcan bəy. Oxu! Oxu!

(Musiqi)

Nökər (*oxuyur*)

Qurban olum səni doğan anaya,
Səni, doğdu, məni saldı bəlaya...

Mərcan bəy. Bunlar hamısı çox gözəl, indi bizim öz Qafqaz havamızdan bir şey oxuyun!

(Musiqi)

Xor

Eşitmişik xanımı yola salmısan, (*2 dəfə*)
Xanım getcək, kim, sən tənha qalmısan.
Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

(Musiqi)

Biz sənin üçün çalıb, gülüb, oxuruq, (*2 dəfə*)
Heç fikir etmə kim, sən tənha qalmısan.
Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Həmin otaqda. Bu dəfə otaq bəzənib. Çox qonaqlar vardır. Bir tərəfdə tarzən və xanəndə oturub, musiqi çalınır. Pərdə qalxdıqda Mərcan bəy fəxir libas geyinmiş daxil olur. Onu görcək oxuyurlar.

(Musiqi)

Qonaqlar

Söylə bir görək, Mərcan,
Bu nə toy, bu nə xərcdir? } (*2 dəfə*)
Bəs sənin əvvəldəncə
Arvadın yoxdurmu? (*3 dəfə*)
Ey... Minnət xanımı sən neylədin bəs? (*2dəfə*)
İndi tazadan arvad
Alırsan Mərcan?! } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Mərcan bəy

Allahın bəndələri,
Minnəti boşadım mən. } (*2 dəfə*)
Kəbinin verdim onun,
Özgəyə ərə getdi. (*3 dəfə*)
Ey... Kərbəlayı Qubad aldı Minnəti, (*2 dəfə*)
Mən də alıram indi bir özgə arvad. (*2 dəfə*)

Bir qonaq. Nə var, pullu adamsan, sən gündə üç arvad alıb, üçün də boşaya bilərsən.

Mərcan bəy. A kişi, bu siz öləsiz, iş pulda deyildir, iş ürəkdədir.

Qonaqlar. Doğrudur, doğrudur.

Mərcan bəy. İndi, əziz dostlarım, axır o gün olubdur ki, (*ağlamsınır*) mən öz ürəyim istəyəni tapmışam, mən öz muradıma

çatmışam. Allah sizi də oz muradınıza çatdırsın. (*Gözlərini silir.*) Mənim taza arvadım hələ üzün mənə göstərməyibdir və söz veribdir ki, qonaqların içində üzünü mənə göstərsin. Təvəqqə edirəm ki, gəlin gələnə qədər buradan bir yana tərpənməyin. Oturun burada, yeyin, için, kef çəkin; bu gün şadlıq günüdür, gərək şad olasınız.

Qonaqlar. Yaşasın Mərcan bəy!..

(Musiqi. Oxuyurlar.)

Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (*2 dəfə*)
Şükür Allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (*2 dəfə*)
Arvad almaqda müzəffər olmuş Mərcan, (*2 dəfə*)
Olmamış düşmən ona heç qalib hərgiz, (*2 dəfə*)
Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (*2 dəfə*)
Şükür Allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (*2 dəfə*)

Mərcan bəy. Sağ olun, qardaşlar, sağ olun! Mən gedirəm özümü bir qədər düzəldim, siz öz işinizə məşğul olun.

Qonaqlar. Buyur! Buyur! (*Mərcan gedir.*)

Bir qonaq. Hanı xanəndə? Hanı sazəndə? A gədə, bizim üçün bir bayatı-kürd çal, xanəndə oxusun.

Tarzən bayatı-kürd çalır, xanəndə oxuyur, meyxana deyirlər, qumar oynayırlar.

(Musiqi)

Xor

Aqil qardaşım, ayıl, bəsdir xəbidən, (*2 dəfə*)
Yatma, dur gör nədir səni hamıdan baz edən, (*2 dəfə*)
Aman, aman Allah, aman, aman Allah, Allah amandır,
İbrət eylə; qeyrət eylə, gör nə zamandır. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Bəsirət gözün açıb, bax bir cahanə! (*2 dəfə*)
Əhli-elmə bax, gör necə dolub zəmanə! (*2 dəfə*)
Aman, aman Allah, aman, aman Allah, Allah amandır, (*2 dəfə*)
İbrət eylə, qeyrət eylə, gör nə zamandır. (*2 dəfə*)

Musiqi rəngi çalınır. Rəqqas rəqs edir. Rəqs qurtardıqda qapıdan məşəllərin işığı görünür və zurna səsi eşidilir.

Qonaqlar. Gəlin gəldi. (*Gedirlər qapıya.*)

Mərcan bəy (*tələsik daxil olur, yaxşı geyinmişdir*). Oy! (*Üzünü yelləyir.*) Yox, deyəsən mən bu gecə tab gətirə bilməyəcəyəm. Vallah, arvadın vəhmi məni basıbdır. Puf! Nə istidir!

Qapılar açılır, səs-küy ilə gəlini gətirirlər. Minnət xanım üzü rübəndli gəlib ortada durur. Mərcan bəy onun o tərəf-bu tərəfinə keçir.

Minnət xanım. Mən əhd eləmişdim ki, qonaqların içində üzümü sənə göstərim, indi əhdimə vəfa edirəm.

Qonaqlar xanımın ətrafına yığılırlar və diqqətlə tamaşa edirlər. Hamı Minnətə sakit baxır. Minnət xanım əvvəlcə çarşabını açır. Sonra başındakı yaylığını. Hər dəfə Mərcan bəy tələsdiyini bildirir. Ayaqlarının birini götürüb o birini qoyur. Axırda Minnət xanım rübəndini açıb Mərcanın üzünə baxır.

Mərcan bəy. Minnət!

Minnət xanım. Bəli!

Mərcan bəy. Sənsən?

Minnət xanım. Bəli, mənəm... Mərcan!

Mərcan bəy. Bəli!

Minnət xanım. Sənsən?

Mərcan bəy. Bəli, mənəm! Vay, dədəm vay!.. Bu mənim öz əvvəlki arvadımdır. Ay camaat, bu Minnətdir! Yox, yox, belə şey olmaz! Mənə sataşırlar. (*Hamı mat, məbhut durur.*) Yox, mənə sataşmaq olmaz! Mənim kimi adamı aldatmaq olmaz! Kimdir, bu saat desin, bu oyunu mənim başıma gətirən, kimdir?

Camaatı yara-yara Kərbəlayı Qubad daxil olur.

Kərbəlayı Qubad. Mərcan bəy, dur üç min manatı bu saat ver, arvadı aparım evə. Bircə tez ol, başına dönüm, istəyirəm bu gün bir dükan yeri alım.

Mərcan bəy (*bərkdən*). Ay zalım balası zalım! Məni sən aldatdın. Mənim evimi yıxdın, hələ bir gəlib məndən pul da istəyirsən?! Ay camaat, məni tutmayın, bu kişini öldürəcəyəm. Buraxın, məni tutmayın, bu saat mən bu kişini qanına bulaşdırım, bu mənim namusuma toxunan işdir. Tutmayın məni, hanı mənim афсерским? Hanı, hanı?..

Kərbəlayı Qubad. Bu nə danışır, ədə, dəli olubsan nədir? Mənə kələk istəyir gəlsin... Bu saat pulu ver, yoxsa gedib bu saat notariusu gətirrəm, evini yazdıraram. Zəhmət çəkib arvadını almışam!

Mərcan bəy. Ay evin yıxılsın kişi, arvad buradadır, budur arvad, burda!

Kərbəlayı Qubad. Vay, dədəm vay!.. Bəs mən aldığım arvad kimdir?

Mərcan bəy. Mən nə bilirəm kimdir!

Kərbəlayı Qubad. Qoy gedim bir arvadı gətirim bura.

Gedir, camaat qarnını tutub gülüşür.

Mərcan bəy. Niyə gülürsünüz? Mənə gülürsünüz? Mənə sataşırsınız? Namərdlər, siz hamınız bədzatsınız! (*Gülüşmə*) Juliksiniz, moşenniksiniz! Yox, yox, bu dərd məni öldürər. (*Yıxılır stolun üstə.*)

Kərbəlayı Qubad (*daxil olur, yanında Gülpəri*). Bəs bu kimdir, sənin arvadın deyildirmi?

Mərcan bəy. Bu Gülpəridir, ay evini Allah yıxsın! Sən arvadı dəyişik salmısan.

Kərbəlayı Qubad. Vay, evim yıxıldı!.. Allah sənin evini yıxsın, Mərcan bəy! Bu nə kələk idi mənim başıma açdın! Ay camaat, mən öz arvadımı kənddə qoyub, şəhərə qaçdım. Burada da bir arvad boğazıma keçdi. İki yüz manat da kəbin pulu yazdırmışam. Bəs mən dükan yeri alacaqdım.

Mərcan bəy. Vay, sənin evin yıxılsın Kərbəlayı Qubad!.. A kişi, bəs sən mənim arvadımı alırdın?

Bir arvad əlində ağac, pərdə dalında qışqırıq sala-sala daxil olub, ucadan çığırır.

Arvad. Hanı o başı batmış Kərbəlayı Qubad? A kişi, mənim üstümə arvad alırsan? A sənin saqqalın tökülsün! (*Ağac ilə vurur Kərbəlayı Qubadı və bir-iki ağac da Mərcan bəyə dəyir. Arvad gedə-gedə deyir.*) Görək, Kərbəlayı Qubad, hərgah sənin saqqalında bir tük qoysam sağ, onda bu ləçək mənə haram olsun. (*Qonaqlar tutub, qoymayırlar vursun və arvadı yola salırlar.*) Mən gedirəm, sonra görüşərik, Allah qoysa.

Arvad gedir. Kərbəlayı Qubad və Mərcan bəy hərəsi bir tərəfdə oturub ağlayırlar.

Minnət xanım. Mərcan! Kefin necədir? Canın-başın sağdırmı? Məni satmaq istəyirdin, ay namərd! Məni! Di get, al payını. (*Qubada*) Sən saqqalından utanmadın, xalqın arvadını satın almaq istədin? Daha bir ayrı alış-veriş tapmırdın?! De al payını!..

(Musiqi)

Qonaqlar

Mübarək olsun toyun
Sənin, Mərcan, ay Mərcan! } (*2 dəfə*)

A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! } (*2 dəfə*)

Mərcan bəy

Nə bilim mən çarşabın...

Kərbəlayı Qubad

Nə bilim mən çarşabın...

Mərcan bəy

İçinə kim girmişdir.

Kərbəlayı Qubad

İçinə kim girmişdir.

Xor

Nə bilim mən çarşabın
İçinə kim girmişdir.
Mərcan, Mərcan,
Kəblə Qubad, hey!..

(Musiqi)

Xor

Mübarək olsun toyun
Sənin, Mərcan, ay Mərcan! } (*2 dəfə*)
A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! } (*2 dəfə*)

Mərcan bəy

Nə bilim mən çarşabın.

Kərbəlayı Qubad

Nə bilim mən çarşabın.

Mərcan bəy

İçinə kim girmişdir.

Kərbəlayı Qubad

İçinə kim girmişdir.

Xor

Nə bilim mən çarşabın
İçinə kim girmişdir.
Mərcan, Mərcan,
Kəblə Qubad, hey!..

PƏRDƏ

O OLMASIN, BU OLSUN

Üç pərdəli operetta

İŞTİRAK EDİRLƏR

Rüstəm bəy – 45 yaşında, borclu düşmüş bir bəy
Gülnaz – 15 yaşında, Rüstəm bəyin qızı ki, Sərvərə aşiqdir
Sərvər – 25 yaşında bir studentdir ki, Gülnaza aşiqdir
Sənəm – qulluqçu, dul arvad, 30 yaşında
Məşədi İbad – 50 yaşında, dövlətli bir tacirdir ki, Gülnazı almaq istəyir
Həsənqulu bəy – 40 yaşında, millətpərəst
Rza bəy – 40 yaşında, qəzetəçi
Həsən bəy – 40 yaşında, intelligent } Rüstəm bəyin aşnaları
Əsgər – 30 yaşında, qoçu
Hambal
Məşədi Qəzənfər – hamamçı
Usta Məhərrəm – dəllək
Kərbəlayı Nəsir – bazar əhli
Hamam xidmətçiləri
Qoçular
Bazar adamları və s.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Rüstəm bəyin evində vaqe olur. Yaxşı döşənmiş bir otaqdır. İçində stol, kürsü və kreslolar dəxi vardır. Pərdə qalxdıqda bütün iştirak edənlər cərgə ilə durub oxuyurlar.

(Musiqi)

Hamı

Nə sözdür kim, deyir məxluq (*2 dəfə*)
Ki, Leyli oldu ğeyrə yar. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Əbəs sözdür bu əfsanə, (*2 dəfə*)
Düşübdür xəlqin ağzına. (*2 dəfə*)
Gərək Məcnun, gərək Leyli
Veribdirlər canın canə. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Həqiqi aşiqin yoxdur (*2 dəfə*)
Rəqibi, duşməni, xari. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Əbəs sözdür bu əfsanə, (*2 dəfə*)
Düşübdür xəlqin ağzına. (*2 dəfə*)
Gərək Məcnun, gərək Leyli
Veribdirlər canın canə. (*2 dəfə*)

Pərdə enir. Hamı dağılır. Sərvər ilə Gülnaz qalırlar.
Tarda segah çalınır, pərdə qalxır.

Sərvər (*oxuyur*)

Şəfayi-vəsl qədrin hicr ilə bimar olandan sor,
Zülali-zövq şövqun təşneyi-didar olandan sor.

Gülnaz

Ləbin sirrin gəlib göftarə məndən özgədən sorma,
Bu pünhan nüktəni bir vaqifi-əsrar olandan sor.

Sərvər

Gözü yaşlıların halın nə bilsin mərdümi-qafil,
Kəvakib seyrini şəb ta səhər bidar olandan sor.

Gülnaz

Qəmindən şəm tək yandım, səbadən sorma əhvalım,
Bu əhvali şəbi-hicran mənimlə yar olandan sor.

Sərvər

Məhəbbət ləzzətindən bixəbərdir zahidi-qafil,
Füzuli, eşq zövqün zövqi-eşqi var olandan sor.

Gülnaz (*danışır*). Sərvər, bu gün səni çox kefsiz görürəm, nə olub məgər?

Sərvər. Doğru deyirsən, mən dünəndən bəridir ki, fikirdəyəm.

Gülnaz. Nə olub, söylə görək?

Sərvər. O olubdur ki, atan səni bir özgəsinə ərə vermək istəyir.

Gülnaz (*qorxu ilə*). Kim deyir onu?

Sərvər. Mən deyirəm, doğru yerdən bilmişəm.

Gülnaz. Bəs atam mənə heç zad deməyibdir.

Sərvər. Ola bilsin ki, bu gün deyər və bir də sənə nə deyəcəkdir, sənin borcun onun sözünə qulaq asmaqdır.

Gülnaz. Yox-yox, mən səndən başqa özgəsinə ərə getməyəcəyəm; qoy məni öldürsün, mən səni sevmişəm, sənə də gedəcəyəm.

Sərvər. Axı o ər məndən dövlətlidir.

Gülnaz. Cəhənnəmə olsun!

Sərvər. Məndən gözəldir.

Gülnaz. Çox mənə lazımdır!

Sərvər. Məndən cavandır.

Gülnaz. İstər lap uşaq olsun, lazım deyildir.

Sərvər (*gülür*). Yalan deyirəm, gözəlim Gülnaz! O kişi, doğrudur, məndən min kərrə dövlətlidir, amma özü qocadır, azından bir əlli yaşı vardır. Görsən qorxarsan.

Gülnaz. Bax, mən daha səbr edə bilmirəm: günü bu gün atama deyəcəyəm ki, mən səni sevirəm və səndən başqasına ərə getməyəcəyəm.

Sərvər. Yox, Gülnaz, heç elə eləmə! Sən mən deyənə qulaq as, yoxsa iş düz gətirməz. Mən bilirəm ki, sənin atan borclu düşübdür və pula da çox ehtiyacı vardır. O istəyir ki, bu qohumluqla o kişidən ki, adı Məşədi İbaddır, bir qədər pul yesin. Zərər yoxdur, qoy yesin. Sən atana heç bir söz demə və söz açsa deyinən ki, özün bilərsən. Sonra sənin işin yoxdur, mən bu işə təhər çəkmişəm.

Gülnaz (*bikef*). Mən nə tövr razı olum ki, məni götürüb özgəsinə ərə versin.

Sərvər. Sən o barədə arxayın ol, məndən başqa səni özgəsi ala bilməz, amma sən mən deyənə qulaq as!

Bu halda Sənəm daxil olur.

Sənəm. Bircə o gün ola idi ki, sizin toyunuzda süzə-süzə oynaya idim.

Sərvər. İnşallah, bu yaxında oynarsan.

Sənəm (*sevinir*). Necə? Yaxında toy eyləyirsənmi?

Sərvər. Yox, mən eyləmirəm, Rüstəm bəy Gülnazı özgəsinə ərə verir.

Sənəm (*bikef*). Buy!.. Başıma xeyir! Bu nə sözdür? O ər kimdir?

Sərvər. Bir qoca kişidir.

Sənəm. Buy!.. Ağrım onun ürəyinə! Heç bunun kimi gözəl qız qoca kişiyə gedərmi?

Sərvər. Zərər yoxdur, mən işi özgə cürə düzəldərəm. Gülnaz, sən bikef olma. Arxayın ol, kimin ixtiyarı var ki, yarı yarından ayıra bilsin.

(Musiqi)

Üçü bir yerdə
Əcəb sözdür bu əfsanə, (*2 dəfə*)
Düşübdür xəlqin ağzına. (*2 dəfə*)
Gərək Məcnun, gərək Leyli
Veribdirlər canın canə. (*2 dəfə*)

Qapı döyülür.

Sənəm. Ax, deyəsən ağa gəlir. (*Yüyürüb qapıdan baxır.*) Ay aman, ağa gəlir; dur qaç!

Sərvər (*tələsik*). Gülnaz, hələ ki, xudahafiz. Sən mən deyəndən çıxma, atana başqa söz demə.

Gülnaz. Xudahafiz.

Sərvər gedir.

(Musiqi)

Rustəm bəy (*daxil olur*)
Qızım, sənə yaylıq alım!

Gülnaz
Al, dədə, qurbanın olum!

Rüstəm bəy
Qızım, sənə başmaq alım!

Gülnaz
Al, dədə, qurbanın olum!

Rüstəm bəy
Qızım, sənə corab alım!

Gülnaz
Al, dədə, qurbanın olum!

Rüstəm bəy
Qızım, sənə tuman alım!

Gülnaz
Al, dədə, qurbanın olum!

Rüstəm bəy
Qızım, səni... Qızım, səni...
Qızım, səni ərə verim!

Gülnaz
Yox, dədə, qurbanın olum!
Yox, dədə, qurbanın olum!

(Musiqi)

Rüstəm bəy (*danışıq*). Qızım, yox deyirsən? Sənin üçün bir ər tapmışam ki, bir ər tapmışam ki, dövlət nə dövlət, pul saman kimidir! Özüdəcə abırlı bir kişidir. Hərçənd bir az yaşı çoxdur, amma bir yaxşı adamdır ki, beləsini çıraq ilə axtarsan tapa bilməzsən!

Sənəm. Ah! Qoca olandan sonra heç nə! Ağrım onun özünə də, dövlətinə də!

Rüstəm bəy. Ay qız, sən qıfılla, sən danışma, sən bu cür işləri anlamazsan, çünki sən bir heyvan layələmsən!

Sənəm. Nə qədər heyvan olsam da, mən cavan qızımı qoca kişiyə ərə vermərəm! Heyf deyilmi? Vallah, bu saat onun dərdindən ölən cavanlar çoxdur ki, hər biri bir Yusif!

Rüstəm bəy. Nə vaxt mən səni qoca kişiyə ərə versəm, getmə! Qız mənimdir, mən bilirəm: istərəm qocaya verrəm, istərəm cavana! (*Qıza*) Razısanmı, qızım?

Gülnaz. Nə deyirəm, mənim borcum ata sözünə baxmaqdır, özün bilərsən!

Rüstəm bəy. Ağıllı qızım, gözəl qızım! Mən əvvəldən bilirdim ki, sən mənim sözümdən çıxmayacaqsan. Odur ki, kişiyə söz vermi-

şəm, indi o kişi bu gün buraya gələcəkdir və səni də görmək istəyəcəkdir. Mən sənə izin verirəm ki, sən gedib onun ilə görüşəsən. Get görüş və özün də danış, qorxma!

Sənəm. Yəni batmış bu qədər çirkindir ki, adam qorxa da bilər?

Rüstəm bəy. Ay qız, gəl sən danışma!

Sənəm. Axı deyirsən ki, qorxma; mən də soruşuram ki...

Rüstəm bəy. Ay qız, yum ağzını!

Sənəm. Ağzımı yummamış, nə deyirəm ki?!

Rüstəm bəy. Ay heyvan, danışma deyirəm!

Sənəm. İndi mən nə deyirəm ki, acığın tutur.

Rüstəm bəy. A mürtəd balası, danışma, qulluqçusan, otur qulluqçu yerində!

Sənəm. İndi mən nə deyirəm ki, pis söz demirəm ki?!

Rüstəm bəy. Ay qız, kəs səsini!

Sənəm. Səsimi kəsməmiş mən nə deyirəm ki...

Rüstəm bəy (*lap bərkdən*). A qız, de qoy işimizi görək!

Sənəm. Mən nə qayırıram ki...

Rüstəm bəy (*daha bərk*). A qız!..

Bu əsnada qapı bərk döyülür.

Rüstəm bəy. Durun gəlin bəri, yəqin kişi gəldi.

Hamısı durub gedir.

(Musiqi)

Məşədi İbad (*daxil olur*)

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,
Dəyərəm min cavana.
Çörəyi yemərəm mən yavana,
Yaxşı demərəm mən yamana,
Qurban edərəm mən canana
Malımı, pulumu, canımı mən.
Gəl, xanım, gəl yanıma,
Gəl, canım, gəl yanıma,
Gəl, yarım, gəl yanıma.
Gəl, mən ölüm, mən ölum, mən ölüm gəl!.. (*2 dəfə*)
A quzum, gəl yanıma,
Canımı verərəm mən yarıma.

Qurban edərəm mən canana
Malımı, pulumu, canımı mən.

(Musiqi)

Yenə təkrar "Gəl, xanım, gəl yanıma"

(Musiqi)

Rüstəm bəy (*daxil olur*)

Məşdi İbad, sən bizə xoş gəlib, bizi şad elədin!
Bir de görüm nə oldu ki, nə oldu bizi yad elədin?

Məşədi İbad

A kişi, sən öl, mən səni hamıdan artıq yad elərəm,
Sən qızı mənə vergilən, gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

Rüstəm bəy

Söylə görüm bir mənə,
Cib doludurmu pul ilən?
Gəl sənə mən qız verim,
Nə işin vardır dul ilən.

Məşədi İbad

A kişi, sən öl, mən sənə
Nə qədər desən pul verərəm,
Sən qızı mənə vergilən,
Gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

Məşədi İbad

Pul verimmi?

Rüstəm bəy

Vergilən!

Məşədi İbad

Qız verərsənmi?

Rüstəm bəy

Verərəm!

Məşədi İbad

Tez verimmi?

Rüstəm bəy

Vergilən!

Məşədi İbad
Tez verərsənmi?
Rüstəm bəy
Verərəm!
Məşədi İbad
Degilən sən öl!
Rüstəm bəy
Bu sən öl!
Məşədi İbad
Bəs elə isə?
Rüstəm bəy
Ver əlini!
Məşədi İbad
Bəs elə isə?
Rüstəm bəy
Ver əlini!
Məşədi İbad
Degilən sən öl!
Rüstəm bəy
Bu sən öl!
Məşədi İbad
Bəs elə isə?
Rüstəm bəy
Ver əlini!

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

Məşədi İbad (*danışıq*). İndi axır sözünü de görüm, qızı mənə verirsənmi? Yoxsa vermirsən, gedib ayrı qız alaram, deyərəm ki, o olmasın, bu olsun!

Rüstəm bəy. Mən öz sözümün üstündə duran adamam. Ancaq sən də gərək qabaqca bir balaca tədarük görəsən. (*Əli ilə pula işarə edir.*)

Məşədi İbad
Min manat sənə bəsdirmi?
Rüstəm bəy
Min də üstə artır.

Məşədi İbad. A kişi, axı bunun bir anbar da toy xərci var.

Rüstəm bəy. Doğrudur, ancaq nə eləmək? Hərgah bir qədər cavan olsa idin, bu iş sənin üçün ucuz tamam olardı, amma heyif ki, qocasan, taxsır özündədir.

Məşədi İbad. A kişi, vallah, mən nə qədər qoca olsam da, min buğu burma cavana dəyərəm. Sən nə fikir edirsən?! Ala, min beş yüz manat, qalanını da sonra verərəm. (*Pul çıxardıb verir.*)

Rüstəm bəy. Olar. (*Pulu alır.*) Zərər yoxdur.

Məşədi İbad. İndi mən istəyirəm ki, bir qızı görüm, danışdırım, nə deyirsən?

Rüstəm bəy. Heç sözüm yoxdur, əyləş, bu saat qızı göndərərəm. (*Gedir.*)

Məşədi İbad. Zarafat deyildir, bir ətək pul verirəm, bir baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmi? Mənim istədiyim odur ki, özümə layiq adam olsun. Yoxsa məndən ötrü təfavüt yoxdur, o olmasın, bu olsun!.. (*Sükut*) A kişi, bircə mən bilmədim ki, camaat mənim harama qoca deyir! Vallah, görünür ki, xalqın gözu pis görür. Budur ayna, bu da mən. (*Aynaya baxır.*) Allaha şükür, dişlərim hamısı cabəca, saqqalım da qapqara şəvə kimi. (*Diqqət ilə baxır.*) Deyəsən burda bir dənə ağ tük vardır. Gərək dartam çıxsın. (*Dartır.*) A zəhrimar!.. Görünür ki, heyvan balası dəllək hənanı pis yaxıbdır. (*Çıxardır.*) Puf!.. Rədd ol, şarlatan!.. Qoca odur ki, dişləri olmaya, gözü görməyə, qulaqları eşitməyə, özü də yerindən tərpənə bilməyə; mən ki əlhəmdülillah, quş kimiyəm. Maşallah deyim ki, göz dəyməsin. Özüm də əlli yaşım ya ola, ya olmaya. (*Güzgüyə baxıb ora-burasını düzəldir.*) İndi mən papağımı nə cür qoyum ki, qızın xoşuna gəlsin: hərgah belə qoysam (*kəc qoyur*), onda qız qorxar, elə bilər ki, Bakı qoçusuyam. Əyər belə qoysam (*gözünün üstə qoyur*), onda da qız ürkər, elə bilər ki, Qarabağın pambıq bəylərindənəm. Hərgah bu cürə qoysam (*lap dalı qoyur*), onda qızın məndən zəhləsi gedər. Elə bilər ki, Gəncə qumarbazıyam, əyər belənçik qoysam (*təpəsinə qoyur*), onda da Şamaxı lotusuna oxşaram. Bəs nə tövr qoyum? Hamısından yaxşısı budur ki, başı açıq oturram, onda qızın xoşuna gələr, elə bilər ki, abrazavannıyam. Doğrudan da, mən bir qədər abrazavannıyam, çünki uruslar mən ilə çox alış-veriş eyləyiblər və mən onlardan urus dilini də yaxşı öyrənmişəm. Məsələn: ишто кату, бажалуска, фунт восим qəpik меншы нелзя, нелзя. (*Səs gəlir.*) Aha, deyəsən qız gəlir; indi gərək mən серёзныски olam. (*Bir kreslo üstündə bardaş qurub oturur.*)

Gülnaz ilə Sənəm daxil olur.

Gülnaz. Uy, mən bu kişidən qorxuram!

Sənəm. Nə kifir kişidir, ay Allah!

Məşədi İbad (*kənara*). Deyəsən, məndən qorxurlar. Zərər yoxdur; arvad kişidən qorxsa yaxşıdır. (*Onlara*) Bir deyin görüm, xanım hansınızdır, qulluqçu hansınız?

Sənəm. Mən qulluqçuyam, bu xanımdır. (*Otururlar.*)

Məşədi İbad. Çox gözəl, çox əcəb! (*Kənara*) Heç qulluqçunun özü də yaman deyildir, amma xanıma söz yoxdur. Dəyər verdiyim pullara (*Sükut. Heç kəs dinməyir. Məşədi İbad birdən-birə gözlərini Gülnazın başına tərəf dikib, diqqət ilə baxır.*) Xanım, sənin ki, saçın bu qədər qaradır, yəqin sən də mənim kimi həna qoyursan.

Gülnaz. Xeyr, həna qoymuram!

Məşədi İbad. Hə!.. Çünki mən saqqalıma həna qoyuram, elə bildim ki, sən də saçına həna qoyursan. (*Kənara*) Amma lap nahaq yerə hənadan söhbət saldım, heç yeri deyildi.

Gülnaz. Mənim başım hələ ağarmayıbdır ki, hənaya ehtiyacı ola.

Sənəm. Allaha şükür, xanım qocalmayıb ha!

Məşədi İbad (*tələsik*). Xeyr, xanım, mənim də saqqalım ağarmayıbdır. Mən saqqalıma həna qoydum, qoymadım – həmişə qapqapa şəvə kimidir. Amma mən bir növ adətkərdə olmuşam və fars da deyir ki, "tərki-adət bə movcibi mərəzəst". (*İrəli gəlir.*) Allah ölənlərinizə rəhmət eyləsin, mənim rəhmətlik anam deyərdi ki, başımın hənasının vaxtı keçəndə başım ağrıyır. Çünki adətkərdə olmuşdu.

Gülnaz. Yəqin sizin də saqqalınızın hənasının vaxtı keçəndə ağrıyır.

Məşədi İbad. Bəli, ağrıyır. Saqqalım bərk ağrıyır; bir də, mən sənə deyim, insanın başının, ya saqqalının ağlığı onun qocalığına dəlalət eyləməz. Bax, mən iki yaşında urus balası görmüşəm ki, başı ağappaq qar kimi; halbuki iki yaşında uşağa qoca demək olmaz. Və bir də siz mənim başıma diqqət edin, heç görün bir dənə ağ tük varmı? (*Başını göstərir.*)

Gülnaz. Heç qarası da yoxdur.

Məşədi İbad. Bəs bundan məlum olur ki, insan cürbəcür olar. Sizin ikinizin də canı üçün, indi dünya elə dönübdür ki, indiki ahıllar indiki cahıllardan min pay yaxşıdırlar. Məsələn, mən tarix-nadir kitabını yarısına qədər oxumuşam, ona görə hikmət elmindən yaxşı biliyim vardır. İnsanın zahiri nə qədər çirkin olsa, batili bir o qədər gözəl olar. Məsəl var ki, deyərlər: o olmasın, bu olsun. Əlbəttə, nə zərəri

vardır, cavanlıq olmasın, pul olsun. Pul elə şeydir ki, qocanı cavan eylər və pulsuzluq da cavanı qoca eylər.

Sənəm. Görünür ki, sənin çox pulun vardır.

Məşədi İbad. Sənin dövlətindən kefim çox kökdür. (*Əlini cibinə salıb, bir abbası çıxardır.*) Buyur, bu abbasını saxla, lazım olar, saqqıza verib çeynərsən.

Sənəm. Xeyr, çox sağ ol, pul lazım olsa, ağam verər.

Məşədi İbad. Aha, o başqa məsələ. (*Pulu qoyur cibinə.*) Heç pis arvad deyildir. (*Ona*) Bir mənə de görüm sənin ərin var?

Sənəm. Xeyr, yoxdur.

Məşədi İbad. Çox gözəl. (*Kənara*) Qabaqdan bilsəydim, əvvəlcə bunu alardım, sonra xanımı! (*Ona*) Kefin necədir, yaxşı dolanırsanmı?

Sənəm. Nə üçün, şükür Allaha, yaxşıyam.

Məşədi İbad. Çox gözəl. (*Gülnaza*) Xanım, heç sən danışmırsan?

Gülnaz. Mən qulaq asıram.

Məşədi İbad. Çox gözəl. Qulaq asmaq da yaxşı şeydir. (*Kənara*) Qəribə yerdəyəm, vallah, bir gözəl o yanımda, bir gözəl bu yanımda. Şair çox gözəl deyibdir ki (*oxuyur*):

Hüsn bağında gəzəsən,
Gülü sünbül dərəsən.
Sən kimi bir gözəli
Bağın içində görəsən.

Gülnaz. Baxasan gül yanağına, olasan məstü xumar.

Bir yerdə. Deyəsən heç belə işrət olamaz, sən öləsən!

(Musiqi)

Sənəm

Qoca kaftar, sənə on beş yaş olan qız nə gərək?
Qorxmayırsanmı ki, axırda gələ başa kələk.

Gülnaz

Sənə yüz yaşlı dul arvad yaraşar, ey dəyənək!

Bir yerdə. Üzünü it də görərsə yalamaz, sən öləsən!

(Musiqi)

Məşədi İbad

Görürəm kim, mənə sən çox yetirirsən gözünü,
Qorxuram kim, ki axırda itirəsən özünü.

Gülnaz

İstəyirsənmi, sözün mən deyərəm lap düzünü.

Bir yerdə. Sən kimi bir qocaya qız yaramaz, sən öləsən!

Gülnaz (*dururlar*). Hələ ki, xudahafiz, biz gedək.

Məşədi İbad. Ay çox sağ olun, Allah pənahında olasınız! (*Gedirlər.*) Bir dəli şeytan deyir ki, ikisini də birdən al!

Rüstəm bəy (*daxil olur*). Necədir, qızı bəyəndin?

Məşədi İbad. Qızı da bəyəndim, hələ desən qulluqçunu da!

Rüstəm bəy. Bir beş-altı yüzdən keç, onu da sənə peşkəş eyləyim.

Məşədi İbad. Yox, o hələ sonranın işidir. Yaxşı, indi hələ ki, mən getdim!

Rüstəm bəy. Yox, Məşədi, bir az dayan!

Məşədi İbad. Nə var ki?

Rüstəm bəy (*yalançı sədaqət ilə*). Məşdi İbad, sənin üzünə demirəm, amma sən bunu bil ki, mən sənin qohumluğunu özüm üçün böyük bir fəxr bilirəm. Ona görə bir balaca şadyanalıq edək. Bir neçə nəfər dost-aşna çağırmışam, indi bu saat gələrlər, oturub söhbət edərik.

Məşədi İbad. Rüstəm bəy! Çox adamlar mənimlə qohum olmaq istədilər, hətta qubernatın dilmancı Cəfər bəyin xalası oğlu Daşdəmir bəy – ki, mənə iki min manat pul verəcəkdir və səkkiz yüz otuz altı manat on dörd şahı mamiləsi edir, – keçən gün mənə deyirdi ki, bir qızım olubdur, qoy böyüsün, sənə verəcəyəm. Amma mən hər adamla qohum olmaq istəmirəm. Qərəz... Qonaqların kimdir?

Rüstəm bəy. Birisi millətpərəst Həsənqulu bəydir ki, sən onu tanıyırsan.

Məşədi İbad. Yaxşı tanıyıram, mənə iki yüz manat da verəcəkdir.

Rüstəm bəy. Birisi qəzetəçi Rzadır ki, tanıyırsan, birisi qoçu Əsgərdir ki, onu da tanıyırsan. Biri də intelligent Həsəndir ki, onu tanımazsan. Çünki o bir qədər mərdimgirizdir, çox oxuyub deyən bir qədər başı xarab olubdur. (*Qapı döyülür.*) Aha, gəldilər. Buyurun-buyurun!

Qapı açılır, Həsənqulu bəy, Rza, Əsgər, Həsən və xor daxil olurlar. Sonra səhnənin ortasında üç-üç durub, guya söhbət edir kimi oxuyurlar.

(Musiqi)

Həsənqulu bəy

Deyirlər ki, toy olacaq.

Rza bəy

Məşdi İbad qız alacaq.

Əsgər

Söylə görüm toy haçandır?

Həsən bəy

Doğrudurmu toy olacaq?

Hamı

Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (*2 dəfə*)

Rüstəm bəy

Allah qoysa, tez toy olar.

Rza bəy

Söylə görüm toy haçandır?

Məşədi İbad

İnşaallah, tez toy olar.

Həsən bəy

Doğrudurmu toy olacaq?

Hamı

Bəs nə vədə, bəs nə vədə toy olacaq. (*2 dəfə*)

Həsənqulu bəy

Yəqindir ki, bu toyda...

Əsgər

Bu toyda...

Həsən bəy

Bu toy, bu toy, bu toyda...

Hamı

Cib dolacaq, dolacaq pullar ilən. (*2 dəfə*)
Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Rüstəm bəy. Həzərat! Əhvalat özünüzə məlumdur. Mən gözümün ağı-qarası olan bir qızımı, bax, bu kişiyə ərə verirəm.

Rza bəy (*kənara*). Kişiyə yox, kişinin puluna.

Rüstəm bəy. Və özüm də bu qohumluğu özüm üçün...

Rza bəy. Pul dağarcığı hesab edirəm.

Rüstəm bəy. Böyük bir şərəf hesab edirəm.

Hamı. Əlbəttə, əlbəttə. Allah mübarək eləsin!

Bu əsnada nökərlər daxil olub, stol qururlar və üzərinə butulka, stakan və "zakuska" düzürlər.

Rüstəm bəy. Həzərat! Təvəqqə edirəm stola əyləşin; bir qədər boğazımızı yaş edək.

Hamı oturur, Məşədi İbaddan başqa.

Rza bəy. Bəs Məşdi İbad?

Məşədi İbad. Xeyr, məni bağışlayın, mən pəhrizəm. Siz öz işinizlə məşğul olun, mən buradaca əyləşərəm. (*Bir tərəfdə bir kresloda əyləşir.*)

Həsənqulu bəy. Həzərat! Təvəqqə edirəm stəkanlarınızı doldurasınız və mənə də izin verəsiniz ki, bir neçə kəlmə söz deyim.

Hamı. Buyur, buyur,

Həsənqulu bəy. Həzərat! Özünüzə məlumdur ki, dünya getdikcə xarablaşır, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünya getdikcə xarab olur; öylə ki, hamının qəlbi pozulub, min cür hiylə ilə dolur, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünyada təmiz və saf qəlbli adam tapmaq çətindir.

Məşədi İbad (*kənara*). Ələlxüsus mənim kimi axmağı ki, sənə iki yüz manat verib, iki ildir ki, ala bilmirəm.

Həsənqulu bəy. Yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu qədər çirkin ürəkli və qara qəlbli adamlar içində bir nəfər də saf dərun və qəlbi pak adam görmək necə böyük xoşbəxtlikdir. İndi mən onu demək istəyirəm ki, həmin o kənarda oturan Məşədi İbad həmin saf dil adamların ən böyüyüdür, ona görə qalxızaq bu badəni onun sağlığına. Yaşasın Məşədi İbad!

Hamı. Yaşasın, yaşasın, Məşədi İbad!

Əsgər (*ayağa durur, çox bərk danışır*). Günlərin bir günü, axşam saat doqquzda bazardan gəlirdim. Ada, bir də gördüm ki, birisi dalımca gəlir. Bir az getdim gördüm ki, yenə gəlir. Dedim, yəqin ki, mənimlə düşməndir, o saat piştovu belimdən çıxartdım (*göstərir*), çəkdim yuxarı ayağa, dedim: ədə, dayan! Bir də gördüm dalımca gələn göturüldü; ədə, dayan, ədə, dayan!.. Dayanmadı, part, bir güllə!.. Bir də gördüm: şarap!.. Yıxıldı yerə. Dedim, baxım görüm kimdir? Bir də gördüm kim?.. Həmin bu Məşədi İbad! Dedim, yəqin kişini öldürmüşəm. Amma, Allahdan olan kimi, güllə dəyməmişdi. (*Gəlir yanına.*) Sağ ol Məşədi İbad! Sağlığına içirəm.

Məşədi İbad. Çox sağ ol! (*Kənara*) Heç görün dəxli var?!

Rza bəy (*durur*). Əfəndilər, müsaidənizlə bir qaç kəlmə söz ifadəsinə əşəddi ehtiyacım vardır. (*Heç kəs dinməyir.*) Əfəndilərim, sükut eyliyirsiniz, əcəba, müsaidə vermiyorsinizmi! (*Yenə heç kəs dinmir.*)

Əfəndilər, bir də cavab verməyəcək olsanız, bu mübhəm sükutinizi kəndim üçün böyük bir həqarətədd edəcəyəm. Bəkləyürəm, əfəndilərim! (*Yenə heç kəs dinməyir.*) Rüstəm bəy, bəndənizi təhqir etmək fikriniz var idisə, nə üçün bunu xanənizdə icra ediyorsiniz, bunu başqa bir yerdə əda etmək qabil dəyildimi?

Rüstəm bəy. Çox sağ ol, çox razıyam!

Rza bəy (*acıqlı*). Canım, siz anlamıyorsınızmı ki, mən nə diyorəm; ya həqarətmi? Oylə isə, mən burada oturmam! (*Tələsik papağını geyir.*)

Rüstəm bəy. Rza bəy, hara buyurursan?

Rza bəy. Canım, mən həqarət qəbul edən adam deyiləm, on dəqiqədir ki, sizdən söz deməyə izin istəyirəm, amma cavabında dinməyirsiniz; bu böyük həqarətdir, sabah bunu qəzetəmdə yazaram.

Həsənqulu bəy. Deməli, sən bizdən izin istəyirmişsən? Əşi, vallah, mən elə bildim ki, sən nitq söyləyirsən, başa düşə bilmədim.

Onlar. Vallah, biz də başa düşmədik.

Məşədi İbad. Axı, o qədər qəliz danışırsan ki, bilmək olmur ki, nə deyirsən. Mənim özüm tarix-nadir kitabını yarısına qədər oxumuşam, amma sənin dilini anlamıram. Bu bisavadlar neyləsin? (*Rüstəm bəy durub Rzanı oturdur.*)

Rüstəm bəy. Sən allah, bizi məyus eyləmə, bağışla, anlamadıq. Bisavad adamıq.

Həsən bəy (*ayağa durur*). Qaspoda, mənə pazvolt eyləyin, biriki kəlmə Rüstəm bəy haqqında söz söyləyim!

Hamı. Buyur-buyur!

Məşədi İbad. Görək, bu nə deyir?

Həsən bəy. Qaspoda! Platon demişdir ki, çelovek jivotnoye obşestvennoye, yəni insan bir sürü heyvandır.

Məşədi İbad. Heyvan özünsən!

Həsən bəy. Məşhur uçonıy Darvin də bütün hamıya dokazat eylədi ki, insan meymundan əmələ gəlibdir. Darvinin bu sözü ilə saqlasitsya olmaq üçün gedib Afrikadakı "buşmen"lərə və "kontintot"lara baxmaq lazım deyil. Ancaq dovolno çto, bizim bu məclisimizdə oturan Məşədi İbada baxmaq lazımdır. (*Hamı başını aşağı salır.*) Bu sözlər ilə mən Məşədi İbadı askarbit eyləmək istəmirəm, mən özüm də meymuna bənzəyirəm. Amma bir o qədər yox. No Məşədi İbad isə lap aranğutan meymunudur ki, durubdur. Mən yenə povtarit eləyirəm ki, mənim qəsdim Məşədi İbadı askarbit eyləmək deyildir. Ancaq mən

onu yetirmək istəyirəm ki, pozvolte, Məşədi İbadın nəyi və harası Rüstəm bəyə xoş gəlibdir ki, gözəl qızı olan madmazel Gülnazı ona verir? Gözəlliyi? Xeyr! Məşədi İbad, ərz eylədim ki, çirkindir.

Məşədi İbad. Mürtəd oğlu mürtədi yıxıb ağzına-ağzına vurasan.

Həsən bəy. Cavanlığı? Xeyr, Məşədi İbad qocadır. Bəs nəyi? Neujeli Məşədi İbadın pulu, malı, dövləti? Xeyr, xeyr, Rustəm bəy pulagir adam deyildir. Nakones, bəs nəyi? Bu saat ərz eyləyim. Bax, biz burada şərab içirik, amma Məşədi İbad içmir. Deməli, Məşədi İbad nədir? Məşədi İbad istinni müsülmanindir; i tak, Rustəm bəy öz qızını, mənim mneniyama görə, Məşədi İbadın istinni müsülmanin olmağına görə veribdir, ona görə yaşasın Rustəm bəy!

Hamı (*yavaşdan*). Yaşasın, yaşasın!

Rza bəy. Maşallah bu kəlama!

Həsənqulu bəy. Daha nitq demək lazım deyildir. Duraq ayağa!

Hamı. Duraq! (*Dururlar.*)

Əsgər. Yavaş-yavaş getmək vaxtı dəyildirmi?

Hamı. Bəli, vaxtdır.

Həsənqulu bəy. Rüstəm bəy, xudahafiz. (*Əl verir.*) Məşədi İbad, xudahafiz. (*Əl verir.*)

Əsgər. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz.

Həsən bəy. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz. (*Əl verir.*)

Məşədi İbad (*acıqlı*). Cəhənnəm ol o yana, mürtəd! Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?

Rüstəm bəy. Nə oldu, nə oldu?

Həsən bəy. Pozvolte, pozvolte, ya yemu zadam, merzavsu!

Hamı yığılır. "Nə oldu, nə oldu?" deyib, aralaşdırırlar, şuluqluq düşür.

(Musiqi)

Həsən bəy

Mən sənə tay-tuş deyiləm, vurram başın, (*2 dəfə*)
Darbadağın lap dağılar, rədd ol burdan. (*2 dəfə*)

Həsənqulu bəy

A gedə, Həsən, bəs deyilmi, eyb olsun ki,
İntiligent ola-ola savaşırsan. (*2 dəfə*)

Məşədi İbad

Qoy məni bir ağzın əzim bu mürtədin, (*2 dəfə*).
Meymun özü ola-ola mənə deyir.

Hamı

A gedə, ayıbdır sizə bu rəftar, rəftar, (*2 dəfə*)
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Adama yaraşmaz, adama yaraşmaz,
Adama yaraşmaz, maz, maz, maz, maz, maz...

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Rüstəm bəyin həyəti ilə küçədə vaqe olur. Rüstəm bəyin həyəti hasar ilə məhsurdur. Pərdə qalxdıqda həyətdə Sərvər ilə Gülnaz görünür. Pərdədən qabaq musiqi çalır. Sonra tarda "Şahnaz" çalınır. Pərdə qalxır.

Sərvər

Cahanda var görəsən dərdi-eşqə bir çara,
Bu eşq o eşqdir ki, Məcnuni qoydu avara.

Gülnaz

Bu eşq o eşqdir ki, Fərhada dağı çapdırdı,
Dübarə tişəni çaldırdı başa o biçara.

(Musiqi)

İkisi bir yerdə

Çün bahar oldu açıldı...
Gül açıldı hər yanda.

(Musiqi)

Çün bahar oldu açıldı...
Gül açıldı hər yanda.
Bülbül etdi ahü zarü
Nalə çəkdi oxudu. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Çünki gördü xari bülbül,
Söylədi ki, ey birəhm!

(Musiqi)

Çünki gördü xari bülbül
Söylədi ki, ey birəhm!
Səndə yoxdur eşq odu,
Gəl həzər et naləmdən. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Aşiq oldur ki, veribdir canini ol canana.

(Musiqi)

Aşiq oldur ki, veribdir canini ol canana,
Verməyibsə canini ol aşiq olmaz canana. (*2 dəfə*)

Bu əsnada Məşədi İbad, əlində bir yaylıq alma və armud küçədən gəlib, hasarın yanında dayanır.

Məşədi İbad. Mən istəyirdim ki, adaxlıbazlığa gecə gələm, halbuki gündüz də bu hasardan aşmaq çətindir. Ya Allah!.. (*İstəyir hasardan aşsın, amma bacarmayır.*) Yox, görünür ki, mümkün olmayacaq. Qoy bir hambal çağırım, ayağımın altında yatsın. (*Çağırır.*) Ada, hambal!

Hambal (*yüyürür*). Nə deyirsən, Məşədi? Yükün nədir? (*Kəndirini çıxardır.*)

Məşədi İbad (*cibindən bir abbası çıxardır*). Al abbasını, ayağımın altında yat.

Hambal. Məşədi, olmaya oğurluğa gedirsən?

Məşədi İbad. Kəs səsini, axmaq! Adaxlıbazlığa gedirəm!

Hambal. Məşədi, Allah qüvvət versin, amma belimi şikəst eylərsən. (*Yıxılır. Məşədi İbad onun belinə çıxır və hasardan baxır.*)

Məşədi İbad. Ada, hambal, o yaylığı mənə ver!

Hambal. Məşədi, tərpənsəm yıxılarsan ki...

Məşədi İbad. Dayan görüm! (*Düşüb yaylığı götürür, bir də çıxanda yaylıq açılır, alma, armud yerə dağılır.*)

Məşədi İbad (*hasardan baxır*). Qız oradadır, yanında da bir oğlan var. Görəsən o kimdir?

Gülnaz (*onu görüb*). Vay, dədəm vay!.. O kimdir? Mən qaçıram! (*Qaçır.*)

Məşədi İbad (*Sərvərə*). Oğlan, sən kimsən?

Sərvər. Bəs sən kimsən?

Məşədi İbad. Mən Məşədi İbadam!

Sərvər. Mən Sərvərəm!

Məşədi İbad. Bəs sən orda nə qayırırsan?

Sərvər. Bəs sən orda nə qayırırsan?

Məşədi İbad. Mən adaxlıbazlığa gəlmişəm!

Sərvər. Mən də adaxlıbazlığa gəlmişəm!

Hambal. A Məşədi İbad belim şikəst oldu.

Məşədi İbad. Ada, dayan görum bu nə deyir! Qoçaq, sən kimin adaxlısısan?

Sərvər. Qoçaq, bəs sən kimin adaxlısısan?

Məşədi İbad. Mən Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

Sərvər. Mən də Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

Məşədi İbad (*acıqlı*). Kəs səsini, axmaq! Sənin nə ixtiyarın var ki, mənim adaxlımın adını çəkirsən?

Sərvər. Axmaq sənsən ki, hasara dırmaşmısan!

Hambal. A Məşədi, belim qırıldı, düş aşağı!

Məşədi İbad. Qurban olasan bu altımdakı hambala, yoxsa əhədini kəsərdim! (*Düşür.*)

Sərvər. Heç bu iş pis olmadı, görək axırı nə olacaq?

Hambal. Məşədi, belim sınıbdır, bir abbası da verəcəksən.

Məşədi İbad (*hambala*). Heç başa düşmürəm ki, bu nə işdir?

Hambal. Məşədi, deyəsən qızın iki namizədi vardır?

Məşədi İbad. Əşi, mən qızın halalca adaxlısı ola-ola hasarın bu tayında qalım, bir dələduzun birisi də o tayda olsun? Ay bivəfa arvad! (*Fikrə gedir.*)

(Musiqi)

Məşədi İbad (*rast oxuyur*)

Mən nə danəstəm öz əvvəl ke, to bi mehro vəfai,
Əhdi nabəstən əz on beh ke, bə bəndi ya nə pai.

Burada mənim yadıma Leyli və Məcnun əhvalatı düşür.

Məcnun o tayda ahü-zar edir,
Leyli bu tayda əğyar ilə eyş edir.

(Musiqi)

İndi mən bu tayda hambal ilə qalmışam,
Yarım da o tayda əğyar ilə söhbət edir.

(Musiqi)

Yox, mən o məcnunlardan deyiləm, bu saat gedib qoçuları buraya yığacağam! (*Gedir.*)

Gülnaz ilə Sərvər çıxıb oxuyurlar.

Sərvər (*şikəstəyi-fars oxuyur*)

Ey mələksima ki, səndən özgə heyrandır sana,
Həqq bilir, insan deməz, hər kim ki, insandır sana
Verməyən canın sənə bulmaz həyati-cavidan,
Zindeyi-cavid ona derlər ki, qurbandır sana.

Gülnaz və Sərvər (*təsnif oxuyurlar*)

Gözəlim sənsən mənim.

(Musiqi)

Mehribanım, həmdəmim.

(Musiqi)

Dəxi yoxdur heç qəmim,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyarə fəda. } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Sən mənimsən, mən sənin.

(Musiqi)

Ola bilməz özgənin.

(Musiqi)

Həmi bir can, bir tənin,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyarə fəda. } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Dərdimə tapdım dava,
Qalmadı heç bir səfa. } (*2 dəfə*)
Axır ki, gördük cəfa,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əğyara fəda. } (*2 dəfə*)
Əğyara fəda, əğyara fəda...

Bu əsnada Qoçu Əsgər və başqa adamlar gəlib,
Məşədi İbadla birlikdə hasarın dalında dayanıb baxırlar.

Məşədi İbad. Eşidirsiniz? Bayatı oxuyur.

Bunlar hasarın deşiklərindən baxırlar.

Gülnaz

Aləmi pərvanəyi-şəmi-camalın qıldı eşq,
Cani-aləmsən, fəda hər ləhzə min candır sana.

Əsgər. Oxa!.. Qız da oxuyur ki!

Məşədi İbad. İndi gördünmü iş nə haldadır?

Əsgər. Məşədi İbad, bir bəri zəhmət çək. (*Qabağa gətirib, nə isə deyir.*)

Sərvər

Çıxma, yarım, gecələr, əğyar tənindən sakın,
Sən məhi-övci-məlahətsən, bu nöqsandır sana.

Əsgər. İki min manat pul verərsən: bir min mənim, bir min də yoldaşlarımın.

Məşədi İbad. Mən yazıq bir o qədər pulu sənə haradan verim?

Əsgər. Özün bil, istərsən çıxaq gedək. Sən də camaat içində biabır ol. Heç kəs də sən ilə alver etməz. Sənin kimi binamus adamı biz heç içimizə qoymarıq. Adə, gedək!

Məşədi İbad. Bir bura bax. Yaxşı, verərəm. Sabah gəl pulları apar, amma indi bircə əvvəl bu oğlanı öldür, yoxsa onun səsini eşitdikcə bağrım çatlayır.

(Musiqi)

Qoçular

Ey, kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

(Musiqi)

Pişto doludur, hazır etmişik,
Aç qapını, gələk səni öldürək!
Ey, kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk görək kimdir o.
Ey kimsən, ey, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

Gülnaz

Ax, Sərvər, qorxuram, səni öldürər bunlar.
Gəl tez buradan qaçaq, tez-tez, gedək özgə şəhərə.

Ah, Sərvər, qorxuram,
Açma gəl qapını sən.
Yoxsa səni öldürər
Qoçunun gülləsi.
Gəl bəri, Sərvər, gəl!

Qoçular.

Aç qapını!

Sərvər

Söyləyin görüm bir siz,
Nə istəyirsiniz məndən?
Nə lazım sizə bu evdən,
Ta xəlqin qapısından.
Qorxmuram mən sizdən,
Hər nə bilsəniz edin!
Yaxşısı budur, siz gedin,
Öz iş-gücünüzə.

Qoçular

Sənsən Məşədi İbadın
Gəlnin əlindən alan.
Sənsən xəlqin evin yıxan.
Səndə vardır çox günah,
Gəldik səni öldürək.
Ta kim, Məşədi xoş olsun.
Biz də ondan pul alaq,
Eyşü işrətə məşğul olaq
Ondan biz!

Əsgər (*qoçulara*). Çıxardın piştoları, hazır olun! Mən bir, iki, üç dedikdə siz atın! Hazır olun! Bir... iki...

Sərvər fit çalır, qaradovoy çağırır. Qoçular həmən saat qoyub qaçırlar. Hambal ilə Məşədi İbad dəxi qaçırlar. Sərvər gülür.

Gülnaz. Ax, qorxudan ürəyim üstümdə durmur.

Sərvər. Heç qorxma, bəri gəl, gedək otağa. (*Gedirlər.*)

Bu əsnada Rüstəm bəy küçədə vaqe olub, həyətə girmək istəyir.

Rüstəm bəy. Hərçənd Məşədi İbadın bir-iki min manat qulağını kəsdim, amma Gülnaza yazığım gəlir. Binəva bədbəxt olacaqdır. Mənim qızım Məşədi İbadın tayı deyildir, amma nə eyləmək, pulsuzluğun üzü qara olsun.

İstəyir ki, içəri girsin, bu əsnada Sərvər dəxi həyətdən çıxır. Bunlar bir-birini görüb, bir qədər təəccüb ilə baxışırlar.

Rüstəm bəy. Sən kimsən və mənim evimdə nə qayırırsan?

Sərvər. Mən bir student babayam və sənin evində heç nə eyləmirəm.

Gülnaz ilə Sənəm çıxırlar.

Rüstəm bəy (*acıqlı*). Bu saat de görüm, nə cürət edib mənim evimə gəlibsən?

Gülnaz. Öldürəcəkdir, hamımızı qıracaqdır.

Sənəm. Allah, sən saxla, yazığıq!..

Sərvər. Mən sənin evinə heç vaxt gəlməzdim, hərgah, sənin qızına aşiq olmasaydım və sənin qızın da mənə aşiq olmasa idi.

Rüstəm bəy (*hirs ilə*). Bu nə sözdür danışırsan? Nə cürət edirsən? Bu saat başına bir patron çaxaram ki, beynin dağılar.

Sərvər. Patronu mən özüm çaxacağam.

Rüstəm bəy. Kimə?

Sərvər. Özümə!

Rüstəm bəy. Bu nə sözdür!

Sərvər. Çünki mən Gülnazı öldürəndən sonra daha özüm yaşamayacağam.

Rüstəm bəy (*acıqlı*). Sən mənim qızımı öldürə bilməzsən!

Sərvər. Sənin xəbərin olmayacaqdır.

Rüstəm bəy. Neçün?

Sərvər. Çünki əvvəlcə səni öldürəcəyəm.

Rüstəm bəy. Bu nə danışır, ədə, dəlidir nədir?

Sərvər. Bax, sən bu qızı bədbəxt eyləmək istəyirsən. Amma mən, Sərvər, sən Rüstəm bəyə deyirəm ki, hərgah qızı mənə verməsən, onda bir güllə sənə, bir güllə ona və bir güllə də özümə vuracağam! (*Gedir.*)

Rüstəm bəy. Bacı oğlu, bir bura bax! Axı, mən özgəsinə söz vermişəm, iş-işdən keçibdir.

Sərvər. Hərgah sən mən deyənə razı olsan, işi düzəldərəm.

Rüstəm bəy. Nə tövr düzəldərsən?

Sərvər. Əvvəl de görüm, acığın soyudumu?

Rüstəm bəy. Soyudu.

Sərvər əyilib onun qulağına nə isə deyir.

Rüstəm bəy. Əşi, qoy görək! Eylə də iş olarmı?

Sərvər. Sənin canın üçün, mən düz deyirəm, razısanmı?

Rüstəm bəy. Yaxşı, razıyam, amma bəlkə baş tutmadı?

Sərvər. Onda qızı hər kəsə istəyirsən ver!

Rüstəm bəy. Çox gözəl!

Sərvər. Amma sən Məşədi İbada heç bir söz demə və onu tələsdir ki, tez toy eləsin.

Rüstəm bəy. Çox gözəl, deyəsən ağıla batan şeydir, görək?

Sərvər. Bax, əyər iş tutdu – tutdu və illah tutmadı...

(Musiqi)

Hamı

Babalın Sərvərin boynuna. (*2 dəfə*)

Sərvər

Əyər işi düz eləməsəm.

Rüstəm bəy

Düz eləməsən...

Sərvər

Gər bacarmasam...

Rüstəm bəy

Gər bacarmasan...

Hamı

Babalın Sərvərin boynuna. (*2 dəfə*)

Musiqi çalınır, oynayırlar və sonra gedirlər. Məşədi İbad pərişan və pəjmürdə bir hal ilə küçədə vaqe olur, hambal da dalınca.

(Musiqi)

Məşədi İbad (*bayatı oxuyur*)

Ayrı düşdüm yarımdan,
Əl çəkmişəm canımdan.
O qədər başımı itirmişəm ki,
Adım çıxıb yadımdan.

Hambal

Mən aşiq o kəndə də,
Belə o kəndə də, bu kəndə də.
Belə əcəb oğlan qoyub getmisən
A bu kişini əkən dədə!

Küçə adamları hamısı buraya yığılırlar.

Məşədi İbad

İşlərim hamısı zülüm getdi.
At axtardım çulum getdi.
Cavan qıza bel bağladım,
Beş min manat pulum getdi.
(Musiqi)

Adamlar

Əvvəldən aşina idin, yad oldun nədən? (*2 dəfə*)
Səni qoydu qaçdı o nazik bədən!
Ay belə iş olmaz, bala,
Heç belə iş olmaz!
Aman, aman, aman, aman,
Ay belə iş olmaz, bala,
Heç belə iş olmaz!

Məşədi İbad

Əvvəldən bilsəydim verməzdim pulu, (*2 dəfə*)
Xəlqin eyləməzdim cibini dolu.
Ay maralım, Gülnaz, bala, ay maralım, Gülnaz!
Aman, aman, aman, aman!..
Ay maralım, Gülnaz, bala, ay maralım, Gülnaz!

Adamlar

Dedin qocalıqda bir qız alasan, (*2 dəfə*)
Cavan qızı alıb evə salasan.
Ay belə iş olmaz!..

Hambal. A Məşədi, belim sınıbdır, sən gəl bir abbası da vergilən.

Məşədi İbad (*lap azarlı kimi*). A gedə, rədd ol başımdan! Mən nəyin dərdindəyəm, sən nəyin dərdindəsən. Təki mənim də dərdim sənin kimi bir abbası olaydı.

Millətpərəst Həsənqulu bəy gəlir.

Həsənqulu bəy. Məşədi İbad, salamünəleyküm. A kişi, bu nə işdir? Eşitdim ki, qızın iki adaxlısı vardır?

Məşədi İbad. A Həsənqulu bəy, sən allah, indi insaf eyləyin. Sənin yanında Rüstəm bəy demədi ki, qızı sənə verirəm?

Həsənqulu bəy. Dedi!

Məşədi İbad. Sonra məni evinə çağırmadı?

Həsənqulu bəy. Çağırdı!

Məşədi İbad. Siz də qonaq gəlmədiniz?

Həsənqulu bəy. Gəldik!

Məşədi İbad. Qonaqlıqda məni mübarəkbad eləmədiniz?

Həsənqulu bəy. Elədik!

Məşədi İbad. Birisi də mənə orada meymun demədi?

Həsənqulu bəy. Dedi!

Məşədi İbad. Mən də onunla dalaşmadım?

Həsənqulu bəy. Dalaşdın!

Məşədi İbad. Siz də bizi aralaşdırmadınız?

Həsənqulu bəy. Aralaşdırdıq!

Məşədi İbad (*bərkdən*). Bəs bu nə kələkdir ki, Rüstəm bəy mənim başıma gətirir, özü də hələ mənim beş min manat pulumu yeyibdir.

Həsənqulu bəy. Sən heç qəm eləmə. İşi düzəltmək asandır. İstərsən mən düzəldərəm!

Məşədi İbad. A kişi, atana Allah rəhmət eləsin, düzəlt, düzəlt, yoxsa əhvalım çox pərişandır.

Həsənqulu bəy. Çox gözəl! Onda tez ol, bir beş yüz manat ver, çünki bu işdə bir balaca pul lazımdır.

Məşədi İbad (*təəccüb ilə*). Nə? Beş yüz manat pul verim?!

Həsənqulu bəy. Əlbəttə, pulsuz olmaz ki!..

Məşədi İbad. Ə kişi, vallah, mən dağıldım, mən söküldüm, mən bu qədər pulu haradan alım verim!

Həsənqulu bəy. Özün bilərsən, amma mən belə güman edirəm ki, beş min manat verən adam, beş yüz də verə bilər, artıq pul deyildir.

Məşədi İbad (*əlini qoynuna salıb pul çıxardır*). Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu! Bu bir yüz, bu iki yüz, bu üç yüz. Özün də mənə iki yüz boşlusan, elədi beş yüz.

Həsənqulu bəy. Hə!.. İndi işi düzəldərəm, ancaq sən bir qəzetəçi Rzanı da gör, çünki Rüstəm bəy qəzetədən çox qorxan adamdır. (*Baxır.*) Aha, budur, özu də gəlir.

Rza vaqe olub Həsənqulu bəyə baş əyir və Məşədi İbadın yanına gedir.

Rza bəy. Salamünəleyküm, Məşədi! A kişi, bu nə əhvalatdır, deyirlər ki, qızın iki adaxlısı var imiş!

Məşədi İbad. Ay Rza bəy, səndən bir təvəqqəm var, sən gəl qələmi al əlinə və bu əhvalatı qəzetədə yaz, Rüstəm bəyi biabır eylə, çox təvəqqə edirəm!

Rza bəy. Bağışlayın, Məşədi, mən onu eyləyə bilmərəm!

Məşədi İbad. Neçün?

Rza bəy. Çunki o cür şey mənim məsləkimə müğayirdir, bu iş sənin öz xüsusi işindir, camaata nə dəxli var qəzetədə yazam?!

Məşədi İbad. A kişi, vallah, elə bunun özü qəzet əhvalatıdır.

Rza bəy. Yox, Məşədi. Mən bacarmaram və heç vaxt müğayir-məslək iş görə bilmərəm!

Məşədi İbad (*əlini cibinə salıb, bir yüzlük çıxardır və guya kağız əvəzinə göstərir*). A kişi, axır bu bir parça kağızı yazmaq çətin şeydirmi?

Rza bəy (*pulu görür*). Hə!.. Bu başqa məsələdir, indi başa düşdüm ki, sən nə deyirsən; yazaram, çox yaxşı yazaram!

Məşədi İbad. Bax, elə yaz ki, xalq oxuyub Rüstəm bəyə zad eyləsin... Adı nədir?.. Siz ona nə deyirsiniz?

Rza bəy. İzhari-nifrət!

Məşədi İbad. Hə, hə!.. İzhari-nifrət, izhari-nifrət!

Bu halda intelligent Həsən gəlir.

Həsən bəy. Sən keçən səfər məni askarbit eləmişsən, zato mən səni suda çəkmişəm.

Məşədi İbad. A kişi, sən allah, əl çək məndən. Mənə meymun dedin bəs deyil, sonra da suda çəkirsən?!

Həsən bəy. Xeyr, əl çəkmərəm, gərək sudda cavab verəsən.

Məşədi İbad. Ay camaat, mən burda öz həşrimə qalmışam, bu da gəlibdir ki, səni suda çəkirəm!

Həsənqulu bəy (*Məşədini bəri çəkir*). Məşədi, ağzına bir şey ver, rədd olsun!

Məşədi İbad. Yəni buna da pul verim?

Həsənqulu bəy. Bir əlli manat ver, əl çəkər.

Məşədi İbad (*çıxardır*). Ala, ala, rədd ol başımdan!..

Həsən bəy. Eto druqoye delo. Ərizəmi geri alaram.

Məşədi İbad. Diriqoy, ya qeyri diriqoy...

Hambal. A Məşədi, bu qədər xəlqə pul paylayırsan, mənə də bir abbası ver, belimi sındırıbsan!

Məşədi İbad. Əşi, rədd ol o yana, bir sən qalmışdın ki, məni soyasan. (*Yüyürür hambalın üstə, hambal qaçır, amma sonra yenə gəlir.*)

Həsənqulu bəy. Həzərat! Gəlin bu məsələni müzakirəyə qoyaq. Axı belə iş olmaz ki, Rüstəm bəy eyləyir, bu kişi də axı yazıqdır. Pulu gedir, özü də biabır olur. Gəlin bu saat Rüstəm bəyi bura çağıraq və onunla seryoznı danışaq!

Hamı. Əlbəttə, əlbəttə.

Qapını döyürlər. Rüstəm bəy gəlir.

(Musiqi)

Böylə olmaz ki, sən aldadasan bizi,
Sən verirsən qızı
Özgə adama ərə getsin. (*2 dəfə*)
Bəs bu kişi yazıq necə etsin? (*2 dəfə*)

Məşədi İbad
Allaha and olsun, budur deyirəm:
Qızı mənə, qızı mənə gərək verəsən.
Verməsən hərgah, eylərəm bədnam,
Çünki mən bir adamam, baxmaram bəyə.

Hamı. Böylə olmaz ki, sən... (*i. a...*)

Rüstəm bəy. Sözün doğrusu, mən qanmıram ki, siz nə deyirsiniz!

Məşədi İbad. Necə qanmırsan? Mənim pulumu yeyib, yalandan deyirsən ki, qızı sənə verəcəyəm, amma özgəsinə verirsən.

Rüstəm bəy. Kim deyir onu?

Məşədi İbad. Öz gözümlə gördüm ki, sənin qızının yanında bir cavan oğlan durubdur, soruşdum ki, ədə, sən kimsən, dedi: mən qızın adaxlısıyam!

Rüstəm bəy. Ha, ha, ha!.. O kişi zarafat edibdir. Bilirsənmi o kimdir? O qızın öz dayısıdır. Sənինlə lotuluq eləyibdir. Sən də inanırsan və bir də (*onlara*) Həsənqulu bəy, Rza bəy, sizin üçün eyb olsun ki, bu cürə axmaq sözə inanıb, mənim qapıma gəlirsiniz. Mən çox inciyirəm.

Həsənqulu bəy. Rüstəm bəy, vallah, bağışla bizi, Məşədi İbad yoldan çıxartdı.

Rza bəy. Sən Allah incimə bizdən, burada, rus demişkən, nedarazumeniya əmələ gəlibdir.

Məşədi İbad (*Rüstəm bəyə tərəf gedib, əlindən tutur*). Bağışla, bəy, Allah səndən razı olsun ki, bizi şəkki-şübhədən çıxartdın. Amma,

vallah, əhvalım çox pərişan olmuşdu. Ə kişi, mən deyirəm ki, axı Rüstəm bəy kişidir, belə şey eləməz. Qərəz ki, Allah şeytana lənət eyləsin! (*Gülə-gülə*) Rüstəm bəy mən istəyirəm ki, toyu bu günlərdə başlayam. Nə deyirsən?

Rüstəm bəy. Çox da yaxşı olar, nə qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır.

Məşədi İbad. Onda mən bu gün istixarə elətdirərəm, bu yaxın xoş günlərin birində toyumuzu başlarıq.

Hamı. Allah mübarək eyləsin! Məşədi İbad, toy hamamında bir yerdə çimək.

Məşədi İbad. İnşallah, bir yerdə çimərik. (*Kənara*) Bu şərtlə ki, hamam pulu sizdən.

Hamı
Məşdi İbad, çox mübarək olsun!
Toyun sənin çox mubarək əst! } (*2 dəfə*)

Məşədi İbad
Çox sağ olun, çox da razıyam,
Zəhmət çəkib iş düzəltdiniz.

Hamı
Məşdi İbad, çox mübarək olsun!
Toyun sənin çox mübarək olsun!
Çox mübarək olsun, çox mübarək olsun!
Olsun, olsun, olsun, olsun!..

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bir hamamın soyunub-geyinən yerində vaqe olur. Sol tərəfdə (zaldan baxarkən) qapı və pilləkənlər, sağ tərəfdə, küncdə hamamın çimilən yerinə girən qapı var. Ortada hovuz və fantan, üstündən qəndil asılıbdır. Hamamçı Məşədi Qəzənfər sarı kürkə bürünüb, bayır qapının solunda öz yerində əyləşibdir. Qabağında manqal, üstündə güvəc, yanında mücrü. Özü də qəlyan çəkir. Ondan bir az sağ tərəfdə dəllək usta Məhərrəm Kərbəlayı Nəsirin başını qırxır. Bir az o yanda zurnaçılar oturubdurlar. Bir kənarda bir neçə nəfər camadar əllərində qırmızı fitə, balaqları çırmala dayanıbdırlar.

(Musiqi)

Hamı (*oxuyurlar*)

Hamamın içində, içində də çölündə (*2 dəfə*)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

Hamamdan bir səs

Gəl, ey ha!.. Bir yumurta!..

Hamı

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.

(Musiqi)

Dəllək qırxır, hamamçı qəlyan çəkir.

Məşədi Qəzənfər. Həqiqət, hər bir şeyi fikirdən keçirib yenə baxıb görürəm ki, dünyada hamamdan başqa ləzzətli bir yer varsa, yenə hamamdır. Deməyin ki, özüm hamamçıyam ona görə belə danışıram, xeyr! Əşi, adam gərək insaf ilə danışsın: qışın soyuğunda harada qızışa bilərsən?

Hamı. Hamamda!

Məşədi Qəzənfər. Yazın istisində harada sərinləyə bilərsən?

Hamı. Hamamda!

Məşədi Qəzənfər. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Əşi, heç kəs!

Məşədi Qəzənfər. Bəs belə de!

Usta Məhərrəm. Mən dəlləyəm. Özüm də ömrümün çox vaxtını hamamda keçirmişəm, heç bir belə heyifsilənmirəm. Çünki baxıb görürəm ki, mənim üçün hamamdan başqa heç bir yerdə xoş keçmir. Xalq gedir, adı nədir, o kluba, mənim klubum hamamdır. Xalq gedir teatra, mənim teatrım hamamdır. Əşi, işləyib yorulandan sonra harada istirahət edə bilərsən?

Hamı. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Harda bir parça ləzzət görərsən?

Hamı. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Əşi, heç kəs!

Usta Məhərrəm. Bəs elə, de gəlsin!

(Musiqi)

Hamı

Hamamın içində, içində də çölündə (*2 dəfə*)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

Hamamdan bir səs. Gəl, ey ha!.. Bir papiros, özü də müştük ucunda. (*Aparırlar.*)

Hamı

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var.
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

(Musiqi)

Kərbəlayı Nəsir (*dəllək ülgücü itiləyərkən*). Mən özüm bisavadam, amma kitabda yazılanlardan oxuyubdurlar, mən də eşitmişəm: müsəlman padşahları bir yerdə şəhər salanda ilk əvvəlcə hamam tikdirmişlər, ondan sonra karvansara, ondan sonra məscid. Əşi, insaf ilə danışmaq, tozun-torpağın içində işləyirsən, çirkə-pasağa batırsan, bəs sonra harada təmiz olursan?

Hamı. Hamamda!

Kərbəlayı Nəsir. Harda pak olursan?

Hamı. Hamamda!

Kərbəlayı Nəsir. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Əşi, heç kəs!

Kərbəlayı Nəsir. Bəs belə!

Məşədi Qəzənfər. Padşah dedin, yadıma düşdü: əşi, hamam indi hürmətdən düşübdür, qədim zamanlarda hamamın böyük hürməti varmış, bütün şairlər, süxəngulər, nağıl deyənlər, dərvişlər – hamısı hamama yığılıb, gözəl-gözəl söhbətlərlə hamam əhlini feyziyab edərlərmiş. Əşi, harada şirin-şirin söhbət eşidirsən?

Hamı. Hamamda!

Məşədi Qəzənfər. Harda dünya qayğısını yadından çıxardarsan?

Hamı. Hamamda!

Məşədi Qəzənfər. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Əşi, heç kəs!

Məşədi Qəzənfər. Bəs elə isə de gəlsin!

(Musiqi)

Hamı

Hamamın içində, içində də çölündə (*2 dəfə*)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var!..

Hamamdan bir səs. Gəl, ey he!.. Ab xurdan, içində qəmiş. (*Aparırlar.*)

(Musiqi)

Hamı

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var!.. gəl.

Usta Məhərrəm. Sizin canınız üçün, bir çox naxoşlular var ki, kurs qurtarmış həkimlər dərmanından acizdirlər. Amma naxoşu hamama gətirən kimi yaxşı olub sağalır. Ondan əlavə, hamam belə şeydir ki, insana zinət verir, abıra mindirir. Özünüz deyin, harda yaxşı qan aldırmaq olar?

Hamı. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Harda yaxşı baş qırxdırmaq olar?

Hamı. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Harda yaxşı həna yaxmaq olar?

Hamı. Əşi, hamamda!

Usta Məhərrəm. De, bəs belə!

Məşədi Qəzənfər. Həna dedin, yadıma Sədi Əlyəəlrəhmənin bir şeri düşdü ki, günlərin bir günündə rəhmətlik hamamda çimərkən öz məhbubindən həna alıb, ətrindən bihuş olub və o xüsusda bu şeri deyibdir:

Gili-xoşbuyi dər həmmam ruzi
Rəcid əz dəsti-məhbubi be dəstəm.
Bədu qoftəm ke, mişki, ya ənbəri
Ki, əzbuyi-delavizi-to məstəm.
Bəqofta mən gili-naçiz budəm
Və leykən moddəti ba gül neşəstəm.
Kəmali-həmneşin bər mən əsər kərd
Və gərna mən haman xakəm ki, həstəm!

İnandırıram sizi ki, əgər Sədi Əlyəəlrəhmə hamama gəlməsə idi, heç vaxt bu şeri yaza bilməzdi. Əşi, belə olandan sonra kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Heç kəs!

Məşədi Qəzənfər. Bəs belə isə de gəlsin!

(Musiqi)

Hamı

Hamamın içində, içində də çölündə (*2 dəfə*)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

Hamamdan bir səs. Gəl, ey ha!.. Qətfə! Gəl apar!

Camadarlar qətfə ilə gedirlər.

Hamı

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

İçəridən gəlirlər. Bəy hamamdan çıxır. Zurnaçılar çalmağa başlayırlar. Pərdə enir. Amma zurna səsi gəlir. İki dəqiqədən sonra pərdə qalxır. Zurna kəsir. Səhnədəkilər geyinmələrini tamam edirlər. Məşədi İbad yaxasını düymələyir, sonra əlinə aynanı alıb, saqqalına baxır. Həsənqulu bəy surtukunu geyir, Rza bəy varatnikini taxır. Həsən bəy başını darayır. Əsgər çəkmələrini geyir, hambal patavasını dolayır. Sairələr də kimi başını qurudur, kimi düymələrini bağlayır.

Məşədi Qəzənfər. Məşədi İbad, səhhəti-vücud! Allah mübarək eləsin! Oğullu-uşaqlı olasan!

Məşədi İbad. Sağ olasan, vücudun bibəla olsun!

Hamı. Allah mübarək eləsin, Allah mübarək eləsin!

Məşədi İbad (*cavab verir. Bir az conra ayna əlində*). Amma deyəsən bu səfər dəllək hənanı yaxşı yaxıbdır, daha ağ tük gözümə dəymir.

Əsgər. Maşallah, lap cavan olubsan ki!

Məşədi İbad. Cavan olmayanda qoca deyiləm ki...

Məşədi Qəzənfər (*bəylərə*). Bəydadaşlar, hamam xoşunuza gəldimi? Çünki sizlər bizim hamamlara gəlməzsiniz, ona görə soruşuram.

Həsənqulu bəy. Mən çoxdandır ki, töbə eləmişdim ömrüm olanı müsəlman hamamına getməyim, amma Məşədi İbadın xatirəsi yanımda o qədər əzizdir ki, töbəmi sındırıb məhz onun xatirəsi üçün bu hamama gəldim. Gəldim də... Heç, daha keçibdir.

Məşədi Qəzənfər. Bəs belə!

Rza bəy. Hərgah mən bir papaq alaydım və o papağa beş yüz otuz altı manat pul vermiş ola idim və bir nəfər də o papağı mənim başımdan götürüb müsəlman hamamının içinə tollaya idi, mən papaqdan əl çəkərdim, amma hamama girməzdim. Lakin Məşədi İbada söz vermişdim deyə, daha sözümdən qaça bilmədim.

Məşədi Qəzənfər (*sınır*). Bəydadaş, guya mənim hamamım murdardır? İçində urus çimir, yəhudi çimir?!

Rza bəy. Rəhmətliyin oğlu, girirəm xəznəyə, bilmirəm ki, bu içində çimdiyim sudur, neftdir, həlimdir, yoxsa bozbaşdır. Həzərat, vallah, sabah bunu mən qəzetəmdə yazaram. Belə eləməyin!

Həsənqulu bəy. Əşi, insafdır, o xəznəyə mən də girim, bu hambal da girsin? (*Hambalı göstərir.*)

Hambal. Bəy, məgər hambal hamamda çimməz, bəs hambalın canı can deyil?

Həsən bəy. Rza bəy prav. Doğrudan, mən də xəznəyə girib bilmədim ki, sudur, yoxsa ayrı bir jidkostdur. (*Həsənqulu bəyə*) No vı, vı rassujdayete kak burjuy! Necə yəni mən də girim, hambal da girsin, məyər hambal da sənin kimi adam deyil?

Hambal. Əlbəttə, adamam!

Həsən bəy. Onun da iki qulağı var, sənin də!

Hambal. Əlbəttə, iki qulağım var, bə nədi?

Həsən bəy. Onun da bir burnu var, sənin də!

Hambal. Əlbəttə, bir burnum var, bə nədi?

Həsən bəy. Yedinstvennaya raznitsa bundadır ki...

Həsənqulu bəy (*sözünü kəsir*). Bilirsən nə var, Həsən bəy! Sən keçən səfər Məşədi İbadla savaşdın, yenə də o bir evin içində oldu ki, heç kəs bilmədi, amma bura hamamdır, özün bilirsən ki, obşestvenni yerdir, təvəqqə edirəm ki, burada savaşmayasan.

Həsən bəy. Net, mən kak istinnıy narodnik protestuyu!

Bunlar, – Rza da iştirak edir, – əllərilə işarələrlə danışıb bəhs edirlər.

Məşədi İbad (*adamları nəzərdən keçirməklə sayır*). Görəsən bunların hamısını hamam pulunu, inşallah, mən verəcəyəm, hə?.. Bu bahalıqda bir bu qədər hamam pulu heç bilirsən neçə elər? Görüm, hamamçını bir no kələkləyə bilərəmmi?

Həsənqulu bəy (*münaqişəyə davam edərək*). Da ostavte menya v pokoye!

Həsən bəy. Net! Ya doljen protestovat.

Rza bəy. Əşi, ayıbdır hamamın içində...

Həsənqulu bəy. Da protestuyte, skolko xotite!

Həsən bəy (*bərkdən*). Ya ne pozvolyu, çtobı...

Əsgər, Rza tez durub bunların aralarına girirlər ki, aralaşdırsınlar.

Məşədi Qəzənfər. Bunların hamısı, görünür ki, mənim xəznəmin suyunun təsirindəndir.

Məşədi İbad (*onlara*). Bura bax, a!.. Cəncəl eləmək neyçün? Kişinin hamamında iki saatdır ki, müftə çimibsiniz, hələ bir durub cəncəl də salırsınız? Eyibdir ki... (*Sükut; hamamçıya müraciətən*) Məşədi Qəzənfər, sənin yadına gəlməz, çünki çox kiçikdin, mən ilk toy eləyəndə ki, mərhum Kərbəlayı Murtuzanın qızı, rəhmətlik Sonanı almışdım, toy həmin bu hamamda oldu. O zaman sənin oturduğun yerdə rəhmətlik sənin atan Məşədi Səməndər əyləşmişdi. Çıxanda durdum pul verməyə, dedi: ayıbdır ki... Nə qədər eylədim, pul almadı, yalvardım-yaxardım, almadı ki, almadı... Qərəz, rəhmətlik çox gözəl kişi idi.

Hamı bir-birinə baxıb himləşir.

Məşədi Qəzənfər. Heç mənim özümü demirsən. Keçən həftə bizim Məşədi Muxtarın toyu idi ki, mənimlə bərk aşnadır. Gəldilər hamama, gedəndə nə qədər eylədi, pul almadım, dedi inciyərəm səndən, dedim mən də inciyərəm səndən, almadım. Yanında lap bu Həsənqulu bəyə oxşayan bir nəfər bəy var idi. Çıxartdı cibindən iki dənə yüzlük üstümə atdı, istədim almayam, razı olmadı. Əlli manat dəlləyə verdi. Camadarların hərəsinə on manat naçay bağışladı; onun sabahı bir də gördüm ki, bir dəst yaxşı libas, iki kisə əla həna, bir kəllə qənd və bir dənə şirniyyat xonçası gəlibdir. Bunu da toy sahibi Məşədi Muxtar göndərmişdi. Axşam da ki, toyda idik. Qərəz, çox canfişanlıq oldu.

Bəylər himləşib gözləşirlər.

Həsənqulu bəy (*Həsən bəyə*). Vı vezde umestno, neumestno lezite sporit.

Rza bəy. Yenə başladılar ki...

Həsən bəy. Ya ne moqu, ya doljen protestovat, ya çelovek s ubejdeniyem.

Həsənqulu bəy. Da vı, prosto obmanşik i vse!

Həsən bəy (*bərkdən*). Çto? Vı menya oskorblyayete?

Həsənqulu bəy (*o da bərkdən*). Da oskorblyu!

Ara qarışır, Rza, Əsgər, sair qoçular qalxıb, onları aralaşdırmaq istəyirlər.

Həsən bəy. V takom sluçaye ya uxoju i potrebuyu udovletvoreniye za oskorbleniye. (*Gedir.*)

Rza bəy (*onun dalınca*). Həsən bəy, Həsən bəy, hara gedirsən, bir dayan. (*O da onun dalınca gedir.*)

Həsənqulu bəy (*kefsiz*). Həzərat, bağışlayın, xudafiz!.. (*Gedir.*)

Əsgər (*onun dalınca*). Əşi, bir dayan görək, bu saat hamımız gedirik!

Gedir, adamları da onun dalınca çıxırlar.
Qalır hamam əhli ilə Məşədi İbad və hambal.

Məşədi İbad (*kənara*). Lotular pul söhbətini eşidib qaçdılar. Yox, mənim kələyim baş tutmadı!

Məşədi Qəzənfər. Məşədi, sənin bu aşnaların nə hirsli adamlardır?

Məşədi İbad. Havanın təsirindəndir. (*Ona*) Qərdəş oğlu, haqq-hesabımız neçə elədi?

Məşədi Qəzənfər. Daha onu soruşmazlar ki, toy hamamıdır, neçə verirsən ver, istərsən mən də atam kimi səndən heç zad almayım...

Məşədi İbad. Xeyr, çox sağ ol! (*Kənara*) O, mənə baha oturar. (*Pul çıxardır verir.*) Bəsindirmi?

Məşədi Qəzənfər. Bəsdir, Allah bərəkət versin!

Məşədi İbad (*camadarlara*). Balam, ala, bu da sizin! Bunu da içəridəkilərə verərsiniz.

Camadarlar. Çox sağ ol, Məşədi! Allah bərəkət versin!

Hambal. Məşədi, abbasını vermədin, ha!..

Məşədi İbad. Adə, get gör bunlar necə oldu. Deyinən ki, qorxmayın, hamam pulu verildi, gəlsinlər bəyi hamamdan çıxarsınlar. (*Zurnaçılara*) Balam, siz də bir şey çalın, camaat yığılsın hamama, çıxaq gedək.

Zurnaçılar çalırlar, bir qədər keçmiş çıxıb gedənlər hamısı geri qayıdırlar.

Məşədi İbad (*durur*). Ya Allah!..

Hambal kömək edib düşürür aşağı. Zurnaçılar da qabaqda çala-çala çıxıb gedirlər.
Hamamçı, dəllək Məhərrəm, Kərbəlayı Nəsir və camadarlar yerlərində qalır, yenə də əvvəlki sayaqda olurlar.

Məşədi Qəzənfər. Bu urusbabılar heç ildə bir dəfə hamama getməzlər, qüsl-təharət nə olduğunu bilməzlər, gəlib burda mənim hamamımı pisləyirlər. Əşi, bir insaf ilə danışaq: harda yuyunub təmiz olarsan?

Hamı. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Harda suya batıb çıxa bilərsən?

Hamı. Hamamın xəznəsində.

Kərbəlayı Nəsir. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Hamı. Əşi, heç kəs!

Məşədi Qəzənfər. Bəs elə isə de gəlsin!

(Musiqi)

Hamı

Hamamın içində, içində də çölündə (*2 dəfə*)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var.
Dövlətli, kasıb, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasıb, tez gəl, yerin var, gəl!..

(Musiqi)

(Usta Məhərrəmlə Məşədi Qəzənfər kürkünü salıb oynayırlar, camadarlar da çırtıq vururlar.)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Məşədi İbadın evində vaqe olur. Toy məclisidir. Qoçu Əsgər "Padşah" olub, yuxarı başda əyləşibdir. Səhnədə olanlar: Həsənqulu bəy, Rza bəy, Əsgər və qonaqlar. Pərdə qalxır. Oyunçu qız ləzginka oynayır. Bəədə çıxıb gedir.

Əsgər. Mən tar çalana əmr edirəm ki, bir "Roza" havası çalsın, Həsənqulu bəy durub oynasın!

Həsənqulu bəy (*ayağa durur*). Padşah sağ olsun, vallah, mən oyun bilmirəm, məni bağışla!

Əsgər. Çəkin onu ortaya, bir-iki qırmanc vurun! (*Nökərlər Həsənqulu bəyi çəkib oynadırlar. Bəədə haman qərar ilə Rza bəy oynayır.*) Çəkin buraya Məşədi İbadı! Bəy gərək toyunda oynasın ki, ucuzluq olsun.

O biri otaqdan Məşədi İbadı gətirirlər. Məşədi İbad "Mirzəyi" havasını oynayır.

Həsənqulu bəy. Balam, dəxi vaxtdır, gedək gəlini gətirməyə.

H a m ı. Bəli, vaxtdır. (*Ayağa durub hamı gedir.*)

M ə ş ə d i İ b a d (*daxil olur*). Türkdə bir məsəl var: deyərlər ki, hər gözəlin bir eybi olar. Qonaqlar bu evdə olanda mən o biri otaqda səhərdən bəri fikirdə idim ki, ayə, mənim eybim nədir? İndi bilmişəm ki, mənim bir eybim varsa, o da eyibsizliyimdir. Hərçənd bu çox nazik mətləbdir, amma həqiqətdə də belədir ki, var. Hərgah mənim bir danə eybim olsaydı, xalq deyərdi ki, zərər yoxdur, hər gözəlin bir eybi olar. Amma indi mənim heç bir eybim yoxdur, ona görə də heç kəs mənə gözəl demir. Bütün məsələ bundadır. Vəssəlam... Hər halda qız nə qədər gözəl olsa da bir o qədər mənə baha oturdu: beş min manat Rüstəm bəy və toy xərci, beş yüz manat Həsənqulu bəyə rüşvət, yüz manat Rza bəyə rüşvət, əlli manat Həsən bəyə rüşvət, bir abbası hambala müzd, dörd yüz manat... Əşi, hesab eləməsəm yaxşıdır! Daha ürəyim xarab olur. Amma pis geyinməmişəm, ha!.. (*Ətrafına baxır və dalını görmək üçün fırlanır və sonra bir yerdə əyləşir.*) Bəli, qız gəlsin görək nə olacaqdır. (*Zümzümə eyləyir:*)

Şəb əsl şəhido şəmo şərabo şirini,
Qənimət əst ke, şəbi ruyi dustan bini!

Qız gəlsin, amma mən bir şeydən qorxuram ki, evdə oturmağa hövsələsi gəlməsin, çünki o cürə evdə böyümüş qız bir az kəmhövsələ olar. (*Acıqla*) Ağzı nədir! Vallahi, bax bu gündən bir yekə qıfıl alacağam. Səhər durub dükana gedəndə qapını qıfıllayıb, açarını aparacağam ta axşam qayıdana qədər; qoy qalsın evdə, evə öyrəşsin; pəncərələri də daldan taxta ilə vurduracağam. Çox da o yan-bu yan eyləsə, döyəcəyəm, çünki arvad ki, döyülmədi, xarab olar; arvad ərindən nə qədər kötək yesə bir o qədər ərin çox istəyər. Mən bunu qabaqlarda çox təcrübə eyləmişəm. Rəhmətlik Sonaya bir kərrə bir yumruq nə tori saldımsa, iki saat nəfəsini ala bilmədi; o idi ki, məni görən kimi üzümə gülərdi. Rəhmətlik Pərzada günlərin bir günü bir sillə çəkdim ki, bir dişi sındı, o idi ki, sonra bir kərrə olsun üzümə durmadı. Tək bircə mürtəd oğlunun qızı Gülxanıma bir ağac ilə elə çəkdim ki, o qaçan oldu ki, qaçdı! Bu da o yan-bu yan eyləsə budur, onun canıdır. (*Yumruq göstərir. Bu əsnada daldan: "Allah", "Allah" cəci gəlir, zurna çalınır.*) Paho, gəlin gəldi, mən qaçım!

Qaçır o biri otağa. Gəlini gətirirlər. Sənəm dəxi gəlin ilə içəri girir.

B i r i s i. Aha, de gəlin bəri çıxın! Sənəm, sən də bu biri otağa gəl.

Hamı çıxır, tək gəlin qalır.
(Musiqi)

M ə ş ə d i İ b a d (*daxil olur*)

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,
Dəyərəm min cavana... (*və i. a. oxuyur.*)

Xanım, ay xanım, zəhmət çək, başından çarşabı qoy yerə, sənə canım qurban!

Çarşabın içindən gəlin əvəzinə Sərvər çıxıb,
əlindəki siğarı tapança kimi uzadır Məşədi İbada tərəf.

M ə ş ə d i İ b a d. Vay!.. (*Deyib çökür.*)

S ə r v ə r. Səsin çıxdımı, başına bir güllə vuracağam! Tez ol, bir kağız-qələm götür!

M ə ş ə d i İ b a d (*qorxu ilə*). De qoy tapım da!.. (*Stolun üstündən kağız-qələm götürür.*) Bəs indi nə qayırım?

S ə r v ə r. Otur, bu saat mən deyəni yaz, tez ol, yoxsa vurdum gülləni!

M ə ş ə d i İ b a d. Yazım da, vallah, bu saat yazım!

S ə r v ə r. Yaz! (*Bərkdən deyir.*) Mən, Məşədi İbad Kərbəlayı Xocaverdi xan oğlu...

M ə ş ə d i İ b a d. Vaxsey!.. Atamın adını da bilir!

S ə r v ə r. Danışma, yaz, yoxsa odlaram səni!

M ə ş ə d i İ b a d. Vallah, danışmıram, yazıram, sonra?

S ə r v ə r. Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımı almaq istəmirəm.

M ə ş ə d i İ b a d. İstəyirəm...

S ə r v ə r (*acıqlı*). İstəmirəm!..

M ə ş ə d i İ b a d. Yaxşı, istəmirəm, istəmirəm!..

S ə r v ə r. Və təvəqqə edirəm ki, onun kəbini geri oxunsun.

M ə ş ə d i İ b a d. Bunu kim təvəqqə edir?

Sərvər. Yaz mən deyəni, yoxsa beynini toz eylərəm!

M ə ş ə d i İ b a d. Yazıram, yazıram, sonra?

Sərvər. Və onun əvəzində qulluqçu Sənəmi alıram, yazdınmı?

M ə ş ə d i İ b a d. Yazdım...

Sərvər. De qol qoy!

M ə ş ə d i İ b a d. Vaxsey!.. Bəs mənim pullarım...

S ə r v ə r. Qol qoy, yoxsa partladaram səni. (*Qol qoydurur.*) İndi tərpənmə!

M ə ş ə d i İ b a d. Tərpənmirəm.

S ə r v ə r. Danışma!

M ə ş ə d i İ b a d. Danışmıram.

Sərvər dal-dalı gedib Sənəmi gətirir.

Sərvər. Bax bu sənin arvadındır. (*Dal-dalı gedir.*) İndi tərpənmə!

Məşədi İbad. Tərpənmirəm.

Sərvər. Danışma!

Məşədi İbad. Danışmıram.

Sərvər birdən dönüb cəld qaçır.

Məşədi İbad (*çığırır*). Ədə tutun, ədə qoymayın. Ay, tez olun, qaçdı! Ədə, bu nə iş idi mənim başıma gəldi, ay tutun, ay qoymayın!..

Camaat hamısı dolur içəri, səs-küy düşür.

Həsənqulu bəy. Ədə, bir dayan görək nə olubdur. Məşədi İbad, nə olub, nəql eylə görək!

Məşədi İbad. Əşi, siz bu gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa arvaddır?

Hamı. Bu nə əcəb sözdür?! Həlbəttə, gəlin arvad olar!

Məşədi İbad. Amma bu gəlin kişi çıxdı. Rüstəm bəy mənim evimi yıxdı, qızın əvəzinə mənə kişi göndərdi, o da qaçdı getdi.

Hamı. Paho!.. Bu nə işdir ki, o görübdür, belə də adam aldatmaq olarmı?

Birisi. Bəs nə tövr olsun, neyləməli?

Həsənqulu bəy. Məşədi, bir əlli manat ver, gedim bu saat qubernatoru buraya gətirim? Razısan?

Məşədi İbad (*azarlı kimi*). Yox...

Rza bəy. Məşədi, iyirmi manat ver, bu saat qəzetdə Rüstəm bəyi biabır eyləyim, razısan?

Məşədi İbad. Yox...

Əsgər. Məşədi, bir otuz manat ver, gedim Rüstəm bəyin beyninə bir patron çaxım, razısan?

Məşədi İbad. Yox...

Hamı. Bəs nə eyləməli?

Məşədi İbad. Gedin qazıya deyin ki, bu arvadın kəbinini mənim üçün kəssin!

Hamı. Ha!.. Bu başqa məsələdir. Nə eləmək: o olmasın, bu olsun, heç pis deyildir.

(Musiqi)

Hamı

Gedin, gedin, qazıya deyin,
Qoy kəbini kəssin. } (*2 dəfə*)

(*Sənəmə*) Məşədiyə arvad edək,
Razısan?

Cənəm. Hə!.. Hə!..

Hamı (*Məşədi İbada*). Razısan?

Məşədi İbad. Hə!.. Hə!..

Hamı. Razısız?

Məşədi İbad və Sənəm. Hə!.. Hə!..

Hamı. Bəs gedək biz?

Məşədi İbad

Gedin, gedin, qazıya deyin,
Qoy kəbini kəssin. } (*2 dəfə*)
(*Sənəmə*) Səni mənə arvad edə, razısan?

Sənəm. Hə!.. Hə!..

Məşədi İbad (*xora*). Razısız?

Xor. Hə!.. Hə!.. Razıyıq!.. Hə, Hə!.. Bəs gedək biz?

Bu əsnada səhnənin dal pərdəsi qalxır,
Sərvər ilə Gülnaz hündürdə dayanıb görünürlər. Tar çalınır.

Sərvər (*bayatı-qacar oxuyur*)

Yetdim vüsalına yarın, çəkdim əzabını,
Aşiqsə vəsl yolunda verər, əlbəttə, canını.

Gülnaz

Çün qalxdı pərdə, əyan oldu həp kəsə,
Məşuqə aşiqə vasil edər əlbəttə canini.

Hamı (*Məşədi İbada*)

Sən qoca, qız cavan,
Səndə yoxdur eşq odu.
Sərvərindir eşqi,
Sənə olmaz heç meyli. } (*2 dəfə*)

Məşədi İbad

Yanıma gəl, arvad, yanıma gəl, (*2 dəfə*)
Yanıma gəl, et məni şad!..

Hamı

Pulunu verdin sən, Məşədi İbad,
Əlinə düşdü dul arvad,
Qəm yemə hərçi badəbad,
Olmasa o, bu olsun!..

PƏRDƏ

ARŞIN MAL ALAN

Dörd pərdəli operetta

İŞTİRAK EDİRLƏR

Ə s g ə r – dövlətli bir tacir oğlandır
C a h a n – Əsgərin xalası, kök arvaddır
S ü l e y m a n – Əsgərin yoldaşı
V ə l i – Əsgərin nökəri
S u l t a n b ə y – qoca mülkədardır
G ü l ç ö h r ə – Sultan bəyin cavan qızıdır
A s y a – Sultan bəyin qardaşı qızıdır
T e l l i – Sultan bəyin qulluqçusudur
Qonşu qızlar

BİRİNCİ PƏRDƏ

Əsgərin evində vaqe olur. Otaq yaxşı bəzənib, fərş ilə döşənibdir. Stol və səndəllər dəxi vardır. Pərdə qalxmazdan qabaq Əsgər sağ tərəfdə və xalası sol tərəfdə oturublar. Qapının ağzında nökər Vəli hazır durubdur. Musiqi müqəddəməsi çalınır. Pərdə qalxır. Əsgər oxuyur.

Ə s g ə r

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd.

(Musiqi)

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,
Nalə tərkin qılmazam ney tək kəsilsəm bənd-bənd.

(Musiqi)

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

(Musiqi)

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

(Musiqi)

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil,
Böylə kim, ol dilrüba bidərddir, mən – dərdmənd.

(Musiqi)

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

(Musiqi)

Açılır könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb.

(Musiqi)

Açılır könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb,
Açır ol gülrux təbəssüm birlə ləli-nuşxənd.

(Musiqi)

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,
Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd. A...

(Musiqi)

Cahan. Xalan sənə qurban, nə olubdur ki, belə qəmli-qəmli oxuyursan, adam eşidəndə ürəyi yanır?

Əsgər. Ürəyin yanırsa, görünur ki, sənin ruhun var, ay xala!

Cahan. Qanmadım nə dedin, xalan sənə qurban, bir də de, başa düşüm.

Əsgər. Heç, bir elə söz demədim ki, bir də təzədən deyim... İndi sən bura bax, ay xala. Bircə mənə de görüm axı belə olmaz ki, belə də qalsın, bu dünya belə gəlib belə getsə, bəs axırı nə olsun, onda işimiz necə olsun?

Cahan. Xalan sənə qurban, Allaha şükür, dünyaya nə olubdur ki?

Əsgər. Belə, deyirəm ki, axı bunun axırı necə olsun, nəticəsi necə olsun, məsələn, biz, bəli, böyüdük, başa çatdıq. Allaha şükür, mal-dövlət hamısı var, amma yenə də, bilirsən, bununla adamın işi düz olmur, ürəyi toxtamır, nə isə bir şeyə yenə ehtiyac görünür. Düz deyirəm, yoxsa yalan deyirəm?

Cahan. Xalan sənə qurban! Əlbəttə düz deyirsən, amma yenə də əməlli başa düşmədim ki, nə deyirsən.

Əsgər. Dediyim aşkar söhbətdir, ay xala! Belə, sözün doğrusu, o tərəfə, bu tərəfimə baxıb göz yetirirəm, görürəm yenə bir şeyim çatmır.

Cahan. Boy!.. Çatmayan bir şey varsa, gədəni göndər bazardan alsın, onda nə fikir var ki?..

Əsgər. Sən mən deyəni başa düşmədin. Əşi, mən sənin lə böyük şeyin söhbətini eləyirəm, sən bazardan danışırsan. Belə, deyirəm ki, bu cürə dolanacağın axırı nə olsun? Malım var, pulum var, amma pul sahibi gərək bir özgə şeyin də sahibi olsun. Vəhalun ki, heç malı, pulu olmayanların, görürsən ki, bir sürüsü var.

Cahan. Xalan sənə qurban! Sən bir tacir adamsan, sürünü nə edirsən? (*Vəli başını bulayır.*)

Əsgər. Of, ay xala! Yenə bilmədin nə istəyirəm?

Vəli (*birdən-birə*). Mən bilirəm ağa nə istəyir...

Əsgər (*ona tərəf yönəlir*). Ədə, sən də burdasan? Hə, de görüm nə istəyirəm...

Vəli (*irişə-irişə*). Mən bilirəm sən nə istəyirsən...

Əsgər və Cahan. Di bilirsən de, nə dayanıbsan!

Vəli. Sən istəyirsən... (*Birdən hırıldayıb, tez qapıdan çıxır, Əsgər gülümsünür.*)

Cahan. Boy, elə bil ki, gədənin dəliliyi var. (*Əsgərə*) Xalan sənə qurban, bircə məni yaxşıca başa sal görüm nə istəyirsən.

Əsgər. Ay xala, bura bax, ağlınca, mənim neçə yaşım var?

Cahan. Boy, bu ramazan yox, gələn ramazan gəlib ötəndən sonra sənin iyirmi səkkiz yaşın tamam olacaqdır. Nəyin dərdin çəkirsən? Sən ki hələ uşaqsan, səni görüm yüz yaşayasan!

Əsgər. Çox əcəb. Axı nə qədər uşaq olsam da yenə də ayaq üstə dura bilirəm ki?

Vəli daxil olub həmən sayaq dayanır.

Cahan. Əlbəttə dura bilirsən, Allaha şükür, sağ və salamat cavansan.

Əsgər. Yaxşı, indi bu sağ-salamat cavan bəs neyləsin, elə yeyib yatsın?

Cahan. Əsgər, sən Allah, gəl mənimlə açıq danış ki, mən başa düşüm; axı mən türkəsayəcə bir arvadam, ərəb dilini nə başa düşürəm, xalan sənə qurban.

Əsgər (*kənara*). Əşi, daha utanmaq yeri deyildir. (*Cahana*) Belə bilirsən nə var, xala? (*Bərkdən*) Mən arvad almaq istəyirəm ey, arvad, arvad!..

Vəli. Bax, mən deyən oldu... (*Hırıldayır.*)

Cahan. Buy... ay xalan sənə qurban, habeləcə de ki, mən də başa düşüm, daha bunun nə çək-çövürü var ki?!

Əsgər. Hə, bəs bunu bil ki, arvad almaq istəyirəm.

Cahan. Belə çox da yaxşı eləyirsən, xalan sənə qurban. Allah o günləri eləsin ki, toyunda oynayım. (*Vəli oynayır.*) Bax, Əsgər, xalan sənə qurban, gördün ki, axırda sən gəldin mən deyənə. Neçə vaxtdır ki, mən sənə deyirəm: Əsgər, gəl evlən, ev-eşik yiyəsi ol, oğul-uşaq sahibi ol, amma nə fayda var ki, sən qulaq asmırdın deyə, mən də daha dinmirdim. İndi görünür ki, mən deyənə gəldin. Əlbəttə, arvad al, toy elə, dost sevinsin, düşmən yansın. (*Vəli ah çəkir.*) Bax, istəsən günü bu güncə gedərəm, sənə qız axtararam. Rəhmətlik bacım canı ağzından çıxana kimi mənə deyirdi: Cahan, bax, Əsgəri sənə qoyub gedirəm; onu tək qoyma, evləndir. (*Ağlayır. Vəli bərk ah çəkir.*)

Əsgər. Əşi, daha bura ağlamaq yeri deyildir ki, qoy, söhbət açmışıq, görək axırı necə olur.

Cahan. Xalan sənə qurban, evlən!

Əsgər. Axı nə sayaq evlənim, iş elə burasındadır ki, evlənmək asan iş deyildir.

Cahan. Xalan sənə qurban, evlənmək su içmək kimi asan şeydir, onda nə çətinlik var ki? Ələlxüsus sənin kimi cavana ki, Allaha şükür,

həmi pulun var, həmi dövlətin var, həmi cavansan. Vallah, lap padşahın da qızını istəsən sənə verər. Bax, burda çox fikir lazım deyildir, qoy elə bu güncə çadramı başıma salıb, gedim sənin üçün qız bəyənib seçim. Ya özün istəsən mənə de, hansı bəyin və ya tacirin qızını istəsən gedim sənə alım.

Ə s g ə r. Axı mən nə bilirəm ki, hansı bəyin və ya tacirin qızı yaxşıdır ki, deyim get al; mən ki onları görməmişəm.

C a h a n. Buy!.. Xalan sənə qurban! Bəs mənim gözlərim kordur? Vallah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyənərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağlı gedər.

Ə s g ə r (*gülür*). Ay xala, bəs elə olsa ağlım gedər, dəli olaram ki... Yox, xala, bu, əl verməz, mən gərək əvvəlcə özüm qızı görəm, xoşuma gəldi – alam, gəlmədi – almayam. Sən bir ağıllı-başlı mənə nağıl et görüm necə qız alarsan?

C a h a n (*oxuyur və oynayır*)

Çadramı sallam başıma,
Üz-gözümü bəzərəm. (*2 dəfə*)
Gedib sənə qız axtarıb,
Hər tərəfi gəzərəm. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Bəyin, xanın və tacirin
Qızlarını düzərəm. (*2 dəfə*)
Çəməndəki o güllərin.
Ən gözəlin üzərəm. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Xalan sənə qurban ola,
Zəhmətinə dözərəm. (*2 dəfə*)
Toyunda da sənin, bala,
Bax, beləcə süzərəm. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Bəs sən kişi xeylağı qızı nə sayaq görərsən, xəlq qızını sənə göstərərmi?

Ə s g ə r. Hə, bəs mətləb elə burdadır ki, səhərdən bəri sənə deyirəm ki, bunun axırı nə olsun. İstəyirəm evlənim, amma bilmirəm kimi alım; çünki heç kəsi görməmişəm və görmək də olmaz.

C a h a n. Ay xalan sənə qurban! Sən gəl ata-baba yolu ilə evlən. Sənin nə borcundur, qoy mən gedim sənə qız alım, hərgah pis olsa təqsir mənim boynuma.

Ə s g ə r. Ay xala, sən nə fikir edirsən? Mən arşını iki şahılıq çiti görməmiş almıram; halbuki diri gözlü arvad ola... Yox, mən bu sayaq evlənmək istəmirəm. Bacarsan mənə bir yol göstər ki, qızı görüm, sonra alım.

C a h a n. Xalan sənə qurban, nə yol göstərim?

Ə s g ə r. Görünür ki, heç bir yol yoxdur. Onun üçün mən də evlənmirəm.

Vəli ah çəkir. Sükut. Musiqi çalınır, sonra Süleyman daxil olur.

S ü l e y m a n. Cahan xala, kefin yaxşıdırmı? Vəli, sən necəsən?

C a h a n. Allaha şükür, sağ olasan, a Süleyman!

V ə l i. Bəy, iltifatın artıq olsun.

Süleyman Əsgərə tərəf gedib oxuyur.

(Musiqi)

S ü l e y m a n

Nədir sənin dərdin, bu nə ahü zardır? (*2 dəfə*)
Nədir sənin fikrin belə tarümardır? (*2 dəfə*)
Utanma, gəl söylə belə dərdini mənə, (*2 dəfə*)
Nə qüssədir böylə əsər eyləyib sənə? (*2 dəfə*)
Bu dünyada yoxdur belə dərdi-bidəva. (*2 dəfə*)
Davasın al dərdin, belə görginən səfa. (*2 dəfə*)
Eşitməmişsənmi, belə bir məsəl də var: (*2 dəfə*)
Nə arzu varsa, belə axtaran tapar! (*2 dəfə*)

Balam, nə olub ki, belə qaradinməzcə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır?

Ə s g ə r. Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin; axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək, sən nə məsləhət tökürsən?

S ü l e y m a n. Deməli, sən özün inanmırsan ki, mən ağıllıyam?!

Ə s g ə r. İnanıram, amma məsləhət töksən lap yaxşı inanaram.

S ü l e y m a n. İndi bir-bir söylə görüm nə olubdur?

Ə s g ə r. Nə olacaqdır; onu fikir edirəm ki, yaxşı, axı bunun axırı nə olsun? Elə bu dünya belə gəlib belə getsə...

Süleyman (*sözünü kəsir*). Dayan, bildim nə istəyirsən.

Əsgər. Nə istəyirəm?

Süleyman. Əlbəttə, arvad almaq istəyirsən.

Hamı təəccüb edir.

Əsgər (*təəccüblə*). Paho, nə bildin?

Süleyman. Sifətindən görürəm. Onu bilmək çətin deyil ki; (*Cahana*) Belədir, belə deyil, Cahan xala?

Cahan. Qadan alım, əlbəttə elədir.

Süleyman (*Vəliyə*). Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli. Bəy, əlbəttə belədir.

Süleyman (*Əsgərə*). İndi bildin ki, mən ağıllıyam?!

Əsgər. Yarısına qədər bildim. Aşna, indi bir iş də var; hərgah ona bir tədbir töksən, onda bilərəm ki, başdan ayağa qədər ağıllısan.

Süleyman. De bir-bir söylə, qulaq asım.

Əsgər. Bax, Süleyman, mən belə fikirdəyəm ki, qız almaq mal almaq kimi bir şeydir. İndi malın pisi-yaxşısı olan kimi...

Süleyman. Dayan, bildim nə istəyirsən.

Əsgər. Nə istəyirəm?

Süleyman. İstəyirsən ki, əvvəlcə qızı görub, baxıb, sonra alasan.

Yenə hamı təəccüb edir.

Əsgər (*təəccüblə*). Balam, necə bildin?

Süleyman. Ağzını açan kimi. Onu bilməyə nə var ki... (*Cahana*) Belədir, belə deyil, xala?

Cahan. Qadan alım, əlbəttə elədir.

Süleyman. Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli. Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman (*Əsgərə*). İndi bildin ki, başdan ayağa qədər ağıllıyam?

Əsgər. Bir azca qalıbdır, hərgah bir işi də bilsən, onda imanım kamil olar.

Süleyman. Bir-bir söylə, qulaq asaq.

Əsgər. Yaxşı, ağıllı oğlan! Bəs mən qızı haradan görüm və nə sayaq görüm ki, heç olmasa bir balaca bələd olum?

Süleyman. Ondan asan nə var ki; paltarını dəyiş, köhnəsini gey; qoltuğuna bir top çit-mit nə varsa vur, əlinə də bir arşın al; ondan sonra düş qapı-qapı gəz və arşın mal sat. Bu halda, gördüyün qızların birisini seç, sonra lələşini göndər, gedim elçilik eləyim, vəssəlam.

Əsgər (*sevinir*). Əcəb fikirdir, vallah!

Cahan. Qadan alım, əlbəttə yaxşı fikirdir.

Süleyman. Ayrı cürə əlacı yoxdur. (*Cahana*) Belədir, belə deyil, xala?

Cahan. Qadan alım, əlbəttə belədir.

Süleyman. Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli. Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman (*Əsgərə*). İndi gördün ağıllıyam!

Əsgər. Ağıllısan, qardaş, ağıllısan! Vallah, sən deyən kimi edəcəyəm.

Cahan. Ay Süleyman, bəs sən niyə özünü qocaldıb evlənmirsən?

Süleyman. Mən də evlənərəm, xala; o fikirdən mənim də başımda var. Hələ indi əvvəlcə bir Əsgəri evləndirək; görünür ki, bu çox tələsiyir. Sonra mən də evlənərəm. (*Birdən*) Yaxşı, xala, bəs sənin fikrin nədir?

Cahan. Heç nə, qadan alım, nə olacaq ki?

Süleyman. Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir. Qoy səni bir Allah bəndəsinə verək, canımıza dua eləsin.

Cahan. Buy... qadan alım, mənim nə ərə getmək vaxtımdır ki?!

Süleyman. Necə? Çox balacasan?.. Əlbəttə, vaxtındır! Belədir, belə deyil, ay camaat? Əlbəttə belədir. (*Vəliyə*) Balam, Vəli, sən də hazırlaş ha!..

Vəli utanır, başını aşağı salır.

Süleyman. Hə... Əsgər, fikrə gedibsən?

Əsgər. Vallah, sabahdan arşın mal satan olacağam.

Süleyman. Əcəb edərsən, Allah səni də tez muradına yetirsin, bizi də; belədir, belə deyil, xala?

Cahan. Qadan alım, əlbəttə belədir.

Süleyman. Belədir, belə deyil, Vəli?

Vəli. Bəy, doğru buyurursan.

Süleyman. Bəs indi ki, belə oldu, qulaq as! (*Oxuyur.*)

(Musiqi)

Öyrən bu kələyi, arvadı tap, tez toy elə, (*2 dəfə*)
Bil kim, düşməyəcək böylə kələk bir də ələ. (*2 dəfə*)
Amma, bax, unutma sən, unutma sən bizləri sən,
Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

H a m ı (*Əsgərdən başqa*)

Amma, bax, unutma sən, unutma sən bizləri sən,
Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

(Musiqi. Oynayırlar.)

C a h a n

O gün ola, balam, toy edəsən, qız alasan, (*2 dəfə*)
Evlənmək işini aramıza dəb salasan. (*2 dəfə*)
Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk,
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

H a m ı

Bizə də sən qur kələk, (*2 dəfə*)
Bəlkə biz də gün görək. (*3 dəfə*)

(Musiqi. Oyun).

V ə l i

Düş bazar-şəhərə, sat arşın mal, Əsgər ağa! (*2 dəfə*)
Axtar, bax qızı tap, tez arvad al, Əsgər ağa! (*2 dəfə*)
Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Vəliyə sən bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.

H a m ı

Dərdinə tapdın əlac, (*3 dəfə*)
Bizə də tez bir yol aç. (*3 dəfə*)

(Oyun)

P Ə R D Ə

İKİNCİ PƏRDƏ

Musiqi müqəddiməsi çalınır, sonra pərdə qalxır. Sultan bəyin evinin qabağıdır. Gülçöhrə, Asya və Telli oturub; biri tikiş tikir, digəri corab hörür.

Gülçöhrə (*tikiş tika-tikə oxuyur*)

(Musiqi)

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir.

(Musiqi)

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfğan etdiyimdəndir,
Pərişan olduğum xəlqi pərişan etdiyimdəndir. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Dili-zarimdə dərdi-eşq günü-gündən füzun olmaq.

(Musiqi)

Dili-zarimdə dərdi-eşq günü-gündən füzun olmaq,
Yetən bidərdə tədbir ilə dərman etdiyimdəndir. (*2 dəfə*)
Deyil bihudə gər yağsa fələkdən başıma daşlar,
Binasın tişeyi-ahımla viran etdiyimdəndir. (*2 dəfə*)
Ah... Gəl yarım! (*3 dəfə*)
Gəl yarım! (*3 dəfə*)

A s y a (*ah çəkir*). Ay Gülçöhrə, sən oxuyanda həmişə mənim ürəyim tutulur, bikef oluram.

G ü l ç ö h r ə. Görünür ki, oxumağım sənə xoş gəlmir.

A s y a. Yox, çox xoş gəlir; elə ona görə də məni bir sayaq qəm basır, qüssə eliyirəm.

G ü l ç ö h r ə. Ah, elə bizim ömrümüz başdan ayağa kimi qəm-qüssə deyilmi?

A s y a. Hə, vallah, doğru deyirsən.

T e l l i. Ay xanımlar, nə olub ki, qəm-qüssə eliyirsiniz? Allah qoysa, Sultan bəy bu gün-sabah sizi ərə verər, gedib ev yiyəsi, oğul-uşaq sahibi olarsız, onda qəminiz də olmaz.

G ü l ç ö h r ə. Ah, Telli, o cürə ki, bizi ərə verirlər, heç verməsələr yaxşı olar.

T e l l i. Nə üçün, ay xanım, niyə elə danışırsan?

G ü l ç ö h r ə. Doğru deyirəm, vallah, o cürə ərə getmək mənim xo-şuma gəlməz ki, heç bilmirsən səni kimə verirlər, ərin kim olacaqdır, getdiyin adam cavandır, qocadır, keçəldir, qoturdur, adam döyəndir...

A s y a (*təəccüblə*). Bəs, ay Gülçöhrə, onda daha heç ərə getməyib, evdə qalıb, un çuvalına tay olacaqsan?

T e l l i. Allah eləməsin.

G ü l ç ö h r ə. Mən deyirəm ki, evdə qalıb un çuvalına tay olasan? Mən onu demək istəyirəm ki, belə, adam əvvəlcə bir görə ki, kimə gedəcəkdir. Baxa, bəyənə, təhər-töhrünə bələd ola, sonra ərə gedə.

A s y a (*gülür*). Elə söz danışırsan ki, bişmiş toyuğun gülməyi tutar. Sən bu dörd divarın içində kimi görə bilərsən, ay yazıq ki, (*rişxəndlə*) hələ baxıb bəyənəsən?!

Gülçöhrə. Elə olanda, evdə qız qalmaq yaxşıdır.

Telli. Əşşi, təki ağam sizi ərə versin, mən qaçıb, gedib nişanlını görərəm, evinə-eşiyinə baxaram, sonra gəlib hamısını sizə nəql edərəm.

Gülçöhrə ilə Asya gülürlər.

Gülçöhrə. Yaxşı, ay Telli, görünür ki, bizim adaxlımızı bir sən görsən kifayətdir, dəxi bizim görməyimiz lazım deyilmiş.

Telli. Yox, xanım, əvvəl mən görərəm, sonra siz görərsiniz.

Asya. Yaxşı, Telli, qoy sən deyən olsun; təki bizi ərə versinlər, yerdə qalanı asandır.

Gülçöhrə. Yox, mənciyəz görüb bəyənməyincə ərə getməyəcəyəm. Amma siz elə görməmişdən ərə gedərsiniz.

Telli. Vallah, xanım, elə görməmişdən getmək lazımdır; yoxsa əvvəl görəndə daha sonra yaxşı olmur; amma görməyəndə ürəyin tələsir ki, bir tez görəsən. (*Oxuyur.*)

Sən o yanda, yar bu yanda,
Ceyran tək boynun buranda
Baxışın min canlar alır,
Məni qəmə, dərdə salır.

(Musiqi)

Sən o yanda, yar bu yanda,
Hərdən qıyqacı baxanda
Gözüm o gözlərdə qalır,
Məni qəmə, dərdə salır.

(Musiqi)

Sən o yanda, yar bu yanda,
Saçların üzə salanda
Göylərə ahım ucalır,
Məni qəmə, dərdə salır.

(*Nəğl edir.*) Səni yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib allah-allah ilə aparırlar. Hələ, desən, ayağının altında qurban da kəsirlər, sonra otağa aparıb gərdək dalında oturdurlar, urəyin tıp-tıp döyünə-döyünə gözlüyürsən ki, qapı açılıb oğlan çıxdı...

Bu əsnada qapı açılıb Sultan bəy çıxır. Qızlar səslərini kəsib, işlərinə məşğul olurlar.

Telli (*kənara*). Allah eləməsin ki, belə oğlan olsun.

Sultan bəy (*əsnəyir*). Ay qız, Telli, min kərə demişəm ki, mən yatanda gəl mənim üstumü basdır; indi üstü açıq yatmışam, deyəsən belimə soyuq dəyibdir. (*Əsnəyir.*) Ay... rəhmətlik Sona sağ olaydı... Qərəz ki, təklik bir sənət deyildir.

Gülçöhrə. Ay ata, bizə desəydin örtərdik, bilmədik.

Sultan bəy. Demədim, demədim, keçibdir. (*Əsnəyir.*) Di durun gedin evə, mən də şəhərə çıxıram. Evdən yaxşı muğayat olun. Durun! (*Qızlar hamısı durub, içəri daxil olurlar.*) Olmur, təklik mənə əl vermir. Beş ildir ki, günü-gündən geri gedirəm. Srağa gün həkim Mirzə Hüseynə deyirəm ki, oram ağrıyır; deyir ki, bir arvad al. Hanı bir elə arvad ki, uğruma gələ idi, ala idim! Əlbəttə, mənə qız verməzlər, çünki yaşım çoxdur, pulum da azdır və bir də tazadan top-tüfəng ilə evlənmək mənə yaraşmaz; mənimki bir hallıca, dulluca arvaddır ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə, iş tamam ola. Ondan sonra arvad başlar gecələr buğlarıma həna yaxar, səhərlər də yuyar. Yatanda da belimə soyuq dəyməz. Qərəz, gedək bazara, görək nə var, nə yox. (*Gedir.*)

(Musiqi)

Əsgər pərdə dalında oxuyur.

Əsgər

Arşın mal alan! (*2 dəfə*)
Arşın mal alan!
Bafta, tafta, buxça, hey...

Əsgər qoltuğunda arşın malı və əlində arşın səhnəyə çıxır.

Əsgər. Tamam üç gündür qapı-qapı dolanıb gəzirəm, amma axtardığımı tapa bilmirəm. Bu günü də başa çıxardım görüm nə olur. Ey bəxt, səndən mədəd!

(Musiqi)

(*Yenə oxuyur.*) Arşın mal alan! (*2 dəfə*)
Arşın mal alan!
Bafta, tafta, buxça, hey...

Bu halda Gülçöhrə, Asya və Telli bir tərəfdən və qonşu qızlar o tərəfdən bayıra çıxırlar. Qızlar Əsgəri çağırır.

Q ı z l a r. Arşınmalçı, arşınmalçı, bura gəl!

Q ı z l a r x o r u (*Soprano*)

Arşınmalçı mal göstər,
Bir-bir yerə sal göstər.
Göstər, göstər hər nə var,
(A l t) Qızlar bəzənmək istər.

(Musiqi)

H a m ı

Ah, nə gözəl parçadır,
Gülləri də qonçadır,
Toy bəzəyi xonçadır, xonça, xonça... (*2 dəfə*)
Ondan bir paltar tikdirsəydim,
Oynardım doyunca-doyunca.

(Musiqi)

Xor bir də təkrar olunur.

Ə s g ə r (*gedə-gedə*). Aha, deyəsən qız mədəninə düşmüşəm, bir sürü birdən çıxdı. Görək necə şeydirlər. (*Onlara*) Deyin görüm, gözəl xanımlar, nə istəyirsiniz? Çit, ipək, məxmər, bafta, tafta – hər şeyim var.

G ü l ç ö h r ə. Aç görək, xoşumuza gələn nə var?

Ə s g ə r. Bu saat, xanım! (*Açır, Gülçöhrəyə diqqət edir.*)

A s y a (*kənara*). Batmış nə göyçək oğlandır!

Ə s g ə r (*yenə diqqətlə Gülçöhrəyə baxır*). Bax, xanım, hər nə könül istəyən desən, hamısı burada vardır. (*Kənara*) Amma, əcəb qızdır!

T e l l i. Ay xanım, o tumanlıq nə yaxşıdır!

A s y a. A, nəyə lazım olan şeydir ki...

G ü l ç ö h r ə (*Asyaya*). Sənə lazım olmaz, amma Telliyə lazım olar.

Əsgər. Doğru buyurursan, xanım (*Kənara*). Ağıllı qızdır ha!.. (*Ona*) Neçə arşın buyurursan qulluqçunuz üçün kəsim.

G ü l ç ö h r ə. Arşını neçədəndir?

Ə s g ə r. Heç neçə, on iki qəpikdir. Amma sizə iki şahıdan hesab edərəm.

G ü l ç ö h r ə. Bu çür çitin arşınını biz həmişə səkkiz qəpikdən alırıq, elə versən, on arşın kəs.

Ə s g ə r. Zərər yoxdur, sizə qurban olsun! (*Ölçür.*) Bir... iki... (*Kənara*) Amma deyəsən axtardığımı tapmışam... üç... dörd... Vallahı, çox

gözəl qızdır... beş... altı... yeddi... Deyəsən, elə qismətim bu olacaqdır... səkkiz... doqquz... Görünür, zahiri gözəl olan kimi batini də gözəldir... on... on bir... on iki...

G ü l ç ö h r ə. On arşın bəsdir.

Ə s g ə r. Buy, hə!.. Fikrimdən çıxdı, budur, elə on arşındır. (*Kəsir qulluqçuya verir.*)

A s y a. Ah, bizə yaraşan heç zadın yoxdur.

Ə s g ə r. Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur, ançaq evdədir. İnşallah, gələn səfər gətirərəm. (*Gülçöhrə pul verir.*) Xanım, evin abadan, sənin əlinin bərəkəti mənə bəsdir.

G ü l ç ö h r ə. Nə bildin ki, əlimin bərəkəti vardır?

Ə s g ə r. Elə belə, ürəyimə damdı ki, sənin əlin bərəkətlidir. (*Kənara*) Vallah, mən deyən elə budur ki, var. (*Ona*) Xanım, bura Sultan bəyin evi deyilmi?

G ü l ç ö h r ə. Özüdür.

Ə s g ə r. Abadan olsun! Bəs Sultan bəyin qızı hansınızdır?

A s y a. Bu özüdür.

Ə s g ə r. Allah ömr versim! (*Kənara*) Çox gözəl qızdır!

A s y a. Ay Gülçöhrə, gedək evə; yoxsa əmim gələr, acığı tutar. (*Gedirlər.*)

Ə s g ə r. Sağ olun, var olun!

G ü l ç ö h r ə (*gedə-gedə*). Sən də sağ ol!

Əsgər (*tək*). Sözün doğrusu, bundan yaxşı qız görmədim və ola bilsin ki, heç görməyəm. Gəl, Əsgər, ya qismət de, bunu al! Sultan bəy məni görmüyübdürsə də adımı eşidibdir. Bilir ki, dövlətli tacir oğlanam. Yəqin, qızı istəsəm verər. İndi görəsən qız bilsə ki, mən doğrudan da arşın mal satanam, mənə gələrmi? Qızı bilmirəm, amma Sultan bəy bilsə ki, mən arşın mal satanam, min il də qalsa qızı mənə verməz. Allahın altında qız bir də çıxaydı, yenə bir görəydim, danışdıraydım. Dayan... (*Qapıya baxır.*) Deyəsən gələn var. Qoy gizlənim görüm kimdir. (*Gizlənir, qapı açılıb Gülçöhrə çıxır.*)

G ü l ç ö h r ə. Asya demişkən, arşınmalçının sir-sifəti yaxşı idi. İndi Asyaya desən ki, gəl səni ona ərə verək, bir həşir qatar, deyər ki, mən arşınmalçının tayıyam? Amma, məncə, arşınmalçılıq pis iş deyil ki... O da tacir kimi bir şeydir. Vallah, atam razı olsa, mən ona ərə gedərəm. Çünki, nə sayaq olsa, yenə də üzünü görmüşəm, bilirəm ki, şil deyil, kor deyil, keçəl deyil; sifəti də xoşuma gəldi. Üzü nəcib adamın üzünə

oxşayır. Vallah, onu qəşəng geyindirsən bir oğlan çıxar ki, bəy balası kimi... Mənə deyir ki, yəqin sənin əlin bərəkətlidir; özü də elə baxırdı ki, guya tək məni görür... Bir də görsəydim yaxşıca diqqət edərdim... Ah, gör nə danışıram; kim bilir, bəlkə onun arvad-uşağı vardır... (*Fikrə gedir.*)

Əsgər (*çıxır hüzura, arşın qoltuğunda*). Xanım, bağışla...

Gülçöhrə (*səksənir*). Oy, qorxdum a...

Əsgər. Qorxma, xanım, deyəsən, mən arşınımı burada qoyub getmişəm.

Gülçöhrə. Olsa burada qalardı...

Əsgər. Zərər yoxdur, evdə alahı arşınım vardır.

Gülçöhrə (*kənara*). Yenə o sayaq baxır, gözü gözümə sataşanda elə bil ki, ildırım kimi məni vurur.

Əsgər. Xanım, Allahın altında Sultan bəyin on iki nəfər sən kimi qızı olaydı!

Gülçöhrə. Yəni nə demək istəyirsən?

Əsgər. Onu demək istəyirəm ki, bir qızını bəyə, birini xana, birini tacirə, birini mollaya, birini də seyidə verib, axırda birini də mənə verəydi...

Gülçöhrə. Nə olar ki...

Əsgər. Amma, yox, verməz, əlbəttə verməz, o bir bəy adamdır, amma mən arşınmalçı. O mənə qız verməz... (*kinayə ilə*) və bir də versə də qız gəlməz...

Gülçöhrə. Görünür ki, sən subaysan.

Əsgər. Lap subayam; Allahın bərəkətindən işim də çox yaxşı gedir. Bir parça çörəyim var, ac deyiləm.

Gülçöhrə. Bəs nə üçün indiyə qədər evlənməyibsən?

Əsgər. Nə sayaq evlənim; görmədiyim qızı almaram, gördüyüm qızlardan da xoşuma gələn, ürəyimə batanı bir nəfər olubdur ki, onu mənə verməzlər...

Gülçöhrə. Qız özü sənə getməzmi?

Əsgər. Yəqin ki, getməz, çünki o bəy qızıdır.

Gülçöhrə. Sən əvvəlcə qızdan soruş, sonra de; nə bilirsən getməz?

Əsgər. Doğru buyurursan, xanım, bəs elə isə, de görüm, mənə gələrsənmi?

Gülçöhrə (*təəccüblə*). Kim? Mən?

Əsgər. Bəli, sən; mənim xoşladığım qız bircə sənsən.

Gülçöhrə. Mən elə bildim ki, özgə qızdır...

Əsgər. Səndən başqa özgəsi ola bilməz.

Gülçöhrə. Bəs sən məni bir kərrə görməklə xoşladın?

Əsgər. Əlbəttə, xanım. Göz gördü, könül sevdi. Gözüm səni görən kimi, qəlbim sevindiyimdən çırpınmağa başladı.

Gülçöhrə (*kənara*). Vallah, mənimki də elə oldu.

(Musiqi)

Əsgər

Öyrənib pürfənd oldum,
Özgəyə rişxənd oldum. (*2 dəfə*)
Hər bir dərdə mən doldum,
Səni gördüm bənd oldum. (*2 dəfə*)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

(Musiqi)

Gülçöhrə

Heç kəsi mən görməzdim,
Sirrimi söyləməzdim. (*2 dəfə*)
Nədir aşiq bilməzdim,
Səni gördüm bənd oldum. (*2 dəfə*)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

(Musiqi)

İkisi bir yerdə

Kömək etdi çün ol baxt,
Gəldi çatdı axır vaxt. (*2 dəfə*)
Özümü bildim xoşbaxt,
Səni gördüm bənd oldum (*2 dəfə*)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

(Musiqi)

Ə s g ə r. Xanım, mən sənə yaraşan deyiləm.

G ü l ç ö h r ə. Bilmirəm, amma xoşlamışam.

(Musiqi)

Ə s g ə r. Görünür ki, doğru deyiblər ki, qəlb qəlbi istər, xanım...

G ü l ç ö h r ə. Mənə xanım demə, adım Gülçöhrədir.

Ə s g ə r. Gülçöhrə, bəs nə sayaq edək ki, atan səni mənə versin?

G ü l ç ö h r ə. Məni atamdan istə, verər-verər, verməz – mən özgəsinə ərə getmərəm.

Əsgər (*kənara*). Çox əcəb! (*Ona*) Atan səni güc ilə verər...

G ü l ç ö h r ə. Güc ilə ərə getmərəm.

Ə s g ə r. Səni zor ilə apararlar.

G ü l ç ö h r ə. Özümü boğaram.

Ə s g ə r. Allah eləməsin. İndi ki, belə oldu, qoy bir yaxşı fikir edək, görüm, bəlkə bir əlac taparam; indi cən get evə, yoxsa bizi görərlər, xudahafiz.

G ü l ç ö h r ə. Xudahafiz! Amma onu bil ki, sözüm sözdür. (*Gedir.*)

Ə s g ə r (*tək*). Deyirəm, vallah, ürək elə bir olur. Yazıq qız məni xoşlayıbdır. Özü də bilmir ki, dövlətli tacirəm. Mən də qəsdən demədim ki, qoy axıra kimi qızı sınayım. Çox əcəb! İndi mən gedim, bir bəhanə ilə xalamı dəxi buraya göndərim ki, baxsın, görsün necə qız seçmişəm. (*Gedir.*)

Gülçöhrə çıxıb ora-bura baxır və sonra oturub fikrə gedir.

G ü l ç ö h r ə. Bu nə iş idi mən elədim. Yad oğlan ilə nələr danışdım ki, heç qıza yaraşmaz... Bilmirəm haradan gəldi çıxdı... Özü yaxşı, sözü yaxşı... Heç fikrimdən çıxmır... Ah, necə könlüm pərişan olubdur! (*Oxuyur.*)

(Musiqi)

Aşiq oldum necə bir tazə güli-rənayə.

(Musiqi)

Aşiq oldum necə bir tazə güli-rənayə
Ki, salıbdır məni o işvə ilə qovğayə. (*2 dəfə*)
Aşiq oldum (*3 dəfə*)
Necə bir tazə güli-rənayə. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Gözümün qanı ilə sinəmi al etdim kim, (*2 dəfə*)
Səbəbi sənət ola ol büti-bipərvayə, (*2 dəfə*)
Pərvayə, pərvayə.
Bu bir işdir ki, məni iynə kimi incəldib,
Salır iplik kimi hərdəm bir uzun sövdayə. } (*2 dəfə*)
Aşiq oldum (*3 dəfə*)
Necə bir tazə güli-rənayə. (*2 dəfə*)

Asya və Telli çıxıb oxuyurlar.

A s y a v ə T e l l i

Nə pərişandır halın,
Gülçöhrə, Gülçöhrə?!
Nədir bu ahı-zarın?
Tez söylə, tez söylə!
Niyə solmuş rüxsarın?
Gülçöhrə, tez söylə! (*2 dəfə*)
Qıza layiq olmaz kim,
Dərd çəksin, qəm çəksin. } (*2 dəfə*)
Nədir bu ahı-zarın?
Gülçöhrə, tez söylə!
Gülçöhrə, tez söylə! } (*2 dəfə*)

Hamısı içəri girirlər. Bu halda Əsgər xalası ilə bərabər çıxır.
Cahan çarşaba bürünübdür.

Ə s g ə r. Bax, xala, haman qız bu evdə olur. Apararsan bu məxməri və deyərsən ki, arşınmalçı göndəribdir. Soruşan olsa ki, sən kimsən, deyərsən ki, arşınmalçının xalasıyam. Başa düşdünmü?

C a h a n. Başa düşdüm, xalan sənə qurban, gedirəm. (*Gedib içəri girir.*)

Əsgər (*tək*). Amma getdikcə qıza daha artıq bənd oluram. Günü bu gün Süleymanı görsəm göndərəcəyəm ki, gedib elçilik eləsin. Belə istədiyimi tapdım... Bu ev, bu həyət, bu yol hamısı elə bil ki, üzümə gülür. (*Oxuyur.*)

(Musiqi)

Axtarıb tapdım səni, səndəmi sevdin, yar, məni?
Gör nə haldır görmür gözüm, şadlığımdan dünyanı. (*2 dəfə*)
Gəl, gəl, maralım, gəl, gəl, gəl, ceyranım gəl! (*2 dəfə*)
Səni sevdim, yar, səni sevdim, gözüm görməz özgəni.

(Musiqi)

Halal olsun Süleyman!

(Musiqi)

Halal olsun Süleyman, sən nə kələkbazsan, şeytan!
Öyrədib məni yola saldın, mənə rast gəldi yar can.(*2 dəfə*)
Gəl, gəl, maralım, gəl, gəl, gəl, ceyranım, gəl! (*2 dəfə*)

İndi burada dayanmayım, gedim evə, xalam gəlsin görək nə söyləyəcəkdir. (*Gedir.*)

Sultan bəy bazardan evə qayıdır, yavaş-yavaş gələ-gələ özbaşına danışır.

Sultan bəy. Elə hamı mən deyəni deyir: bir hallıca dul arvad ola ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola. İndi mən nə qayırım? Elə arvadı haradan tapım? Gəl, ey arvad, haradasan? Gəl! Gəl!.. (*Deyən kimi Cahan çıxır və buna tərəf gəlir ki, keçsin. Sultan bəy təəccüblə*) Paho!.. Yoxsa məni qara basır... Yox, deyəsən diri gözlü arvaddır. Özü də bizdən çıxdı. Deyəsən, Allah mənimkini yetirdi. (*Cahana tərəf gedir.*) Ay bacı, kimsən, bizdə nə işin var idi?

Cahan. Arşın mal aparmışdım, qızlara göstərəm.

Sultan bəy (*kənara*). Arvad olmağına arvaddır, ancaq üzünü görsəm pis olmaz. (*Ona*) Yaxşı, bacı, bir de, çarşaba bürünmuş kişi olmayasan?

Cahan. Buy... ay qardaş, nə söz danışırsan?

Sultan bəy. Bəs elə isə bir balaca üzünü mənə göstər ki, yəqinlik hasil olsun.

Cahan (*üzünu açıb göstərir*). Gördün ki, arvadam!

Sultan bəy. Hə, gördüm. (*Kənara*) Arvadsan, özü də lap mən deyəndən. (*Ona*) De, yaxşı bir məni başa sal görüm sən kimsən, nəçisən və kimin adamısan?

Cahan. Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qızlara, arvadlara mal satıram.

Sultan bəy. Yaxşı, axı mənə bir demədin ki, görək kimin adamısan.

Cahan. Bəy, dəllal Kərbəlayı Nəsirin külfətiyəm, bəlkə tanıyasan.

Sultan bəy. Xeyr, tanımıram, mənim dəllal-məllal ilə işim olmaz. Yaxşı, deməli, sənin kişin dəllallıq edir, özün də arşın mal satırsan.

Cahan. Bəli, kişim dəllallıq edərdi.

Sultan bəy. Edərdi? Bəs indi nə iş görür?

Cahan. İndi Allah bilir ki, nə iş görür; rəhmətlik on iki ildir ki, ölübdür.

Sultan bəy (*sevinir*). Ölübdür? Deməli, sən dulsan?

Cahan. Bəli, dulam.

Sultan bəy. Belə de də!.. (*Öskürür və özünü düzəldir.*) Deyirsən ki, on iki ildir ki, ərin ölüb dul qalıbsan... Çox əcəb, indi bəs necə eyləyək?

Cahan (*təəccüblə*). Nəyi necə eyləyək?

Sultan bəy (*karıxmış*). Yox, belə onu deyirəm ki, mənim də arvadım, budur, beş ildir ki, mərhum olubdur. Belə olmaq çox pis şeydir. Adam lap tək qalır, bilmir ki, nə etsin. (*Kənara*) Yaxşıca əlimə düşübdür, heç buraxmaq lazım deyildir. (*Cahan istəyir getsin, Sultan bəy tez qabaqlayır.*) Əşi, bir dayan, hara tələsirsən?

Cahan. Tələsiyirəm, işim var.

Sultan bəy. Daha bundan gözəl nə iş olar, əcəb söhbət eliyirik. Sən dul, mən dul, gəl dərdləşək də... Yaxşı, indi sən deyirsən ki, dulsan, hə?..

Cahan. Buy, dedim ərim on iki ildir ki, ölübdür.

Sultan bəy. Axı burası var ki, mən də dulam.

Cahan. Nə olar, Allahın əmridir. Tək sənin başında görünməyib ki...

Sultan bəy. Orasını bilirəm.

Cahan. Bəs harasını bilmirsən?

Sultan bəy. Gəl biz ikimiz bir iş edək.

Cahan. Nə iş?

Sultan bəy. Belə iş ki, nə sən dul olasan, nə də mən.

Cahan. Nə sayaq eləyək?

Sultan bəy. Nə sayağı var ki, bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd, şüt-tamam, vəssəlam.

Cahan. Heç başa düşmürəm ki, nə deyirsən.

Sultan bəy. Başa düşmürsən? Əcəb dilbilməzsən! Bəs elə isə, dürüst qulaq as gör nə deyirəm, a dilbilməz!

Musiqi. Çırtıq vura-vura oxuyur.

Bir at aldım, hər yana çapdım,
Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Axır gəlib səni tapdım, maralım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy, qaşı kaman oy!
Gəl alım, gəl alım, maralım, dilbilməz! (*Oynayır.*)

(Musiqi)

Bir ev tikdim, daş üstədir, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desən baş üstədir, gəl alım, maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy, qaşı kaman, oy!
Gəl alım, maralım, dilbilməz! (*Oynayır.*)

(Musiqi)

Sən dul, mən dul, gəl mənə bənd ol,
gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desəm ona razı ol, maralım,
maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy, qaşı kaman, oy!
Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Bu halda Əsgər gəlir və bunları görür.

Ə s g ə r. Aha!.. Xalamın da işi düzəldi. Əcəb! (*İrəli gəlir, oynamaqda olan Sultan bəyin qulağına*) A bəy! Ay bəy! Bir dayan, söz deyirəm. (*Sultan bəy səksənib dayanır.*) Axı belə iş yaxşı deyildir; özgənin arvadına eşqnamə oxuyursan.

S u l t a n b ə y. Balam, sən kimsən, sənə nə?

Ə s g ə r. Necə mənə nə? Bu mənim xalamdır.

S u l t a n b ə y. Xalandır? Deməli, arşınmalçı sənsən?

Ə s g ə r. Bəli, mənəm.

S u l t a n b ə y. Çox gözəl, çox pakizə. Balam, heç sənin insafınzadın yoxdur?

Ə s g ə r. Nə olubdur ki?

S u l t a n b ə y. Nə olacaq ki, bu yazıq arvadı on iki ildir ki, dul saxlayıb ərə vermirsən.

Əsgər (*gülümsünür*). Nə edim, bir yaxşı adam tapmıram.

S u l t a n b ə y. Yaxşı adam – mən! Gəl də!.. Gəl qohum olaq, mən də dulam.

Əsgər (*kənara*). Aha, yaxşı fürsətdir. (*Ona*) Doğru deyirsən, bəy, ya zarafat edirsən?

S u l t a n b ə y. Tayımsan ki, zarafat edim? Lap ürəkdən doğru deyirəm.

Əsgər. Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən mənə nə verərsən?

S u l t a n b ə y. Nə verəcəyəm? Sənin müzdün bu olar ki, mənim kimi bəy ilə qohum olarsan. Xalanın müzdü o olar ki, canı rahat olar.

Mənim də müzdüm budur ki, savab yiyəsi olaram. Daha bundan artıq nə istəyirsən?

Ə s g ə r. Yox, bəy, bu sayaq sərf eləməz...

Sultan bəy. Bəs nə sayaq sərf eylər?

Ə s g ə r. Bax, bəy, indi ki, mənimlə qohum olmaq istəyirsən, gəl ikibaşlı qohum olaq.

S u l t a n b ə y (*təəccüblə*). Nə sayaq ikibaşlı?

Ə s g ə r. Bu sayaq ki, mən xalamı verim sənə, sən də qızını ver mənə.

S u l t a n b ə y (*bərk acıqlı*). Axmağın birisi axmaq! Nə yava-yava danışırsan?! (*Xəncərdən yapışır.*) Mən bəy balası kimi qızımı arşın mal satana verəcəyəm?! Cəhənnəm ol buradan sən də, sənin xalan da!.. Qudurğanın birisi, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Rədd ol gözümün qabağından!

Ə s g ə r (*arxayınca*). Xala, gəl gedək. (*Kənara*) Arşınmalçı Əsgərə vermədi, amma tacir Əsgərə verəcəkdir. (*Gedirlər.*)

S u l t a n b ə y. Tez ol, itil buradan! (*Evə tərəf gedib, qapının ağzında dayanır və gedənlərə baxır. Onlar gedirlər.*) Gör nə qudurğan gədədir ki, cürət edib qızımı istəyir. (*Xəncərini çəkib yüyürür.*) Öldürərəm səni, qudurğan oğlu qudurğan! (*Qayıdıb fikrə gedir.*) Yoxdur. Yoxdur məndə bəxt. Arvad əlimə göydən düşmüş kimi olmuşdu, özü də əsil mən deyən hallıca arvad idi ki, iş bir nəfər molla ilə bir kəllə qəndə bənd idi; mərdümazar oğlu mərdümazar hayandan gəldi isə bütün işi korladı. Planımı dağıtdı. Ey vay... (*Oxuyur.*)

Nə pis oldu halım mənim, gəl alım,
gəl alım, dilbilməz!
Getdi əldən yarım mənim, gəl alım,
maralım, dilbilməz!
Aman, aman, oy!.. (*Girir içəri.*)

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Sultan bəyin evində vaqe olur; Gülçöhrə təkcə oturub oxuyur. Musiqi çalınır.

G ü l ç ö h r ə

Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda.

(Musiqi)

Bülbüli-zarəm, güli-rüxsari-alindən cüda
Tutiyi-laləm, şəkər nisbət məqalindən cüda. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Der idim səbr eyləyim, olsam cəmalindən cüda.

(Musiqi)

Der idim səbr eyləyim, olsam çəmalindən cüda,
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalindən cüda. (*2 dəfə*)
Ah... aman-aman... aman-aman!..
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalindən cüda. (*2 dəfə*)
Yar, gəl, yar, gəl, yar, gəl, yar, gəl!..

(Musiqi)

Ağlımı tərk eylədim fəzlü kəmalindən cüda,

(Musiqi)

Ağlımı tərk eylədim fəzlü kəmalindən cüda,
Dönmüşəm mən müflisə cahü cəlalindən cüda. (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Tirə oldu ruzgarım zülfü xalindən cüda,
Oldu səhra mənzilim vəhşi ğəzalindən cüda. (*2 dəfə*)
Ay aman!.. (*4 dəfə*)

(Musiqi)

Oldu səhra mənzilim vəhşi ğəzalindən cüda. (*2 dəfə*)
Yar, gəl!.. (*4 dəfə*)

M u s i q i. Üzünü örtüb ağlayır.

A s y a (*daxil olub Gülçöhrənin yanına gəlir*). Ah Gülçöhrə, sən Allah, bir de görüm, sənə nə olub ki, bu bir neçə gündür belə pərişan görünürsən?

G ü l ç ö h r ə. Vallah, heç özüm də bilmirəm. Yəqin naxoş olmuşam.

A s y a. Axı naxoş olanın bir yeri ağrıyar; görünür ki, sənin heç yerin ağrımır, şükür Allaha.

G ü l ç ö h r ə. Ah, Asya, neyləyirsən soruşub, sən allah, qoy məni əldən.

A s y a. Yox, Gülçöhrə, bu bir neçə gündür ki, sən bilmərrə dəyişilibsən. Eyzən fikirdə, kefsiz, dinməz, yəqin burda bir hikmət vardır... Ay qız, bəlkə bir adama bənd olubsan, hə?..

G ü l ç ö h r ə (*hərəkət edir*). Kimə bənd olacağam...

A s y a. Yox, yox, qızardın. Görürəm ki, bir adama bənd olubsan; ancaq o adam kimdir? Bizə arşın mal satandan başqa heç kəs gəlməmişdi. (*Birdən.*) Yəqin o gədəyə bənd olubsan!

G ü l ç ö h r ə. Gədə nə üçün olsun?!

A s y a. Aha, bildim!.. Arşınmalçıya gözün düşübdür. Ay qız, heç sənə yaraşan işdirmi? Sən bəy qızı, bəy balası bir gədənin birinə bənd olubsan... Nədir-nədir, bir qədər sir-sifəti var; vallah, istər lap çıraq kimi yansın, heç bir belə də məhəl qoymaram; o hara, mən hara...

G ü l ç ö h r ə (*təqsirli kimi*). Vallah, özüm də başa düşmürəm ki, bu nə haldır. (*Ağlamsınır və əlləri ilə üzünü örtür.*)

A s y a (*nəsihətyana*). Sən yekə qızsan, elə şeyləri başından çıxart. Sən hara, bazarın gədəsi hara. Barı, bənd olursan elə adama bənd ol ki, sənə yaraşan olsun. İkinciyə qalan yerdə, bənd olmaq özü qız üçün çox pis şeydir. Bax, mən də sənin kimi bir qızam, amma heç gör mən bir adama bənd olurammı? Bir də, vallahı, işdir, birdən atan bilsə, yəqin bil ki, səni tikə-tikə doğrar.

G ü l ç ö h r ə. Qoy atam bilsin, bir kərəlik məni öldürsün ki, canım qurtarsın.

A s y a. Axmaqlama, axmaqlama! Gəl bəri, gedək o biri otağa, gör sənə nələr söyləyəcəyəm.

Gülçöhrəni aparıb gedirlər.

S u l t a n b ə y (*daxil olur, tək*). Zalım oğlu arşınmalçının xalası yaxşı girimə keçmişdi, olmadı. Əsil mən deyən arvad elə o idi ki, hallıca, dul, əndamlı, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd, şüttamam, vəssəlam. Amma, de gəl ki, məndə bəxt yoxdur... Qudurğan oğlu qudurğan, bir dul xalasının əvəzində gözəl-göyçək qızımı istəyir. Guya ki, mən qızımdan əl çəkmişəm ki, bazarın gədəsinə verəm... Mən bir bəyəm ki, bütün tanışlarım adımı əzbər bilir. Əşi, xan ilə aş yemirəm ki, buğum yağa batar; bir gədənin birisi mənə göyə olmaq istəyir... Amma xalasını alardım və bir söz deyən olsa idi, deyərdim ki, bir fəqir dul arvad idi, rəhmim gəldi, aldım. Əlqərəz, arvad elə öz ayağı ilə yanıma gəlmişdi, şeytan oğlu şeytan işə pərxaşlıq saldı. Qoymadı

işimizi görək... Ah, gedək bir az dincələk; yenə belimin ağrısı tutdu... (*Gedir o biri otağa, bu biri otaqdan Telli çıxır.*)

T e l l i (*tək*). Of, yenə ağam getdi uzanmağa. Kişi lap zəhləmi tökübdü, indi yenə çağıracaqdır ki, ay qız, Telli, gəl üstümü basdır. (*Sultan bəyin səsi gəlir: ay qız, Telli, gəl üstümü basdır.*) Çor, zəhrimar... (*Mülayim*) Ağacan, gəlirəm, gəlirəm. (*Gedir.*)

A s y a (*daxil olur, tək*). Ha öyüd, nəsihət edirəm olmur. Görünür ki, qız gədəyə çox bənd olubdur. Ağlayır, ağlayır, gözünün yaşını dolu kimi tökür; adamın rəhmi gəlir; bilmirəm hayandan gəldi çıxdı bura arşın mal satan... Yenə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var. Halbuki bazarın gədəsi... (*Pəncərəyə tərəf baxır.*) O kimdir bizə gəlir? Buy, nə yaxşı oğlandır, vallah, lap bəy balasına oxşayır. Bax, adam bənd olanda da beləsinə ola! Görəsən, bu bizə niyə gəlir, xeyir xəbər ola! Gəlir, gəlir, düz bizə gəlir, qoy gəlsin, qaçmayacağam. Gəldi...

Qapı döyülür, Asya qapını açır. Süleyman daxil olur.
Asya əli ilə üzünü gizlətmək istəyir.

S ü l e y m a n. Sultan bəy evdədirmi?

A s y a. Bəli, evdədir. Bir qədər burada əyləşin, gedim çağırım. (*Gedir.*)

S ü l e y m a n (*tək*). Yəqin ki, Sultan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızdır, bərəkalla Əsgərə! Görünür ki, kişinin ruhu var ki, özünə bu cür qız seçibdir. Mən belə bilmədim ki, Sultan bəyin qızı gözəl imiş, yoxsa əvvəldən bilsəydim özüm alardım. Heyif! Amma yaxşıca qızdır. Vallahı, çox böyük səhv eyləmişəm. Gərək bu qızı mən alaydım. Halbuki indi gəlmişəm qızı Əsgər üçün istəyim... Yoxsa, bəlkə elə gəlmişkən, elə özüm üçün istəyim?.. Yox, bu yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Əsgər mənə etibar edib elçiliyə göndəribdir, özü də qıza bənddir; necə ola bilər ki, onu məyus eyləyim, lənət şeytana! Adam gərəkdir dostluqda düz ola. Nə eyləmək? Mən də axtararam özümə bir gözəl qız taparam, xainlik pis şeydir.

Sultan bəy daxil olur.

S u l t a n b ə y. Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyir xəbər olasan, əyləş görək nə var, nə yox? (*Əl-ələ verib, otururlar.*)

S ü l e y m a n. Bəy, xeyir olmamış nə olacaq? Şükür Allaha, hər şey öz yerində sazdır.

S u l t a n b ə y. Çox gözəl, indi söylə görək daha nə var, nə yox?

S ü l e y m a n. Bəy, bilirsən, bu dünyanın işi elə belə gəlibdir ki, insan insana lazım olur, adam adama gərək olur. Görürsən ki, əvvəlcə bir adamı heç tanımırsan, sonra tanış olursan; ondan sonra lap qohum olursan. Ancaq bir iş var ki, qohum olanda gərək elə olasan ki, sənə yaraşan ola, özü də varlı ola, adlı-sanlı ola. Məsələn, götürək bizim cavan tacirimiz Əsgəri.

S u l t a n b ə y. O kimdir?

S ü l e y m a n. Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyarsan. Mərhum bəzzaz Mürsəli deyirəm ki, bir gözəl kişilərin birisi idi.

S u l t a n b ə y. Hə, yaxşı tanıyıram; həqiqət, mərhum çox gözəl kişi idi.

S ü l e y m a n. Bəli, indi Əsgər dediyim oğlan onun oğludur ki, o da hər bir barədə atası kimi gözəl adam və ağıllı oğlandır. Özünün də, şükür Allaha, yaxşı varı, malı. Alveri də çox böyük tərəqqidədir.

S u l t a n b ə y. Yaxşı, Əsgər nə deyir?

S ü l e y m a n. Əsgərin dediyi odur ki, sənlə qohum olmaq istəyir.

S u l t a n b ə y. Balam, mənim qızım uşaqdır ki...

S ü l e y m a n. Bəy, gərək uşaq olmasın; amma onu bil ki, Əsgər özgə adamdır, bəy. O sayaq oğlanın qohumluğu sənə hər bir barədə yaxşı olar.

S u l t a n b ə y. Sən orasını doğru deyirsən; həqiqət, tacir tayfası mənim xoşuma gəlir. Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, uçitel-muçitellərlə mənim işim olmaz və xoşuma da gəlməzlər. Ancaq burası var ki... Əsgəri mən görməmişəm; hərçənd bilirəm ki, atası yaxşı kişi idi və dövləti də çox idi, ancaq bəzi vaxt yaxşı kişinin pis övladı olur.

S ü l e y m a n. Xeyr, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır. Çox ağıllı, yaraşıqlı və çox da şüurlu oğlandır. O barədə təvəqqə edirəm ki, mənə etibar edib, sözümə inanasan. Hərgah Allah eləməmiş Əsgər pis adam olsa idi, mən sənin qızını ona istərdimmi?

S u l t a n b ə y. Elə isə, Allah xeyir versin, razıyam...

S ü l e y m a n (*əl tutur*). Allah xeyir versin, Allah hər ikisini xoşbəxt eləsin. Oğul-uşaq sahibi olsunlar.

S u l t a n b ə y (*durur*). İndi buyur da... Buyur gedək o biri otağa, çaydan-zaddan içək, söhbətimizi də orada edək. (*Durub o biri otağa keçirlər.*)

A s y a (*daxil olur, tək*). Vallah, heç belə gözəl oğlan olmaz. Ömrümdə də görməmişəm; qoy indi də bu qapının deşiyindən baxım. (*Əyilib qapının deşiyindən baxır.*) Mən də bu oğlana bənd olacağam. (*Acıqla*) Nə qayırım? Gülçöhrə gədənin birinə bənd olanda mən niyə bəy oğlu kimi bir cavana bənd olmayım? Elə olaram ki, hələ Gülçöhrəni də ötərəm... (*Aşiqanə*) Of, həqiqət, adamın adama gözü düşəndə əhvalı necə pərişan olur! (*Oxuyur.*)

(Musiqi)

Gözəlim, yar gözəlim.

(Musiqi)

Bir sözüm var, gözəlim.

(Musiqi)

Bu yazıq yarına hərdən.
Bir nəzər sal, gözəlim! } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Aşiq oldum sənə mən.

(Musiqi)

Etmədin lütfü kərəm.

(Musiqi)

Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Yanaram eşq oduna,
Yetmədin fəryadıma.
Bu yazıq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. } (*2 dəfə*)

(Musiqi)

Gözəlim, yar gözəlim. (*Oynayır və sonra gedir.*)

T e l l i (*çıxır*). Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı; yoxsa oramı basdır, buramı basdır, oramı ov, buramı ov... Daha həlak eylədi məni. Belə şorgöz kişi olmaz. Vallah, bir Allah bəndəsi olsa idi,

mənicə alardı, canımı qurtarardı. Amma hanı bir elə Allah bəndəsi! (*Deyən kimi qapı döyülür.*) Bu kimdir? Yoxsa Allah bəndəsini yetirdi! (*Gedir qapını açır, Vəli daxil olur.*)

V ə l i. Sultan bəyin evi buradır?

T e l l i. Hə, buradır, nə işin var?

V ə l i. Sizdə bir nəfər qonaq varmı?

T e l l i. Hə, var, necə?

V ə l i. Daha nə üçün acığın tutur?

T e l l i. Acığım nə üçün tutsun, sən kimsən?

V ə l i. Mən kilimçi. (*Kənara*) Amma əcəb qızdır, yəqin bu, qulluqçudur.

T e l l i. Kilimçi nədir?

V ə l i. Bir əvvəlcə de görüm, sən kimsən?

T e l l i. Mən bu evin qulluqçusuyam?

V ə l i. Mən də o evin nökəriyəm.

T e l l i. Hansı evin?

V ə l i. Bəli o evin, o...

T e l l i. Buy, elə bil gədə dəli olubdur.

V ə l i. Dəli niyə oluram, maralım!

T e l l i. Mən maral deyiləm.

V ə l i. Belə məndən ötrü maralsan, bu canım da sənə peşkəş. Belə, belə... belə... (*Oxuyur.*)

(Musiqi)

Qoy xanımı bəy aparıb,
Tezlik ilə toy eləsin. } (*2 dəfə*)
Sənidəcə mən alaram,
Mən də bir bəy olaram. } (*2 dəfə*)

Telli — Pulun var?
Vəli — Var, var! } (*2 dəfə*)

Telli — Pulun var, gələrəm!

Vəli — Bilirəm, gələrsən!

Telli — Belə, belə yarımsan!

Vəli

Belə, belə canımsan!

M u s i q i. Oynayırlar.

Telli

Mən gedərəm ol kəsə ki,
Onun pulu çox olsun, } (*2 dəfə*)
Onun pulu çox olsun,
Dərdi, qəmi az olsun. } (*2 dəfə*)

Vəli

Pulun var?
Var, var! } (*2 dəfə*)

M u s i q i. Oynayırlar.

İkisi bir yerdə

Qoy xanımı bəy aparıb,
Tezlik ilə toy eləsin. } (*2 dəfə*)

Vəli

Sənidəcə mən alaram!

Telli

Mənidəcə sən alarsan!

Vəli

Mən də bir bəy olaram!

Telli

Sən də bir bəy olarsan!

Vəli

(*Tək*) Pulun var?
Var, var! } (*2 dəfə*)

M u s i q i. Oynayırlar.

T e l l i (*xoşuna gəlir*). Əşi, tez ol, sözünü de görüm nə istəyirsən?

V ə l i. Səni istəyirəm, səni! Bildinmi?

T e l l i. Buy, əcəb işə düşdüm!

V ə l i. Gözümün işığı, get o qonağa deynən ki, bir qapıya çıxsın, sözüm var. (*Telli gedir.*) Yeri, maralım, yeri! Yeri, ceyranım, yeri! Əcəb qızdır! Vallah, qoy ağam qızı alsın, mən də bunu alım, ikimizin də toyu bir gündə olsun. (*Əlini-əlinə sürtür.*)

Süleyman və Sultan bəy çıxırlar.

S ü l e y m a n. Hə, Vəli, sənsən? Bildim nə üçün gəlibsən, gəl gedək. (*Sultan bəyə*) Bəy, hələlik xudahafiz.

S u l t a n b ə y. Xudahafiz, səlamət ol. (*Gedirlər. Sultan bəy Süleymanı ötürüb qayıdır.*) Ay qız, Telli! Gülçöhrəni, Asyanı bura çağır gəlsin. Qıza da deyim görüm nə olur... Bəli, dünyanın işi belədir... Bir vaxt var idi biz də cavan idik... İndi...

Qızlar gəlirlər.

S u l t a n b ə y. Hə, oturun görüm. Ay qız, Gülçöhrə, nə üçün belə bikef görünürsən? Nə olub ki, naxoş deyilsən ki?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr, ata, yaxşıyam.

S u l t a n b ə y. Çox gözəl, qızım, bilirsən nə var?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr, ata.

S u l t a n b ə y. Bəs elə isə bil: səni ərə verirəm.

Gülçöhrə hərəkət edir, Telli şad olur. Asya heyifsilənir.

A s y a (*kənara*). Heyif, oğlan əlimdən çıxdı!

G ü l ç ö h r ə. Ay ata, mənim nə vaxtımdır ki, ərə gedim?

S u l t a n b ə y. Lap yaxşı vaxtındır. Uşaq ki deyilsən, hər bir şeyi bilirsən, anlayırsan. Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həmi cavan, həmi pullu, həmi mallı...

G ü l ç ö h r ə. Ata, acığın tutmasın, mən ərə gedən deyiləm!

S u l t a n b ə y (*mülayim*). Bax, axmaqlama! Mən elçiyə söz verdim getdi.

A s y a (*kənara*). Allah sənə şükür, gələn oğlan elçi imiş.

G ü l ç ö h r ə. Yox, ata, mən ərə getmək istəmirəm!

S u l t a n b ə y. Yaxşı-yaxşı, naz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinirsən.

G ü l ç ö h r ə. Yox, ata, doğru sözümdür, mən ərə getmək istəmirəm, istəyirsən vur məni öldür, – ərə vermə.

S u l t a n b ə y. Deyəsən, sən doğrudan danışırsan! (*Bərkdən*) Nə axmaq sözdür; necə yəni ərə getmək istəmirsən; evdə qalıb qocalıb qartımayacaqsan ki?..

G ü l ç ö h r ə (*ağlayır*). Mən ərə getmək istəmirəm!

S u l t a n b ə y (*lap bərkdən*). Sən allah qudurğan olma! Sənin nə haqqın var söz danışmağa. Atan səni ərə verir, – sənin borcun itaət eləməkdir!

Asya. Əlbəttə, Gülçöhrə, atan nə deyir, sən ona qulaq as; indi ki, səni ərə verirlər, sənin borcun getməkdir. Daha burda artıq çək-çevir olmaz ki...

Gülçöhrə. Qoy atam məni öldürsün, amma ərə verməsin.

Asya. Axı sənin danışmağa nə haqqın vardır?!

Sultan bəy. Sənə deyirəm ki, axmaq olma! Mən səni elə adama ərə verirəm ki, daha eləsin tapmazsan, sən nə fikirdəsən?!

Gülçöhrə. Sən o adama Asyanı ver, qoy mən evdə qız qalım.

Sultan bəy. Nə boş-boş danışırsan. Asyanı istəyən olsa, onu da ərə verəcəyəm. İndi səni istəyirlər, gərək əvvəl səni verim.

Asya. Əlbəttə, elədir.

Gülçöhrə. Mən ərə getmək istəmirəm!

Sultan bəy (*acıqlı*). Sənin borcun deyildir, ağzın nədir getməyəsən. Atan sənə buyurur get, get! Çox o yan-bu yan eləsən, tutub qulaqlarından mıxlaram divara. (*Gülçöhrə ağlayır... Sükut. Sultan bəy acıqlı-acıqlı ora-bura gəzinir. Bir azdan sonra mülayim dil ilə deyir.*) Qızım, sən elə bilirsən ki, mən səni pis adama verirəm, sən onu yəqin bil ki, belə oğlana gedəcəksən ki, padşah balası kimi; özü cavan oğlan, tacir, pulu çox, dövləti çox! Bəs, dəliyəm ki, səni pis yerə verim; sən mənim gözümün işığı tək qızımsan, mən səni bədbəxt elərəmmi? (*Tutub qızının alnından öpür.*) Sən qoca atayın sözünə qulaq as, dəlilik eləmə!

Gülçöhrə (*ağlaya-ağlaya*). Ay ata, vallah ərə getməyə heç könlüm yoxdur. Necə eləyim? Sən məni ərə vermə, qoy evdə qalım.

Sultan bəy. Qızım, inad olma! Atan nə deyir, sən də ona itaət eylə, eləməsən Allah səni xoşbəxt eləməz, bədbəxt olarsan və onu yəqin bil ki, mənim sözüm sözdür; mən kişiyə söz verdim, Allah qoysa, bu gün sabah nişan qoyular, kəbin kəsilər, toy olar. Gedərsən ərə, ərin dövlətli, özü yaxşı adam, oğul-uşaq sahibi olarsan, ev yiyəsi olarsan, mən də bu qoca vaxtımda bir azca dincələrəm, arxayın olaram; sən mən deyənə qulaq as!

Gülçöhrə. Ay ata, indi ki, sən istəyirsən mən ərə gedim, qoy onda öz istədiyimə gedim.

Asya qorxusundan guya üzünü cırır, təəccüb edir.

Sultan bəy (*təəccüb və heyrətlə*). Qızım, sən istədiyin kimdir, söylə görək.

Asya qorxur. Musiqi.

Gülçöhrə (*oxuyur*)

Məni saldı olmaz dərdə, arşın mal alan, (*2 dəfə*)
Qalmadı heç taqət məndə, yanaram. (*2 dəfə*)
Gündüz, axşam fikrim-zikrim, arşın mal alan, (*2 dəfə*)
Ola bilməz özgə fikrim, yanaram. (*2 dəfə*)
Onu görcək aşiq oldum, arşın mal alan, (*2 dəfə*)
Günü-gündən dərdə doldum, yanaram. (*2 dəfə*)

Sultan bəy (*bərk hirslənir*). Qızım, arşın mal alan kimdir? (*Kənara*) Yoxsa o xalası olandır?

Gülçöhrə. Mən getsəm, ona ərə gedərəm.

Sultan bəy (*birdən qışqırır*). Nə danışırsan, axmaq qızı axmaq! Bazarın gədəsinə ərə gedəcəksən? Dəli olubsan, nədir? Allaha and olsun, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Bəli, Sultan bəyin qızı bir gədəyə aşiq olubdur, pəh-pəh-pəh!.. İndi bildim ki, nə üçün ərə getmək istəmirsən. Amma onu sən yəqin bil ki, əgər axmaqlasan, atamın goru haqqı sənə bir toy tutaram, bir toy tutaram ki, bir kərə nəfəsini çəkərsən. Sən mənim namusuma toxunan iş görürsən. Nə haqqın var ki, arşınmalçıya baxırsan? Qoy bir o arşınmalçı gözümə görünsün, ona mən bir patron çaxım ki, iyi-tozu qalmasın. Onu bil ki, mənə Sultan bəy deyərlər. Mən binamusluğu qəbul edən adam deyiləm. Səni də öldürərəm, onu da öldürərəm!

Gülçöhrə (*ağlaya-ağlaya*). Ata, vallah öldür, mənim canım qurtarsın.

Sultan bəy (*çığıra-çığıra*). Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşınmalçı adı tutsan, səni tikə-tikə doğrayacağam! Belə binamusluq olar ki, mənim qızım gədə-güdəyə bənd olsun! (*Ayağını yerə vurur.*) Dur bu saat rədd ol gözümün qabağından! İtil burdan! Binamus! (*Gülçöhrə durub bərk ağlaya-ağlaya gedir, Sultan bəy hövlnak ora-bura gəzir. Asyaya və Telliyə*) Nə vaxt arşınmalçı bura gəlmişdi?

Asya (*qorxa-qorxa*). Vallah, xəbərim yoxdur.

Sultan bəy. Necə xəbərim yoxdur? Yalandan məndən gizləyirsiz! Cəhənnəm olun siz də buradan! (*Asya və Telli qaçırlar.*) Əcəb başıma kələk gəldi; itin birisi qapıma gəlib qızımı özünə bənd eləyir; belə də binamusluq olar?! İndi başa düşürəm ki, neçün xalasının əvəzində qızımı istəyirmiş; cəhənnəm olsun onun xalası da, istəmədik... Qız lap dəli kimi olubdur. Gərək tezliklə ərə verim çıxsın getsin, yoxsa işdən sonra bir xata çıxar. Süleymanı görsəm deyəcəyəm ki, Əsgərə xəbər versin ki, gəlib qızı götürüb qaçsınlar; yoxsa, görünür ki, xoşa-xoşluq ilə getməyəcəkdir. Mənim də hirsim tutar vurub öldürərəm. Ay qız, Asya, Telli! Bura gəlin. (*Asya və Telli daxil olur.*) Bax, mən gedirəm bazara, siz Gülçöhrəyə öyüd-nəsihət edərsiniz; onu başa salarsınız. Yoxsa, vallah, Allaha and olsun, hamınızı qıraram! (*Gedir bazara.*)

Asya (*Telliyə acıqla*). İndi biz fəqir nə qayıraq, bizdə nə təqsir var ki, Gülçöhrə bir gədəyə aşiq olubdur! Ay qız, get Gülçöhrəni çağır bura. (*Telli gedir.*) Gör sən allah! Qızın cürətinə bax! Atasına açıq deyir ki, arşınmalçıya bənd olmuşam. Lap xatadır bu qızın işi.

Gülçöhrə ilə Telli gəlirlər. Gülçöhrə yenə taxtın üstə yıxılır.

(Musiqi)

Asya və Telli

Bəsdir bunca ahü-zarın, (*2 dəfə*)
Nəyə lazım bu fəryad?! (*2 dəfə*)
Layiqdirmi ola yarın, (*2 dəfə*)
Atan ola sənə yad! (*2 dəfə*)

Gülçöhrə

Getmiş əldən ixtiyarım, (*2 dəfə*)
Kimsədən yox heç imdad.
Ağlar oldu böylə halım,
Necə qılmam mən fəryad?! (*2 dəfə*)

Asya və Telli

Heç yaraşmaz ah edəsən. (*2 dəfə*)
Gəl ol sən də biz tək şad. (*2 dəfə*)
Səy qıl kim, qala səndən (*2 dəfə*)
Xəlq içində yaxşı ad. (*2 dəfə*)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Əsgərin evində vaqe olur. Ev yaxşı bəzənib. Əsgər özü dəxi yaxşı geyinibdir.

Əsgər. Biçarə Gülçöhrənin başına əngəllər açdım. İndi yazıq qız elə bilir ki, doğrudan da, onu özgəsinə ərə verirlər. Amma əcəb sözü üstə dayanan qızdır. Xoşluq ilə ərə getməyə razı olmadı; odur ki, atasının təvəqqəsinə görə, adam göndərmişəm ki, gedib götürüb qaçsınlar. Zərər yoxdur; bir-iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar, onda qız da sevinər, mən də sevinərəm, atası da sevinər, hamı sevinər. Amma ürəyim çox bərk tələsiyir; istəyirəm qızı tez gətirsinlər ki, yazıq daha əzab çəkməsin; amma qəribə iş gördüm ha!.. Evlənmədim, evlənmədim, – axırda bu kələk ilə evləndim. Heç pis eləmədim, yaxşı elədim. Allah Süleymanın atasına rəhmət eyləsin, əcəb şey öyrətdi. İndi heç olmasa görüb sevdiyim qızı alıram, qız dəxi məni sevir... Qərəz, gedim görüm xalam dediklərimi düzəldibdirmi? (*Gedir.*)

Bir qədərdən sonra qapı açılır. Gülçöhrəni qaçırıb gətirirlər.

Bir neçə oğlan Gülçöhrənin qolundan tutub onu içəri salır və qapını örtüb gedir.

Gülçöhrə bərkdən ağlaya-ağlaya taxtın üstə yıxılır... Bir az keçəndən sonra deyir:

Gülçöhrə. Ox! Bu nə əzabdır mən çəkirəm?! Məni güc ilə, zor ilə ərə verirlər; bilmirəm kimə verirlər, məni sevdiyimdən ayırırlar. İstəmirəm mən bu dövləti, bu dəstgahı! Mən öz sevgilimi istəyirəm. (*Üzünü örtüb ağlayır.*)

(Musiqi)

Gülçöhrə

Hicran dərdi fələk verdi,
Bunca cəfanı layiq gördü. (*2 dəfə*)
Yoxdur taqət, səbrə halət.
Ölmək yaxşıdır, nə ki, bu zillət. (*2 dəfə*)
Ey xuda, rəhm et, ey xuda, rəhm et!
Qıl mədəd, ya rəb, mən yazığa rəhm et!

(Musiqi)

Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tab və taqət yoxdur. Hamısından yaxşısı budur kn, bir kərəlik özümü boğum, öldürüm, canım qurtarsın. (*Dəsmalını açıb burur ki, özünü boğsun, lakin bu əsnada arşınmalçının səsini eşidib təəccüblə qulaq asır və eşitdikcə xoşuna gəlir. Əsgər pərdə dalından oxuyur: "Arşın mal alan!". Axıra kimi oxuyub qurtarır.*)

(Musiqi)

Əsgər daxil olub, salam verir.

Gülçöhrə (*təəccüblə baxır*). Sənsən, yoxsa özgədir?

Əsgər. Mənəm, mənəm, Gülçöhrə, arxayın ol!

Gülçöhrə (*ağlayır*). Görürsən mənim başıma nə işlər gətirirlər? Bir qədər gec gəlsəydin, özümü öldürmüşdüm. Sən buraya nə sayaq gəldin? Səni burada görsələr öldürərlər... Mümkün var isə gəl qaçaq. (*Əcələ ilə dartır.*)

Əsgər (*gülür*). Hara qaçaq öz evimizdən?

Gülçöhrə. Nə danışırsan, bura kimin evidir?

Əsgər. Bura mənim evimdir, sonra da olacaq sənin evin.

Gülçöhrə. Heç başa düşməyirəm? Məni kim götürüb qaçıbdır?

Əsgər. Mən göndərdiyim adamlar.

Gülçöhrə (*fikirlə*). Bəs mən elə bildim ki, məni atam verdiyi tacir oğlanın adamları götürüb qaçıblar.

Əsgər. Əlbəttə, elədir.

Gülçöhrə (*lap heyran qalır*). Yenə başa düşmədim, Allah eşqinə, məni başa sal görüm bu nə kələkdir.

Əsgər (*gülür*). Bax, Gülçöhrə! Sənə aşiq olan arşınmalçı da mənəm, atan ərə vermək istədiyi tacir oğlan da mənəm. Mən yalandan arşın mal satan olub, özümə qız axtarırdım ki, axırda səni tapdım və atandan istədim, o da verdi; amma atan bilmədi ki, mən arşın mal satan oğlanam, çünki o əvvəldən məni görməyibdir.

Gülçöhrə (*naz ilə*). Ay biinsaf! Bəs mənə yazığın gəlmədi ki, bu qədər əziyyət çəkdim, əzab çəkdim, atam məni öldürməli oldu. Özümü öldürməli oldum... (*Naz ilə*) Belə bilsəydim səni sevməzdim...

Əsgər. Bəs burası var ki, bu şadlığımız bütün o əziyyətləri yuyur aparır, elə deyilmi, maralım, Gülçöhrə?

Gülçöhrə (*axırda razı olur*). Elədir.

Əsgər. De gəl bəri, gedək otaqları bir-bir gəzək və xalamı da görək. (*Gedirlər o biri otağa*)

Bu halda bayır qapıdan Sultan bəy daxil olur.

Sultan bəy. Vallah, yenə ata ürəyidir, tab gətirmədi; dedim gedim görüm, bəlkə qız, xudanəkərdə, özünə bir xəsarət yetirdi. (*Ora-bura baxır*). Bəs hanı bunlar? Ay uşaqlar, kim var?

Əsgər daxil olur.

Əsgər. Salaməleyküm, Sultan bəy, sən bizə xoş gəlmisən.

Sultan bəy (*əvvəl xoş üzlə, sonra təəccüblə*). Balam, sən... Sən Əsgərsən? Yoxsa o arşın mal satan?

Əsgər. Xeyr, bəy, mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgərəm sənətim də tacirlikdir.

Sultan bəy. Deyirəm axı, ancaq mənim gözümə belə görükdü ki, qabağımda o gədədir.

Əsgər. Hansı gədə?

Sultan bəy. Heç, bir gədə var idi, arşın mal satardı.

Əsgər. Bilirəm, sən istədin ki, onun xalasını alasan, o da əvəzində səndən qızını istədi, sən də acıqlanıb qovdun, belədirmi?

Sultan bəy (*təəccüblə*). Elədir... Balam, sən hardan bildin?

Əsgər. Necə bilməyim ki, o mən özüm idim...

Sultan bəy (*heyrətlə*). Nə danışırsan?!

Əsgər. Bəli, bəli, mən qəsdən etdim ki, qızı görüm, sonra alım.

Sultan bəy. Doğru deyirsən?

Əsgər. Budur, qızın təsdiq edər. (*Çağırır Gülçöhrəni*) Gülçöhrə!

Gülçöhrə (*daxil olub atasına tərəf gedir*). Bax, ata, həmi sən deyən oldu, həmi mən deyən. Əsgər bizi kələyə qoyub, sənin acığına və mənim də əzabıma səbəb oldu, bütün təqsir bundadır.

Sultan bəy (*ayılır*). Hə, indi başa düşdüm. Çox kələkbaz imişsən; rəhmətlik sənin atan heç belə deyildi. Ya Allah! (*Əl verir.*) Kefin yaxşıdırmı?.. Ay qız, Gülçöhrə, bəri gəl! (*Gülçöhrə gəlir, atası onun alnından öpür.*) Çox gözəl, çox pakizə, vay səni, Əsgər!.. Amma əcəb kələkbaz imişsən! (*Yadına düşür.*) Yaxşı, balam, bəs sənin xalan necə oldu? Hə?.. Həqiqət o sənin xalan idi, yoxsa o da kələk idi?

Əsgər. Xeyr, doğrudan xalamdır.

Sultan bəy. Yəqin, özü də duldurmu? (*Sevinir.*)

Əsgər. Bəli, duldur.

Sultan bəy. Hə, de ver gəlsin də!..

Əsgər. Gəlsin, nə deyirəm, Gülçöhrə, zəhmət çək, xalamı çağır.

Gülçöhrə gedir.

Sultan bəy. Gəlsin, onu alım da!.. O dul, mən dul; həkim də mənə deyib ki, gərək arvad alam. Mən bilən, həkim xalanı da görsə deyər ki, ərə get.

Əsgər. Nə sözüm var ki, al da... al, ikibaşlı qohum olaq. İndi bildinmi ki, ikibaşlı qohum nədir?

Sultan bəy (*gülür*). Bildim, bildim, a kələkbaz!

Gülçöhrə və Cahan daxil olurlar.

Sultan bəy (*Cahana*). Əşi, gəl də!.. İrəli gəl! Görürsən sənin bu bacıoğlun nə kələkbaz imiş... Hə, indi nə deyirsən, bir nəfər molla, bir kəllə qənd və üç manat pul ilə aran necədir? Deyirəm ki, elə Əsgər ilə Gülçöhrənin və sən ilə mənim toyumuz bir olsun.

Cahan. Nə deyirəm, Allah xeyir versin.

Hamı. Amin, amin!

Sultan bəy. Balam, o uşaqlar evdə tək qaldılar, nigarandırlar. Sizin gədəni göndərin Asya ilə Tellini bura gətirsinlər.

Əsgər. Bu saat gedim göndərim. (*Çıxır.*)

Sultan bəy. Əşi, vallah sevindiyimdən elə bilirəm ki, cavan oldum... (*Tez dilin dolayır.*) Yəni qoca da deyiləm, elə cavan kimi bir oğlanam. Maşallah olsun mənə!

Əsgər gəlir.

Əsgər. Göndərdim getdi.

Bu halda Süleyman daxil olur.

Süleyman. Səlamünəleyküm.

Sultan bəy. Paho, Süleyman, əleykəssəlam, balam sənin bu dostun nə kələkbaz imiş!..

Süleyman. Bəli, çox kələkbazdır; bilmirəm kimdən öyrənibdir.

Əsgər. Necə kimdən öyrənmişəm? Bunun hamısını sən öyrətmədinmi? Odur, xalam desin!

Cahan. Doğrudur, bütün bu kələklərin başçısı Süleymandır, o öyrətdi.

Sultan bəy. Belə imiş!.. Süleyman, mən səni heç belə bilməzdim, bu işləri haradan öyrənibsən?

Süleyman. Bəy, öz başımdan çıxardıram.

Sultan bəy. Ay sənin başın var olsun!

Süleyman (*birdən Gülçöhrəni görüb diqqət yetirir*). Yaxşı, Gülçöhrə budur?

Əsgər. Bəli, budur.

Süleyman. Bəs mən gördüyüm qız buna oxşamayır.

Sultan bəy. Sən yəqin Asyanı görübsən.

Süleyman. Asya kimdir?

Sultan bəy. O mənim qardaşım qızıdır.

Süleyman (*sevinir*). Hə?.. Əşi, elə isə mən nə üçün bekar qalım. Ver mən də toy edim də!..

Sultan bəy. Doğru deyirsən?

Süleyman. Əlbəttə!

Sultan bəy. Verdim, al!

Hamı. Allah xeyir versin, Allah xeyir versin! Nə əcəb oldu!

Süleyman (*kənara*). Bax, mərd yoldaşın axırı belə olar.

Bu halda Asya, Telli və Vəli daxil olurlar.

Sultan bəy. Bax, budur, gəldilər. Ay qız, Asya, bu oğlana səni versəm gedərsənmi?

Asya (*utana-utana*). Bəli, gedərəm.

Sultan bəy. Qoçaq qızsan, Gülçöhrədən ağıllı oldun, çox gözəl, çox pakizə. (*Vəli ilə Telli bir-birinə baxırlar. Vəli bərk ah çəkir.*) Ədə, nə yaman ah çəkdin, bala, nə dərdin var ki?

Əsgər. Nə dərdi olacaqdır... Gülçöhrəni mənə verdin, Asyanı Süleymana verdin, xalamı özün alırsan; indi Tellini də ver ona də!..

Hamı. Doğrudur, doğrudur!

Süleyman (*Vəliyə*). Hə, dedim ki, axı sən də hazırlaş.

Sultan bəy. A qız, Telli, Vəliyə gedərsənmi?

Telli (*mərd-mərdanə*). Bəli, gedərəm.

Sultan bəy. Vəli, sən Tellini alarsanmı?

Vəli (*utanır və birdən-birə*). Bəli, alaram! (*Gülür.*)

Hamı. Allah xeyir versin!

Sultan bəy. Yaxşı, balam, toylarımızı nə vaxt başlayaq?

Hamı. Elə günü bu gün.

Sultan bəy. Hə!.. Bəs elə isə başlayaq, düzülün!

Cüt-cüt olub oynayırlar. Əvvəlcə musiqiyə görə ağır, sonra musiqi tezləşdikcə tez-tez oynayırlar, ta ki pərdə düşür.

PƏRDƏ

PRİSTAV AĞA

M... kəndində bir qəribə halətdir. Əhali bir-bir komalarından dışarı çıxıb, guya xof və vahimədən nəşət edən bir iztirab ilə o tərəfə bu tərəfə baxaraq, kəndin gen bir küçəsinə doğru gedirlər və burada toplaşıb dururlar. "Allah özü sovuşdursun" – deyirlər. Hər kəsin üzündə bir nişanəyi-xof, hərəkətində bir cürətsizlik, danışığında bir ehtiyat müşahidə olunur. Bunlar insanı bilaixtiyar titrəməyə məcbur edəcək mərtəbədə müdhiş bir hadisə vüquinə və yaxud mütəqəddim bir şəxsin vürudinə müntəzir idilər. Vaqiən belə idi: M... kəndinin əhalisi (Allah göstərməsin) pristav ağanın təşrifini gözləyirdilər. Dünən İran sərbazına müşabəhəti olan bir strajnik "bəy" kəndə gəlib, qabağına çıxan ağsaqqalları xubunca döyüb-söyəndən sonra, "sabah pristav ağa gələcək" dedi və gecə, döy-düyü ağsaqqalların birinin evində qalıb, səhər atına minib, geri qayıtdı.

Şayani-diqqət burasıdır ki, strajnik bəyin kəndə gələndə cibində beş-altı qəpik pulu var idi. Lakin gedəndə bu beş-altı qəpik bir gecə-nin içində beş-altı manata "istihalə" etmişdi. Bu "möcüzənin" sirri ev sahibi ilə cib sahibinə məlum idi.

Strajnik bəy kənddən müfariqət edər-etməz, qonşular ev sahibi Kər-bəlayı Bünyadəlinin yanına yüyürüb, "pristav nə səbəbə gələcək" – deyib sordular. Kərbəlayı Bünyadəli isə – strajnik bəy evində mehman olduğu-nu ehsas münasibətilə böyük bir şərəfə nail olmuş kimi qeyrilərinə nis-bətən ali bir can sahibi olduğunu ehsas etdirmək üçün kəmali-kibr və qürur ilə "əşi, mən nə bilim? Pristav ağanın işi kəndləri gəzib adam döy-dürməkdir, dayna!" – deyib xalqdan üz çöndərdi və onların atəşi məraqini söndürmədi... Pristav çox gec gəldi. Əhali kəsbü karından əl çəkib, bu günü pristav ağanı gözləməyə sərf etdilər. Hər kəs, pristav nə üçün gə-ləcək? – deyə öz-özünə fikir edirdi. Ağanın bu qəsdini hər kəs bir bəha-nə ilə özünə andırırdı. Məsələn, Cənnətqulu belə güman edirdi ki, "Pris-tav, Əliqulunun oğurluğunu eşidib gəlir". Əliqulu isə deyirdi: "Ha! Pristav ağa Cənnətqulunun Məmmədcəfərlə savaşdığını eşidib gəlir və s..." Lakin "Pristav gəlir!" – bu ikisinin də hərdəm titrəməyinə səbəb olurdu.

Əlqissə, axşam çağı pristav gəldi. Müvasilətindən bir az müqəd-dəm kəndlidən birisi qışqıra-qışqıra, dili dolaşa-dolaşa: p... p... p... pristav ağa g... g... gəlir! – deyə cəmaətin vahiməsini son mərtəbəyə yetirdi. İtlər hürdü, uşaqlar ağladı, arvadlar "Allah sən saxla" – deyib, ora-bura qaçdılar. Kişilər də sapsarı saralıb itləri, uşaqları, arvadları sakit etməyə başlayıb, özləri onlardan betər qışqırırdılar.